

KS. STANISŁAW WITEK

SŁOWNIK TERMINOLOGICZNY NAUK MORALNYCH

(Dok.)

Nekrofilia: skierowanie aktywności pędu seksualnego na zwłoki ludzkie.

Nekrolatria: kult osób zmarłych w formach religijności pierwotnej, a więc na sposób bóstw.

Nekromancja: wróżenie za pośrednictwem duchów osób zmarłych, rozpowszechnione zwłaszcza w starożytności (Grecja).

Neofityzm: stan i postawa duchowa osób niedawno ochrzczonych, cechujące się dynamizmem w wyznawaniu nowych przekonań religijnych; szerzej: n. oznacza świeżych adherentów jakiegokolwiek ideologii w aspekcie ich zaangażowania bezinteresownego w głoszeniu przyjętej teorii rzeczywistości.

Neomaltuzjanizm: doktryna i kierunek społeczny propagujące potrzebę ograniczania płodności ludzkiej głównie przy pomocy środków technicznych, podczas gdy Malthus proponował używanie środków naturalnych.

Nepotyzm: znana historycznie skłonność osób dzierżących władzę społeczną do otaczania się członkami swoich rodzin, oraz powierzania im różnych stanowisk łączących się z przywilejami, celem uzyskania w nich trwałego oparcia dla siebie.

Nerwica: czynnościowe zaburzenie psychogenne, głównie w zakresie emo-

cjonalności, wynika z przeżytych urazów i nie naruszające osobowości człowieka.

Nerwowość: wzmożona i nieadekwatna pobudliwość psychonerwicowa na bodźce względnie słabe, wywołujące reakcje w zakresie działania wegetatywnego układu nerwowego (np. pocenie się, czerwienienie itd.).

Neurastenia: chorobliwe obniżenie sprawności systemu nerwowego, powodujące szereg przykrych konsekwencji psychofizycznych przez zakłócenie rytmu życia, reagowania i aktywności człowieka.

Neutralność: nieprzyłączanie się do żadnej ze stron będących w konflikcie wzajemnym.

Nicość: brak bytu, przynajmniej możliwego do istnienia, a tym bardziej takiego, który powinien istnieć.

Niepoń: osobnik społecznie bezwartościowy, ale jeszcze nie groźny dla innych ludzi.

Nieadekwatność: brak należytej proporcjonalności między bodźcem a reakcją na niego, albo między działaniem świadomym a jego skutkami faktycznymi.

Niebezpieczeństwo: stan zagrożenia ważnych dóbr życiowych, albo rzeczywistego albo możliwego.

Niecelowość: cecha działania zbędnego albo szkodliwego przez to, że nie prowadzi do zamierzonego celu.

Niechęć: przeżycie emocjonalne psychicznego odwrócenia się od jakiegoś przedmiotu (osoby, rzeczy, czynności), nie równoznaczne z dezaprobowaniem jej w sposób duchowy, a więc przez negatywną ocenę rozumową czy odrzuceniem jej przez wolę.

Niechlujstwo: zaniedbanie pod względem estetycznym.

Niecierpliwość: brak wytrzymałości duchowej w sytuacji trudnej.

Nieczulość: niewrażliwienie na bodźce typu emocjonalnego, albo brak takiej wrażliwości na tle charakterologicznym.

Nieczystość: określenie tradycyjne grzechu z dziedziny seksualności, mające wydźwięk kryptomanichejski; sugeruje ono, że wszystkie inne grzechy, nawet takie jak pycha, zdrada, zabójstwo itd. są z istoty swojej „czyste”, dlatego że nie odnoszą się do sfery płciowości, uznawanej jedynie za „nieczystą”.

Niedbałość: cecha zachowania charakteryzująca się obniżeniem napięcia aktywności psychicznej (uwaga) i duchowej (dyscyplina woli).

Niedelikatność: brak taktu albo subtelności w kontaktach społecznych.

Niedobrowolność: cecha czynu spełnionego w warunkach nie podlegających swobodnej decyzji człowieka.

Niedokładność: niezachowanie należytej staranności w wykonaniu czynu, co uwidoczniła i utrwala się w niewłaściwym jego wytworze.

Niedołęstwo: stan niskiej sprawności człowieka w zwykłych czynnościach codziennych, na skutek czynników od niego niezależnych (jak wiek, kalectwo itd.).

Niedomoga: przejściowe obniżenie sprawności człowieka, zwykle o charakterze zlokalizowanym.

Niedopatrznie: mniej lub więcej zawiniony przez kogoś brak uwagi, pociągający za sobą pewną szkodę w sprawach, za które dany człowiek jest odpowiedzialny.

Niedorozwój umysłowy: upośledzenie inteligencji człowieka, oraz odpowiadające mu braki w sferze emocjonalno-

dązeniowej, wrodzone lub nabyte we wczesnych okresach dzieciństwa; stopniami n. umysłowego są: debilizm, imbecylyzm, idiotyzm.

Niedorzeczność: brak sensu logicznego w jakiejś wypowiedzi, nie mający sam z siebie charakteru moralnego.

Niedoskonałość: brak tego, co może albo powinno być, aby dany byt stał się pełny pod każdym względem, odpowiednio do swojej natury. W dziedzinie prakseologicznej n. jest defektem wykonania, który mniej czy więcej jest zawiniony; w dziedzinie etycznej n. stanowi uszczerbek w postępowaniu godnym natury ludzkiej, który należy poprawić w pracy nad sobą; w dziedzinie moralno-religijnej n. jest „kondycją” człowieka w stosunku do Boga, która nigdy nie może zostać przezwyciężona; brak stałej świadomości oraz uznania tej ostatniej formy n. unicestwia postawę religijną (por. faryzeizm).

Niedostatek: brak środków materialnych dla zaspokajania codziennych potrzeb życiowych, ale w stopniu jeszcze nie rażącym środowiska.

Niedostosowanie społeczne: brak nawiązania afektywnego i efektywnego kontaktu ze środowiskiem ludzkim na skutek egocentrycznego rozwoju jednostki.

Niedowiarstwo: postawa wstrzymania się od akceptacji prawd np. wiary religijnej, wynikająca zwykle z niedosytu argumentów racjonalnych na ich rzecz.

Niedowład: częściowa utrata funkcjonalności kończyn człowieka, mająca charakter czynnościowy albo wynikająca z uszkodzenia systemu nerwowego.

Niedożór: opuszczenie należytnej kontroli w dziedzinie odpowiedzialności osobistej, powodujące możliwość powstania szkody materialnej albo duchowej.

Niedyskrecja: nieumiejętność czy niechęć dostrzegania i respektowania spraw sekretnych, przede wszystkim cudzych.

Niedyspozycja: brak dobrego samopoczucia i skłonności do działania na skutek zaburzeń funkcjonalnych u człowieka.

Niestetyczność: negatywny brak piękna, niekoniecznie w znaczeniu brzydoty, a więc w sensie antyestetyczności przedmiotu.

Nieformalność: uchybienie warunkom przepisywanym przez prawo w zakresie danego rodzaju czynów.

Niefortunność: niestosowność jakiegoś czynu w perspektywie rozwoju zdarzeń, mimo jego spełnienia z najlepszą intencją.

Niefrasobliwość: skłonność do niezastanawiania się nad skutkami własnych czynów, uwarunkowana zwykle charakterologicznie albo patologicznie.

Niegodność: zawiniony brak wartości osobowej, potrzebnej dla funkcji o naturze społecznej albo dla osiągnięcia dóbr wyższego rzędu (np. religijnych).

Niegodziwość: cecha złego czynu i jego sprawcy w stosunku do pełnienia powinności człowieka jako wyrazu realizowania godności ludzkiej.

Niegrzeczność: nierespektowanie w praktyce przepisów społecznej kultury współżycia.

Niekonformizm (nonkonformizm): postawa świadomego nieprzystosowywania się do norm prawnych i społecznych, obowiązujących w danej grupie.

Niekorzyść: zazwyczaj sam brak korzyści (negative), ale niekiedy również efektywna szkoda (privative).

Nielegalność: sprzeczność z obowiązującymi prawami cywilnymi albo karnymi.

Nieludzkość: sposób osobistego zachowania się albo traktowania innej osoby, nie odpowiadający godności człowieka i jego uprawnieniom.

Niemilosierdzie: postępowanie niezgodne z obowiązkiem ludzkiego współczucia oraz pomocy komuś będącemu w trudnej sytuacji, wynikające zwykle z motywu egocentryczności.

Niemoc płciowa: niezdolność mężczyzny do odbycia stosunku seksualnego z kobietą, spowodowana najczęściej zaburzeniami homeostazy somatyczno-nerwowej.

Niemoralność: moralność o charakterze negatywnym, czyli należąca do układu odwrotnego w stosunku do właściwego finalizmu życia ludzkiego, którego realizowanie wyraża się w moralności o charakterze pozytywnym; n. jest różna od amoralności oraz amoralizmu.

Niemowlęctwo: okres rozwoju ontogenetycznego u człowieka, obejmujący mniej więcej pierwszy rok życia.

Niemówność: brak warunków do podjęcia określonego działania, mający charakter podmiotowy (osobowy); analogiczny brak w znaczeniu przedmiotowym (sytuacyjnym) nazywamy niemożliwością.

Nienagannność: zachowanie się człowieka, któremu z punktu obserwatora nie można postawić żadnego zarzutu.

Nienarodzone dziecko: człowiek rozwijający się w łonie matki; jest to określenie właściwsze, aniżeli stosowane powszechnie wyrażenie „płód ludzki”; to ostatnie w sposób urzeczowiający sprowadza człowieka nienarodzonego, ale już istniejącego, do rzędu „płodów”, do którego należy także „płód zwierzęcy”; w tej formie odmawia się mu właściwie człowieczeństwa — pozornie bowiem tylko „usuwa się płód”.

Nienaruszalność: istotowa albo nałożona od zewnątrz właściwość jakiegoś przedmiotu nie pozwalająca na jego używanie w sposób nieuprawniony.

Nienasyconność: skłonność psychiczna do gromadzenia dóbr, zwłaszcza użytkowych, w sposób nie dopuszczający ograniczeń racjonalnych.

Nienaturalność: odchylenie strukturalne lub funkcjonalne od wzorców spotykanych w naturze albo postulowanych przez naturę.

Nienawiść: silna awersja w zakresie emocjonalności, połączona z postawą agresywności czynnej.

Nieobeznanie: brak wiadomości praktycznych w nowej sytuacji człowieka.

Nieobliczalność: popędowa skłonność

do działania, uchylająca się wszelkiemu przewidywaniu racjonalnemu.

Nieobyte: brak sprawności w stosowaniu zasad współżycia towarzyskiego.

Nieodpowiedzialność: stan niemożliwości przypisywania danego czynu jakiemuś sprawcy z racji defektów jego aktywności duchowej, oraz braku z tej racji jego odpowiedzialności.

Nieokreśloność: sytuacja w zakresie informacji, gdy człowiek nie ma rozeznania w istniejących alternatywach.

Nieopatrzność: cecha działania, w którym sprawca nie wziął pod uwagę wszystkich elementów sytuacyjnych.

Niepewność: stan nietrwałości sądów intelektualnych na skutek braku informacji albo motywacji.

Niepoczytalność: cecha czynu, który nie zostaje przypisany sprawcy, gdyż ten — z racji braków psychiczno-duchowych aktualnych albo habitualnych — nie działa w sposób właściwy dla człowieka.

Niepohamowanie: defekt samokontroli rozumnej w aktach impulsywno-emocjonalnych.

Niepojednawczość: zdecydowana niechęć do pogodzenia się z nieprzyjacielem faktycznym czy wymagowanym.

Niepojętność: ograniczenie zdolności umysłowych, nie pozwalające na efektywne przyswojenie sobie pewnych wiadomości.

Niepokój: zaburzenie równowagi emocjonalnej o charakterze przykrym, wyrażający się pewnymi objawami nerwicowymi jak: wzmożenie motoryki, napięcie psychiczne, drobne niedomogi somatyczne.

Niepoprawność: stan charakterologiczny utrudniający albo uniemożliwiający zmianę dotychczasowych dewiacji na kierunek zachowania się w sposób pozytywny.

Nieporadność: mała zdolność adaptacyjno-techniczna w stosunku do zmian w potrzebach środowiskowych.

Nieporęczność: ograniczona użyteczność narzędzia na skutek wadliwego projektu lub wykonania.

Nieporządek: chaos w układzie rzeczy, stanowiący przeciwieństwo uporządkowania.

Nieposłuszeństwo: nieuzasadnione odmówienie wykonania rozkazu władzy kompetentnej.

Niepospolitość: wyrastanie jakiejś osoby ponad przeciętne jednostki ludzkie z jej środowiska społecznego.

Nieposzlakowanie: stan nienaruszenia czyjejs dobrej sławy w wymiarze jej grupy społecznej.

Niepowodzenie: brak sukcesu w działaniu, zwykle bez winy działającego, a więc na skutek niesprzyjających okoliczności zewnętrznych.

Nieprawda: negacja prawdy, nie będąca jeszcze fałszem, stanowiącym przeciwieństwo prawdy, a nie tylko jej brak.

Nieprawdziwość: cecha braku prawdy o charakterze prakseologicznym (np. fałsyfikat) albo moralnym (np. oszustwo); n. jest więc nie tylko nieprawdą teoretyczną, ale implikuje inne dziedziny wartości.

Nieprawność: niezgodność aktu z obowiązującymi przepisami prawa, która uniemożliwia istnienie zamierzonych skutków cywilnych.

Nieprzeblagalność: zdecydowana postawa odrzucania próby o przebaczenie winy jakiejś osobie.

Nieprzejednanie: stan niezgody wzajemnej między różnymi osobami fizycznym, trwający mimo prób jego usunięcia.

Nieprzeniknioność: cecha usposobienia człowieka, zamkniętego dla wglądu z zewnątrz.

Nieprzyjaźń: zaaprobowana wewnętrznie tendencja do rozdzielenia emocji i dążeń różnych ludzi w stosunku do siebie.

Nieprzyjemność: ujemny stan emocjonalny na skutek przykrych doznań sensorywnych.

Nieprzymuszoność: sposób zachowania się mający cechy rozumnej spontaniczności.

Nieprzytomność: stan wyłączenia aktów świadomości psychicznej.

Nieprzyzwoitość: sposób zachowania się, zwłaszcza w dziedzinie seksualnej, obrażający konwencje społeczne.

Niereligijność: postawa duchowa i styl życia osobowego lub społecznego, w których świadomie zostały wykluczone relacje człowieka do wartości religijnych, zwłaszcza przez formalne zaprzeczenie istnienia tych wartości.

Nieróbstwo: notoryczne uchylanie się od pracy, szczególnie obowiązkowej.

Nierozerwalność: właściwość jakiejś więzi społecznej (specjalnie węzła małżeńskiego ze względu na jego charakter religijny) sprawiająca, że po nawiązaniu jej w sposób ważny nie może ona już zostać rozwiązana mocą kontrahentów. (Por. Przywilej Pawłowy).

Nierząd: sposób życia pozamałżeńskie-go, oddanego wykroczeniom seksualnym, narzuconym lub wyjednanym, w zamian za świadczenia zwykle materialne, rzeczyste albo przyobiecane.

Niesforność: jaskrawy brak skłonności jednostki do poddania się wymogom życia zbiorowego.

Nieskalanosć: czystość duchowa na skutek nieobciążenia żadną winą moralną.

Nieskazitelnosć: czystość jakiejś osoby w opinii społecznej, na skutek uzasadnionego braku zarzutów co do jej działalności i ujawnionych czy przypuszczalnych motywów.

Nieskromność: zaprzeczenie skromności zachowaniem osobistym.

Nieskwapliwość: powolność i rozważa w wywieraniu pomsty nad złym.

Niesława: obciążenie czyjegós imienia złą opinią społeczną.

Niesłuszność: cecha postawy lub czynności, które rozmiągają się z właściwą powinnością w danej sytuacji.

Niesmak: przykre przeżycie o charakterze estetyczno-intelektualnym wynikające z niewłaściwości czynu w danej sytuacji, ale nie mającej charakteru winy moralnej.

Niesnaska: drobny rozdźwięk społeczny osób indywidualnych, mający charakter emocjonalny, ale względnie trwały.

Niespożytość: cecha energii działaniowej człowieka, pozwalająca na wysiłki długotrwałe i bardzo angażujące, ukierunkowane dla służby wielkiej idei.

Niesprawiedliwość: nieoddanie jakiejś osobie fizycznej czy moralnej tego, co słusznie jej się należy na mocy jej uprawnień, i to w warunkach z góry ustalonych albo przyjętych zwyczajowo.

Niestalość: niekonsekwencja w kontynuowaniu serii czynów, które nie doprowadziły jeszcze do zaplanowanego wyniku.

Niestosownosć: działanie sprzeczne albo treściowo z sytuacją działającego, albo zwyczajowo z konwencją społeczno-kulturową.

Niestrudzonosć: cecha działalności nie ulegającej załamaniu u sprawcy, mimo potrzeby poważnych wysiłków, i to niejednokrotnych.

Nieswiadomosć: 1. brak poznawczego kontaktu człowieka z jego środowiskiem wewnętrznym lub zewnętrznym; 2. według psychologii głębi: podstawowa warstwa psychiki człowieka, mieszcząca treści aktualnie nieuświadomiane, ale działające na postępowanie ludzkie.

Nieszczęście: fakt o naturze zewnętrznej, dotyczący przykro dóbr osobowych albo rzeczowych człowieka.

Nietakt: obiektywne uchybienie konwencjiom towarzyskim, niezależne od winy osobistej człowieka.

Nietaktownosć: cecha człowieka, zwykle uwarunkowana charakterologicznie albo kulturowo, znamionująca się nieumiejętnością zachowania w sytuacjach delikatnych, zwłaszcza cudzych.

Nietolerancja: postawa ideologicznej nieakceptacji cudzych przekonań i wynikająca stąd tendencja do społecznego zwalczania wyznającej je osoby lub grupy.

Nietykalnosć: cecha osoby czy przedmiotu, która jest wyrazem szczególnej ich wartości i nie pozwala na arbitralne

traktowanie ich przez ludzi nieupoważnionych, a ze strony osób kompetentnych wymaga też szczególnej troski.

Nieublaganie: postawa zaciętości wewnętrznej w stosunku do osoby uważanej za winną jakiegoś wykroczenia o charakterze osobistym; n. sprawia, że mimo właściwych interwencji oraz przedstawianych racji, dany człowiek nie chce tej osobie darować winy i konsekwentnie zmierza do jej ukarania.

Nieucstwo: stan zawinionoego prymitywizmu intelektualnego na skutek braku odpowiedniego wykształcenia.

Nieuczciwość: świadome łamanie zasad odpowiedzialności za prowadzone sprawy urzędowe albo powierzone dobra społeczne i materialne.

Nieudolność: właściwość człowieka nie umiejącego podjąć jakiegoś działania na skutek braku potrzebnych kwalifikacji osobistych.

Nieulekłość: cecha działania, w którym sprawca nie ulega emocjom z powodu zagrożenia osobistego.

Nieumiarkowanie: brak wypośrodkowania między możliwością a potrzebą w dążeniu do celów i korzystaniu z dóbr użytkowych.

Nieuprzedzonność: wolność od powziętych bez racjonalnego uzasadnienia sądów, zwykle emocjogennych lub socjogennych, w stosunku do osoby lub sprawy, z którą dany człowiek spotyka się po raz pierwszy, a więc nie ma jeszcze w tym zakresie własnego doświadczenia; n. utożsamia się rzeczowo z obiektywizmem patrzenia na świat.

Nieustraszoność: możność i skłonność do działania w sytuacji niebezpiecznej na skutek zagrożenia przez ludzi, uzasadnione nieuleganiem emocjom negatywnym (jak strach), właściwym dla ogółu ludzi w takich warunkach.

Nieuważność: zachowanie, w którym sprawca działa bez należytej koncentracji władzy zmysłowo-intelektualnej na swoim przedmiocie.

Niechęć: cecha człowieka charakteryzującego się niechęcią do wyświadcza-

nia przysług innym ludziom, zwłaszcza z posiadanych dóbr materialnych.

Niewdzięczność: postawa nieuznawania dobrodziejstw otrzymanych oraz odpowiadający jej brak odpowiednich czynów, a nawet skłonność do czynów skierowanych przeciw dobroczyńcy („czarna” n.).

Niewiadomość: niedomiar informacji potrzebnych do normalnego funkcjonowania życia osobowego, czy do właściwego zachowania się człowieka w grupach społecznych.

Niewiara: celowy akt wykluczenia wiary, a szczególnie negatywna postawa wobec niej.

Niewiedza: brak wiedzy niekoniecznej, albo niezawiniony brak wiedzy koniecznej.

Niewierność: akt albo postawa naruszająca obowiązek dochowania przyrzeczeń.

Niewinność: wolność od winy osobistej.

Niewłaściwość: czyn niestosowny w danych okolicznościach, spełniony zwykle na skutek nieświadomości, a więc bez złej woli sprawcy.

Niewola: stan pozbawienia człowieka wolności wbrew jego woli; osobiste zrzeczenie się wolności nie stanowi niewoli, ale jest specyficzną formą służby.

Niewrażliwość moralna: pierwotny brak uczulenia na wartości moralne wynikający z niewłaściwego wychowania dziecka, albo wtórny taki brak nabyty pod wpływem złego środowiska w późniejszym okresie życia.

Niewstrzeźliwość: skłonność do przekraczania granic rozumnego umiaru, zwłaszcza w korzystaniu z dóbr materialno-doznaniowych.

Niewstydlivość: zachowanie się społecznie eksponujące sprawy indywidualne związane z płcią człowieka, przy naruszaniu obowiązujących w tym zakresie konwencji kulturowych.

Niewychowanie: brak należytej formacji kulturalnej i wynikające stąd akty

naruszania zwyczajów współżycia towarzyskiego.

Niewykonalność: niemożliwość fizyczna albo moralna spełnienia jakiegoś aktu.

Niewypłacalność: niezdolność materialna dłużnika do wyrównania świadczeń finansowych.

Niewyrobienie: brak sprawności działania, przy posiadaniu zasadniczych jego warunków.

Niewyszukanie: umiar w zakresie osobistych form bycia i urządzenia swojego środowiska rzeczowego.

Niewzruszoność: stałość postępowania o małej plastyczności na zmiany; n. łatwo przechodzi w konserwatyzm, zatwardziałość itd., a więc jest wartością moralną tylko w pewnych warunkach osobowych.

Niezadowolenie: zakłócenie harmonii wewnętrznej w przeżywanu siebie lub środowiska.

Niezależność: postawa i stan wolności od wpływów heteronomicznych.

Niezawodność: cecha działania tak realizowanego, że zawsze osiąga swój cel, albo osoby, która dochowuje swego słowa.

Niezbędność: cecha konieczności jakiegoś przedmiotu albo działania w ramach pewnego układu strukturalno-funkcjonalnego.

Niezbożność: tradycyjne określenie niereligijności.

Niezdarność: niezawiniony brak sprawności motoryczno-operacyjnej u człowieka.

Niezdycydowanie: stan świadomości intelektualnej motywów, nie pociągający za sobą decyzji woli z racji pozaduchowych.

Niezgodność: rozbieżność cech albo tendencji psychicznych w wymiarach indywidualnych albo społecznych, wyrażająca się w defektach harmonii wewnętrznej albo braku współdziałania ludzi.

Niezgrabność: niezawiniony brak sprawności w zachowaniu motorycznym

albo społecznym, uwarunkowany czynnikami rozwojowymi względnie charakterologicznymi.

Niezłomność: cecha woli ludzkiej nie ulegającej przeciwnościom, skoro tylko działa we właściwym kierunku; brak takiego kierunku znamionowałby uporczywość woli.

Niezmiennność środowiska wewnętrznego: konieczny warunek normalnego istnienia i działania jednostkowego: trwałe odchylenie w tym zakresie powoduje zaburzenia funkcjonalne, a nawet śmierć organizmu żywego.

Nieznośność: zachowanie trudne społecznie do tolerowania na skutek jego arbitralności o charakterze niepoważnym.

Niezwykłość: pozytywne odbieganie od standardów społecznych przyjętych w danej dziedzinie.

Nihilizm: prąd ideologiczny i postawa praktyczna nierespektowania żadnych wartości przyjętych przez środowisko, zwłaszcza w zakresie moralnym.

Nikotynizm: nałóg używania tytoniu pod rozmaitymi postaciami (palenia, żucia, wachania).

Nimfomania: nadmierny stan pobudzenia erotycznego u kobiety, łączący się z tendencją do przeżyć seksualnych.

Niweczenie: proces niszczenia nie tylko używalności rzeczy ale i jej samej.

Niszczycielstwo: skłonność do niszczenia czegoś w sposób irracjonalny, bez obiektywnej potrzeby, przynosząca dewiacyjną satysfakcję psychiczną.

Niższości poczucie: 1. w stosunku do siebie: przykry stan emocjonalny wynikający z przeświadczenia, że nie wykorzystano się w życiu własnych możliwości rozwojowych; 2. w stosunku do drugich: irracjonalny kompleks małowartościowości albo racjonalny wynik sądu wartościującego siebie w środowisku społecznym; 3. w stosunku do Boga: pokora.

Nonsens: wypowiedź cechująca się bezładem semantycznym, a więc stanowiąca zbiór wyrazów nie mających powią-

zania logicznego (np. „Warszawa wspak jeżeli śpiewajmy”).

Nonszalancja: otwarte lekceważenie cudzych uprawnień towarzyskich wynikające z przerostu poczucia własnej ważności, zwykle o charakterze niepoważnym.

Norma: 1. wskaźnik przeciętnego wyniku w określonych warunkach; 2. wypowiedź zawierająca wskazanie, jak należy postępować w danych okolicznościach; jej treść wyznacza normy: techniczne, prawne, społeczne, moralne, religijne; natomiast sposób uzasadnienia normy: tetyczne i aksjologiczne.

Normalizacja: proces wprowadzania albo utrwalania homeostazy, zwłaszcza społecznej.

Normalność: zgodność z wyznacznikami typowymi właściwymi danej dziedzinie życia z tytułu jej struktury i funkcji (np. n. fizyczna, psychiczna).

Normatywność: właściwość nakładania się jako wyznacznik pewnej dziedziny aktywności ludzkiej.

Nostalgia: długotrwały stan tęsknoty za dawniejszymi warunkami życia środowiskowego (np. dom, kraj rodzinny), wywołujący zaburzenia fizyczne i psychiczne u danego człowieka.

Nowatorstwo: tendencja znajdowania rozwiązań adekwatnych do kierunku rozwoju danego sektora rzeczywistości.

Nowicjuszostwo: stan zaprawiania się do życia i działalności w jakiejś dziedzi-

nie, z którym łączy się jeszcze niepełne członkostwo odpowiedniej grupy społecznej, a więc i zmniejszona odpowiedzialność za nią.

Nowinkarstwo: skłonność do tworzenia, a zwłaszcza do przyjmowania i szerzenia informacji lub poglądów nie zweryfikowanych albo nie uzasadnionych w sposób należyty, jedynie ze względu na ich nowość.

Nowobogackość: zjawisko zewnętrznej emulacji społecznej osób posiadających znaczne dobra materialne, a znajdujących się dotąd na niskim stopniu hierarchii prestiżu.

Nowoczesność: tendencja indywidualna i zjawisko społeczne rozwoju równoległego z awangardowymi prądami epoki.

Nowość: cecha przedmiotu nie powtarzającego dotychczasowych wzorców w danej dziedzinie.

Nozofobia: nieuzasadniony lęk przed całkowitą albo częściową utratą zdrowia przez zapadnięcie na jakieś choroby.

Nuda: męczące poczucie pustki psychicznej na skutek braku wartościowej aktywności duchowej.

Nudyzm: zjawisko społeczne eksponowania nagości człowieka w formach realnych albo wyobraźniowo-artystycznych.

Nudziarstwo: tendencja do nieinteresującego powtarzania tych samych treści, często na skutek ubóstwa umysłowego ich nadawcy.

O

Obawa: przykre uczucie niepewności wobec możliwości zagrożenia, które jednak nie musi nastąpić; stąd o. jest przeżyciem mniej intensywnym aniżeli strach czy lęk.

Obcesowość: sposób impulsywnego zachowania się na płaszczyźnie kontaktów interpersonalnych, w których działająca osoba, przynajmniej pozornie, nie zważa nietaktów popełnianych wobec innej osoby.

Obcość: przeżycie psychiczne albo zjawisko społeczne braku kontaktu osobowego między pewnymi ludźmi, pomimo ich styczności zewnętrznej.

Obcowanie: trwały kontakt osobisty wśród ludzi związanych ze sobą sytuacją społeczną albo zewnętrznymi warunkami środowiskowymi.

Obcowanie płciowe: stosunek seksualny.

Obejście: zespół form obcowania codziennego.

Obejście prawa: uchylenie się od restrykcji prawa przez zastosowanie innego systemu albo innej dyspozycji prawa, gdzie dany czyn nie jest zakazany.

Obelga: ciężki zarzut słowny rzucony publicznie pod adresem innej osoby fizycznej albo moralnej.

Obezwładnienie psychiczne: zablokowanie swobodnej aktywności człowieka, zwykle środkami sztucznymi (np. hipnozą, narkotykami).

Obiectio conscientiae: uchylam się od noszenia broni, a nawet obowiązku służby wojskowej, z racji przekonań ideowych, zwłaszcza etycznych i religijnych.

Obiektywizm: postawa wobec rzeczywistości, licząca się przede wszystkim z jej treścią i prawami, a nie z osobistą jej „wizją” czy też „interpretacją”.

Obiektywność: cecha zachowania się człowieka, który preferuje zjawiska rzeczywistości zewnętrznej nad stany własnej reakcji wobec nich w przeżyciach wewnętrznych.

Objaw: oznaka ekspresywna stanów niedostrzegalnych empirycznie (np. przeżyć duchowych).

Objawienie: treści prawd transcendentnych, niemożliwych do zdobycia poznawczymi funkcjami człowieka, a życiowo dla niego ważnych, przekazane w szczególny sposób przez Boga przedstawicielom ludzkości, oraz zespół aktów tego przekazania, mających charakter historyczny.

Obleśność: 1. obłuda podstępna o motywacji egocentrycznej; 2. zachowanie się (wypowiedzi, akty) o charakterze krypto-seksualnym.

Obłąd. zaburzenie percepcji rzeczywistości tworzące sztuczną konstrukcję pojęciową, właściwe dla różnych postaci naruszenia homeostazy psychicznej jednostki ludzkiej.

Obłąd alkoholowy (zazdrości): zazdrość miłosa właściwa dla alkoholików chronicznych.

Obłąd moralny (moral insanity): zespół postaw anetycznych, związanych ze zmianami fizjologicznymi mózgu, choro-

bami psychicznymi albo wadliwym wychowaniem społecznym.

Obłuda: dwulicowe postępowanie w stosunkach społecznych, dla pokrycia zachowań się nieszlachetnych pozorami szlachetności; w zakresie moralności i religijności o. nosi miano hipokryzji.

Obmowa: ujawnianie ustne cudzego zła indywidualnego, nieuzasadnione koniecznością społeczną-moralną.

Obojętność: postawa i stan niezaangażowania psychicznego, wywodzący się z braku poczucia wartości.

Obojętny czyn moralny: czyn z przedmiotowego punktu widzenia nie mający cechy ani dobra ani zła moralnego.

Obojactwo (hermafrodytyzm): równoczesne występowanie u jakiejś osoby cech fizjologicznych obu płci: męskiej i żeńskiej.

Obowiązek: wiążąca moc prawa w przewidzianej przez nie sytuacji jako wyznacznik postępowania ludzkiego; zależnie od normowanej przez prawo dziedziny aktywności jest to o. prawny, społeczny, moralny, religijny.

Obowiązywanie: obiektywna właściwość norm zmuszająca odbiorcę do ich traktowania jako konieczne wyznaczniki postępowania indywidualnego.

Obraza: rozmyślne naruszenie czyjegós honoru aktem lekceważenia jego godności osobowej albo urzędowej.

Obrażliwość: skłonność do traktowania przypadkowych aktów cudzych jako wyrazów lekceważenia czci osobistej.

Obrazów cześć: kult religijny oddawany wyobrażeniom materialnym Boga i osób świętych ze względu na przedstawione w ten sposób postacie, a nie z racji samoistnej ich wartości (kulturowo-estetycznych).

Obrona konieczna. niezawiniona sytuacja krytyczna, w której trzeba odeprzeć nieuzasadniony atak na ważne dobro własne lub cudze, które ma się obowiązek zabezpieczyć, w warunkach braku innej możliwości jego ratowania.

Obrzęd: postulowana przez społeczeństwo forma zachowania się ludzi w pers-

pektywie wspólnotowego przeżywania pewnych wartości (np. religijnych).

Obrzydzenie: przykre przeżycie psychiczne, odpychające człowieka od wszelkiego kontaktu z jakimś przedmiotem na skutek zauważenia jego cech odrażających.

Obscena: przedmioty o treści seksualnej, przedstawione w sposób artystycznie drastyczny, a społecznie prowokujący.

Obserwacja: badanie zjawisk naturalnych za pośrednictwem danych zmysłowych, osiąganych również przy pomocy specjalnej aparatury technicznej.

Obserwancja: postawa duchowa i zjawisko społeczne przestrzegania z pietyzmem tradycyjnych reguł postępowania w specyficznych grupach społecznych (zwłaszcza w zgromadzeniach religijnych).

Obsesja: uporczywe urojenie psychiczne o rezonansie w sferze duchowości człowieka.

Obskurantyzm: postawa i tendencja do preferowania przestarzałych treści kulturalnych i odrzucania z zasady wszelkich nowości z samego tytułu ich nowości.

Oburzenie: gwałtowne przeżycie psychiczne dezaprobaty zła, wyrażone impulsywnie na zewnątrz.

Obwinienie: przypisanie komuś winy przed jej stwierdzeniem w sposób dowodowy.

Obycie: zespół sprawności potrzebnych w życiu towarzyskim.

Obyczaj: ustalony sposób postępowania społecznego, powracający w odpowiednich sytuacjach czy pewnych okresach czasu, przejęty drogą tradycji od poprzednich generacji.

Obyczajowość: postępowanie indywidualne zgodne z wzorcami społeczno-moralnymi.

Obyczajowość: zespół obyczajów właściwych danej grupie społecznej.

Obywatelstwo: przynależność legalna do określonej społeczności państwowej.

Obżarstwo: spożywanie każdorazowo

pokarmów ponad specyficzną potrzebę danego organizmu człowieka.

Ocena: akt sądu intelektualnego o zabarwieniu emocjonalnym, wydanego z punktu widzenia jakiejś wartości (np. estetycznej, teoretycznej, moralnej, religijnej).

Ochędóstwo: tradycyjne określenie czystości i dbałości człowieka wobec jego środowiska przedmiotowego, łącznie z własnym ciałem.

Ochofa: pragnienie o kolorycie euforycznym u pojedynczego człowieka.

Oczekiwanie: zdynamizowanie psychiczne wobec przyszłości, o. wyraża się w przewidywaniu przyszłych zdarzeń opartym na dawniejszych doświadczeniach i aktualnych oznakach sytuacyjnych, ewentualnie połączonym z gotowością do odpowiedniego działania.

Oczernianie: czynność nieuzasadnionego obciążenia społecznego czyjejs reputacji zarzutem dopuszczenia się przez tę osobę fizyczną lub moralną znacznego występku, szczególnie o charakterze hańbiącym.

Oczyszczenie: akt uwolnienia (się) od ciężącej dotąd winy społeczno-prawnej czy moralno-religijnej.

Oczywistość: podmiotowa lub przedmiotowa cecha prawdy, która dzięki swojej jasności nie wymaga już dowodzenia.

Odczucie: reakcja wrażliwości psychicznej na bodziec wewnętrzny lub zewnętrzny

Oddanie: nastawienie bezwarunkowego związania się z jakąś osobą lub sprawą.

Odziaływanie: czynność zmerząjąca do wprowadzenia zmiany w ludziach albo środowisku przedmiotowym.

Odgrążanie się: agresywna wypowiedź oświadczająca zamiar wyrządzenia jakiegoś zła w przyszłości, zwłaszcza sobie nieobecnej fizycznie.

Odkłamywacz: aparat do wykrywania prawdziwości i fałszywości wypowiedzi konkretnego człowieka, na zasadzie rejestrowania jego reakcji mimowolnych.

Odkrycie własnego „ja”: wyłączenie własnej osobowości z otaczającego środowiska, zwłaszcza przedmiotowego, jakie dokonuje się u dzieci w wieku dorastania.

Odkupienie: zbawcze dzieło Chrystusa jako głowy i jego mistycznego organizmu, wybawiające ludzkość ze stanu odrzucenia od Boga, będącego skutkiem grzechu, zwłaszcza pierworodnego.

Odludność: stan stromienia od kontaktu z innymi ludźmi, często wybrany jako styl życia indywidualnego.

Odosobnienie: brak kontaktów społecznych, mający charakter przejściowy i niezamierzony

Odpoczynek: odciążenie układu funkcjonalnego (mięśniowego i nerwowego), zwłaszcza u człowieka, usuwające negatywne skutki poprzednich wysiłków.

Odporność: elastyczność przystosowawcza procesów homeostazy somatycznej i psychicznej.

Odpowiedzialność: właściwość istoty działającej w sposób rozumny i dowolny, że z konieczności ponosi osobiście konsekwencje swoich czynów.

Odpężenie: czasowe zaprzestanie pracy dla odzyskania pełniejszej sprawności działania.

Odpust: zwolnienie człowieka od należącej mu kary czasowej, dokonane przez Kościół mocą władzy „kluczy”, z tytułu zadośćuczynienia spełnionego przez osoby święte w ramach dzieła odkupienia zbiorowego.

Odpuszczenie: zniweczenie winy społecznej czy religijno-moralnej dokonane przez osobę obrażoną, albo przez jej uprawnionego przedstawiciela.

Odreagowanie: czyn zwalniający psychikę człowieka od przykrego napięcia emocjonalnego przez wyładowanie skumulowanej energii w sytuacji realnej albo fikcyjnej.

Odrętwienie: brak aktywności psychicznej, wynikający z zaburzeń sfery fizjologicznej.

Odrodzenie moralne: akt i stan przywrócenia życia moralnego po okresie je-

go braku, zwłaszcza przez popadnięcie w grzech śmiertelny.

Odruch: wszelka reakcja organizmu o podstawowym charakterze życiowym, stanowiąca odpowiedź na bodziec wewnętrzny lub zewnętrzny, a zachodząca za pośrednictwem ośrodkowego układu nerwowego.

Odrzucenie: zerwanie łączności nadprzyrodzonej między Bogiem a człowiekiem na skutek śmiertelnej winy ludzkiej.

Odstępstwo: akt zerwania łączności człowieka z dotychczasową własną grupą społeczną.

Odszczepieństwo: odejście z motywów głównie ideologicznych pewnej części członków od dotychczasowej grupy społecznej, aby stanowić odtąd grupę autonomiczną.

Odszkodowanie: wyrównanie szkody materialnej oraz utraconego zysku przez osobę, która bezprawnie zatrzymywała rzecz cudzą dla faktycznego jej właściciela.

Odwaga: emocja zwiększonej aktywności wobec grożącego niebezpieczeństwa, mająca na celu skuteczniejsze jego przezwyciężenie.

Odwet: akcja wywarcia adekwatnej pomsty realnej, w odpowiedzi na zło wyrządzone i nie wyrównane zadośćuczynieniem.

Odnaka: symbol honorowy o charakterze społecznym, przyznany jednostce za jej zasługi wobec zbiorowości ludzkiej.

Ofiara: akt dobrowolnego oddania własnych dóbr na rzecz wyższej wartości (zwłaszcza religijnej).

Ofiarność: skłonność do czynienia ofiar.

Oglądnictwo: zboczenie instynktu seksualnego, w którym jakaś osoba (ogładacz, „voyeur”) doznaje satysfakcji zmysłowej przez oglądanie przedmiotów i scen podniecających płciowo.

Ogłada: zespół sprawności kulturalno-towarzyskich, osiąganych przez wychowanie i praktykę życiową.

Oglupienie: zaburzenie funkcji intelektualnych na skutek destrukcyjnego duchowo przerostu czynnika organiczno-psychicznego w człowieku.

Ogniwo podstawowe: główny element danej sytuacji, którego zmiana bardziej modyfikuje całą sytuację w pożądanym kierunku aniżeli zmiana jakiegokolwiek innego jej elementu.

Ogół: zbiór jednostek ujmowanych jako całość typu agregatowego, a nie organicznego.

Ograniczenie: zacieśnienie możliwości strukturalnych i funkcjonalnych do pewnych realizacji, właściwe dla wszystkich bytów względnych, a specyficzne w formie dla każdego z nich; to o. wyznacza zarazem pole aktywności danego bytu.

Ograniczoność: cecha potencjalności bytu konkretnego, brana od strony rzeczywistości zewnętrznej.

Ohyda: wysoce negatywny stan rzeczy, wzbudzający gwałtowną reakcję potępienia w obronie naruszonej wartości.

Ohydność: cecha rzeczy czy aktu godnych zdecydowanego potępienia ze względu na wysoce drastyczne naruszenie jakiejś wartości.

Ojcostwo: biologiczna czy psychiczno-duchowa funkcja przekazywania życia ludzkiego w sposób inicjujący oraz związana z nią godność człowieka.

Ojczyzna: zewnętrzne środowisko naturalno-emocjonalne i społeczno-kulturowe, w którym człowiek przejmuje wartości duchowe w rozwoju osobowościowym.

Okaleczenie: pozbawienie człowieka części jego ciała albo zeszpecenie jego całości, szczególnie dokonane w sposób niesprawiedliwy, a nie w celach jego leczenia.

Okazja: osobowa lub rzeczowa okoliczność zewnętrzna sprzyjająca popełnieniu wykroczenia moralnego i zachęcająca do takiego czynu.

Oklamywanie: stałe informowanie drugiej osoby w sposób niezgodny z prawdą, gdy ona ma prawo do uzyskania wiadomości prawdziwych.

Okoliczność: sytuacyjny, nie zaś podmiotowy czy przedmiotowy, element czynu ludzkiego. W pojęciu o. moralnej, a więc związanej z odpowiedzialnością sprawcy, wchodzi również podmiotowy i przedmiotowy element czynu.

Okrucieństwo: skłonność do znęcania się nad istotami żywymi, a więc zdolnymi do odczuwania bólu.

Okultyzm: doktryna i praktyka kontaktowania się z siłami pozaempirycznymi, zwykle za pomocą medium, oraz działania z ich pomocą.

Oligofrenia: niedorozwój funkcji umysłowych na skutek defektów somatycznych (np. w mózgu, układzie nerwowym itd.).

Omam (halucynacja): endogenne wrażenie zmysłowe, a więc bez udziału bodźca zewnętrznego, o typach zależnych od rodzaju zmysłów, przyjmowane zwykle w sposób bezkrytyczny.

Omyłka: błąd intelektualny o charakterze prakseologicznym, bez uwarunkowania patologicznego.

Onanizm: 1. w niewłaściwym znaczeniu potocznym: masturbacja, ipsacja; 2. w znaczeniu małżeńskim: zapobieganie poczęciu dziecka metodą przerywania stosunków.

Oneiromancja: wróżenie za pomocą tłumaczenia marzeń sennych, praktykowane zwłaszcza w starożytności.

Ontogeneza: indywidualny rozwój osobnika od momentu zapłodnienia jaja plemnikiem aż do końca życia organicznego.

Opanowanie: zdolność kontrolowania własnych reakcji spontanicznych, a nawet odruchowych.

Opcja fundamentalna: świadomy wybór pozytywnej albo negatywnej linii życia w aspekcie podstawowej relacji do Boga.

Operacja: zespół czynów złożonych, skierowany do osiągnięcia zaplanowanego rezultatu.

Operacja plastyczna: zabieg chirurgiczny mający na celu przywrócenie człowiekowi piękna fizycznego, zwłaszcza

cza gdy chodzi o twarz; niekiedy celem o. p. było zmienienie rysów indywidualnych dla uniemożliwienia rozpoznania danej osoby.

Operatywność: sprawność prakseologiczna w wykonaniu zamierzonego planu.

Opinia: przeświadczenie nie mające cechy pewności intelektualnej, albo wersja społeczna na razie nie sprawdzona, ale mająca pewien podkład racjonalny.

Opinia publiczna: czynnik kontroli społecznej, tworzący się z przeważających ilościowo opinii prywatnych, krążących w danym środowisku.

Opis: wymienienie zewnętrznych cech przedmiotu, pozwalających odróżnić go od innych przedmiotów.

Opiumizm: nałóg używania opium jako środka narkotyzującego.

Opór: postawa biennego albo czynnego odmówienia posłuszeństwa, zwłaszcza osobom mającym funkcje społeczne, albo powstrzymania się od współdziałania z innymi ludźmi, pomimo odpowiednich ich propozycji czy nacisków.

Opportunizm: postawa łatwego przystosowywania się do każdorazowej sytuacji społecznej z motywu maksymalnej korzyści osobistej.

Opozycja: postawa oporu grupy społecznej w stosunku do programu i działania większości.

Optimum: najlepszy rezultat możliwy do osiągnięcia w danych warunkach; zależnie od różnych czynników o. utożsamia się albo z maximum, albo z medium, albo z minimum.

Optymizm. postawa i tendencja do ujmowania i tłumaczenia rzeczywistości od strony jej elementów pozytywnych.

Ordynarność: sposób zachowania się nie uwzględniający wymogów kultury towarzyskiej, zwłaszcza wobec osób niższej postawionych w hierarchii społecznej.

Organizacja: struktura bytu łącznie z jej aspektem fenomenologicznym i prakseologicznym.

Organizm: całość strukturalno-funkcyjna istoty żywej, albo zbudowanej na

tych modelu, gdy chodzi o twory społeczne.

Organizowanie: czynność nadania strukturze myślowej formy zewnętrznej, efektywnej w działaniu.

Orgia: zabawa grupowa o charakterze wyuzdanym.

Orientacja: 1. zdolność szybkiego i trafnego określenia sytuacji; 2. kierunek wartościowania życiowego, w znaczeniu preferowania w życiu określonej wartości.

Ortodoksja: zgodność przeświadczeń osobistych z oficjalną doktryną własnej grupy społecznej.

Ortopraksja: zgodność działania członka grupy społecznej z wiążącymi dyrektywami jej kierownictwa oficjalnego.

Oryginalność: spontaniczne realizowanie tworów własnych, odbiegających od dotychczasowych wzorców obiegowych.

Osamotnienie: stan indywidualny i odpowiadające mu przykre przeżycie psychiczne związane z brakiem kontaktów osobowych z innymi ludźmi, zwłaszcza połączonymi z daną osobą specjalnymi węzłami (np. rodzinnymi).

Oschłość: zwykle uwarunkowana charakterologicznie sztywność zewnętrznych form współżycia emocjonalnego między ludźmi, mogąca pokrywać dużą wrażliwość psychiczno-duchową.

Osiągnięcie: wybitny wynik końcowy działania zazwyczaj indywidualnego.

Osierocenie: emocjonalna i społeczna samotność dziecka po przedwczesnej śmierci przynajmniej jednego z rodziców.

Oskarżenie: postawienie komuś zarzutu o popełnienie czynu karalnego wobec zainteresowanej tym władzy.

Oslupienie: stan zablokowania reakcji psychicznych na skutek zaistnienia sytuacji zaskakującej człowieka.

Ośmieszenie: czynność i stan przedstawienia kogoś złośliwie w sposób relatywizujący jego autorytet, a nawet godność osobistą.

Osoba: osobnik będący podmiotem praw i obowiązków; o. moralna jest

tworem analogicznym do osoby fizycznej.

Osobistość: osoba o wielkim znaczeniu społecznym, przynajmniej w swoim środowisku.

Osobliwość: przedmiot zainteresowania na skutek oryginalności jego form, ale mający niewielką donosłość samej treści.

Osobnik: indywidualna istota ożywiona, niekoniecznie człowiek.

Osobowość: 1. zespół cech odróżniających osobnika ludzkiego od osobnika innej grupy istot ożywionych, a więc zwierzęcia; 2. osoba ludzka rozwinięta duchowo, a więc przekraczająca poziom indywidualności osobnika i społecznego charakteru osoby, i realizująca się w dziedzinie etyczno-religijnej.

Oswiałość: pasywne zachowanie zewnętrzne wyrażające nastrój depresyjny człowieka.

Ospalność: mała dynamika działania zewnętrznego na skutek zwolnienia tempa funkcji fizjologicznych organizmu.

Ośrodek dyspozycyjno - kierowniczy człowieka. zespół dynamizmów wewnętrznych, kierujących zachowaniem się człowieka, i przechodzący w trakcie rozwoju jego osobowości od grupy popędów pierwotnych — przez determinanty społeczne — aż do motywacji o charakterze duchowo-wartościującym.

Ostateczne sprawy człowieka: decydujące elementy finalne w metamorfozie życia ludzkiego w postaci indywidualnej; są nimi: śmierć, sąd Boży, czyściec, niebo, ewentualnie piekło.

Ostentacyjność: akcentowanie zewnętrznych form czynu dla osiągnięcia z niego korzyści społecznej.

Ostrożność: cecha działania zabezpieczającego przed niepotrzebnym ryzykiem.

Oświadczenie woli: istotny element indywidualny każdej ze stron w akcie prawnym, zwłaszcza w zawieraniu kontraktu.

Oświecenie: akt i stan poznania przez

człowieka prawdy drogą interwencji pozaludzkiej, zwłaszcza Bożej.

Oszczędność: ostrożność w wykorzystywaniu posiadanych środków, aby jak najdłużej zachować je do dyspozycji.

Oszczerstwo: niesłuszne zarzucenie komuś zła kompromitującego go w opinii publicznej.

Oszkalowanie: publiczne ujawnienie czyjegoś zła prawdziwego lub fałszywego, pozbawiające zarazem atakowaną osobę możliwości obrony bezpośredniej.

Oszolomienie: stan zaburzenia percepcji psychicznej na skutek działania czynników introgennyh.

Oszustwo zamierzone wprowadzenie kogoś w błąd, celem osiągnięcia z tego własnej korzyści.

Otępienie: obniżanie się sprawności intelektualnej na skutek zmian organicznych w ośrodkowym układzie nerwowym. O. nosi także nazwę „demencja”.

Otoczenie: aktualnie oddziałujące środowisko człowieka w znaczeniu naturalnym i kulturalnym, ludzkim i rzeczowym.

Otucha: pozytywny nastrój do działania, osiągnięty pod wpływem bodźców zewnętrznych.

Otwartość: spontaniczna gotowość ujawniania swoich przeżyć wewnętrznych (uczuć, myśli, zamiarów).

Owoce Ducha Świętego: trwałe skutki działania Ducha Świętego w człowieku, sprawiające wielką satysfakcję wewnętrzną. (Por. Ga 5, 22—23).

Owocność: cecha wysiłków programowanych przynoszących oczekiwany rezultat.

Oziębłość duchowa: brak gorliwości właściwej danemu stanowi czy etapowi życia wewnętrznego.

Oziębłość seksualna: brak podniecenia seksualnego i przeżywania szczytowania w stosunku płciowym cechujący pewne kobiety w stosunku do mężczyzn.

Oznaczenie: stosunek między jakąś nazwą a pewnym przedmiotem, do którego przypisuje się tę nazwę jako praw-

dziwy orzecznik. O. jest różne od znaczenia.

Oznaka: znak zewnętrzny, noszony przez człowieka, a mający charakter

społeczny, np. świadczący o czyjejsz przynależności do określonej grupy społecznej.

P

Pacierz: zestaw modlitw porannych i wieczornych katolika, mający zwykle charakter stereotypowy.

Pacjent: człowiek cierpiący jako podopieczny pracowników służby zdrowia.

Pacyfizm: postawa i prąd ideologiczny dążenia do pokoju za wszelką cenę.

Pamięć: zdolność psychiczna przechowywania dawnych doświadczeń i przywoływania ich w razie potrzeby.

Pamiętnik: pisemna forma utrwalenia własnych doświadczeń życiowych.

Panegozizm: twierdzenie etyczne, że motywem wszystkich czynów ludzkich jest egoizm.

Panteizm: pogląd filozoficzny utrzymujący, że świat jest rzeczywistością egzystującą w Bogu, który go przenika i zarazem przekracza.

Panestetyzm: przekonanie i doktryna o wyłącznej ważności sztuki w zaspokajaniu duchowych potrzeb człowieka.

Panika: gwałtowny strach o charakterze pierwotnym, w którym wyzwala się popęd samozachowawczy, realizowany zwykle irracjonalnie i z całkowitym pominięciem względów altruistycznych.

Panikarstwo: skłonność do szerzenia nastroju paniki, albo do ulegania takim sugestiom.

Panowanie nad sobą: psychiczna zdolność charakterologiczna albo duchowy wynik pracy nad sobą, pozwalające na spokój wewnętrzny wobec sytuacji trudnej.

Panpsychizm: pogląd głoszący istnienie jednej powszechnej duszy świata, która aktualizuje się i przejawia we wszystkich bytach indywidualnych.

Panstwo: polityczna organizacja życia zbiorowości ludzkiej na pewnym terenie w określonym czasie historycznym.

Panteizm: pogląd i doktryna utożsamiające świat z Bogiem przez nadawanie światu charakteru boskiego.

Pantelizm: koncepcja i doktryna upatrujące istotę rzeczywistości we woli, a formy tej rzeczywistości w uprzedmiotowionych przejawach woli, w ostatecznym wymiarze boskiej.

Pantofobia: patologiczne napady lękowe związane z przypadkowymi osobami, przedmiotami i sytuacjami.

Pantomimika: sposób wyrażania przeżyć wewnętrznych przy pomocy motoryki i mimiki ciała.

Parabioza: czasowe obniżenie lub utrata przewodnictwa impulsów nerwowych pod wpływem zaburzenia homeostazy organicznej (np. opadnięcia temperatury, wpływu narkotyków itd.).

Parabulia: patologiczne działanie impulsywno-psychiczne o kierunku przeciwnym racjonalnej decyzji danego człowieka.

Paradoks: zdanie sprzeczne z mniemaniem powszechnym, a mające postać twierdzenia prawdziwego.

Paradygmat: logicznie ustrukturalizowany wzorzec postępowania racjonalnego w jakiejś dziedzinie.

Parafrenia: psychoza typu urojeniowego, zdarzająca się w późniejszym wieku, związana z niewielkimi zmianami osobowości człowieka.

Paralaksa: zmiana obrazu jakiegoś przedmiotu, występująca przy zmianie przestrzennego punktu obserwacji.

Paralelizm: zbieżność o charakterze równoległości, bez przenikania się.

Paralogizm: wypowiedź fałszywa w zakresie poznawczym, bez aspektu moralnego.

Parametr: wskaźnik funkcji zmiennej w badanym przedmiocie; p. opisowy.

zespół liczb charakteryzujący zbiorowość statystyczną.

Paramimia: patologiczna rozbieżność mimiki z aktualnym przeżyciem psychicznym.

Paranoja: zaburzenie psychiczne wyrażające się w długotrwałym i usystematyzowanym zespole urojeń, obejmującym specyficzną dziedzinę życia (np. zawodowego), bez uchwytnych zmian osobowościowych w innym zakresie.

Parapsychologia: nauka o zjawiskach psychicznych i psychogennych (np. telepatia, telekineza itd.), nie dających się badać metodami psychologii współczesnej.

Paratonia: zaburzenie napięcia mięśniowego o genezie neurotycznej.

Paratymia: zaburzenie sfery emocjonalnej polegające na rozbieżności uczuć z przeżywaną sytuacją (np. radość na widok pogrzebu).

Parazytyzm: pasożytnicza postawa psychiczna i styl życia na koszt innych osób indywidualnych, albo instytucji czy grup społecznych.

Parestezja: zaburzenia w sposobie doznawania i lokalizacji wrażeń dotykowych i ciepłych skóry.

Parodia: zdarzenie zewnętrzne o formie karykaturalnej w stosunku do przedstawianej treści.

Paroksyzm: ostry napad zaburzenia homeostazy.

Partactwo: sposób i wynik pracy, niezgodne z regułami prakseologicznymi w danej dziedzinie.

Partenogeneza: powstanie życia osobniczego przy wyłącznym udziale matki, bez pomocniczej roli ojca.

Partia: grupa o charakterze politycznym, mająca strukturę formalną, wspólną ideologię i program działania zbiorowego.

Partycja: wyróżnienie w pewnej kolejności logicznej części składowych jakiegoś przedmiotu.

Partycypacja: uczestnictwo bytu podrzędnego w bycie nadrzędnym, mające

charakter ontologiczny albo strukturalno-funkcjonalny.

Partyjność: postawa duchowa i społeczna zaangażowania nie tylko w formach organizacyjnych, ale i w treściach ideowo-prakseologicznych jakiejś partii.

Partnerstwo: uczestnictwo dwóch osób w tym samym działaniu.

Partykularyzm: akcentowanie interesów mniejszego zakresu (np. własnego regionu) na koszt spraw o znaczeniu nadrzędnym (np. całego kraju).

Paruzja: przyście Chrystusa w pierwszej (historycznie) lub drugiej (eschatycznej) fazie dzieła Odkupienia.

Parweniuszostwo: cecha znamionująca pochodzenie jakiegoś człowieka z niższych warstw hierarchii społecznej, zarówno w znaczeniu społecznym jak i psychicznym, a przybierającego pozory zewnętrzne przynależności duchowej do wyższej warstwy społecznej.

Paseizm: postawa i tendencja preferowania wzorców z przeszłości.

Paserstwo: dobrowolna interwencja w przechowaniu lub zbyciu rzeczy zdobytej przez kogoś w sposób przestępczy.

Pasja: silna namiętność, zwykle o charakterze racjonalnie ukierunkowanym.

Pasjonat: człowiek cechujący się silnymi namiętnościami, wyładowującymi się w działaniu.

Paskarstwo: praktyka sprzedawania przedmiotów powszechnego spożycia po cenach celowo zawyżonych z uwagi na krytyczną sytuację rynku, a więc przy wykorzystaniu trudnych warunków egzystencji klientów.

Pasmo działań: seria działań powiązanych ze sobą chronologicznie, ale nie zawsze celowościowo.

Pasożytnictwo: parazytyzm o formach szokujących opinię społeczną, a więc nie ukrywający swojego istnienia.

Pastwienie się: czynność wyładowywania instynktu niszczenia, mająca motywację impulsywną albo sadystyczną.

Pasywizm: przekonaniowy odpowiednik determinizmu filozoficznego traktowanego jako doktryna, wyrażający się w

przeświadczeniu, że wszystkie zdarzenia historii osobistej i społecznej są w gruncie rzeczy wynikiem sił działających niezależnie od jakiegokolwiek inicjatywy człowieka.

Pasywność: bierna postawa wobec rzeczywistości zewnętrznej, wyrażająca się zwłaszcza w braku zaangażowania społecznego i zainteresowania swoim własnym losem.

Paskwil: utwór literacki, zwykle anonimowy, mający na celu ośmieszenie jakiegoś przedmiotu (osoby, rzeczy, idei itd.).

Paternalizm: postawa opiekuńczości u osób dzierżących władzę w stosunku do ludzi dojrzałych.

Patogeny czynnik: czynnik wywołujący schorzenia albo odchylenia od homeostazy biopsychicznej.

Patologia: nauka o zaburzeniach homeostazy człowieka.

Patos: zewnętrzny wyraz, czasem nieadekwatny, przeżywanego uczucia wzniosłości, prawdziwego albo rzekomego.

Patriotyzm: postawa emocjonalna i działaniowa związana swego życia indywidualnego z sprawami ojczyzny jako nadrzędnymi.

Pauperyzacja: proces obniżania się zasobności materialnej ogółu ludzi na danym terenie, albo znacznej ich grupy.

Pech: przejściowy zły los o charakterze czynnościowym.

Pedagogia: działalność wychowawcza w stosunku do osoby niedojrzałej, celem doprowadzenia jej do dojrzałości psychiczno-duchowej.

Pedanteria: postawa i styl życia zwracające wielką uwagę na szczegóły prakseologiczne w zachowaniu się i środowisku.

Pederastia: stosunek odbywany przez obytnice, spotykany najczęściej u homoseksualistów męskich.

Pedicatio: używanie odbytu do podrażniania seksualnego narządów płciowych.

Pedofilia: zboczona tendencja seksualna do osób nieletnich, występująca w

miejsce normalnego popędu płciowego, albo obok niego.

Penitent: osoba przyjmująca sakrament pojednania.

Percepcja: ujęcie świadomościowe treści poznawczych.

Perfekcjonistka: praktyczne kultywowanie wartości etycznych u siebie i drugich.

Perfekcjonizm: tendencja oraz doktryna wysuwające doskonałość jako najwyższą wartość człowieka i ostateczny cel jego działania.

Perfekcjonizm: postawa ciągłego zdążania do coraz większej doskonałości, połączona z przekonaniem, że całkowite osiągnięcie tego celu jest niemożliwe; p. jest więc krytyczną realizacją perfekcjonizmu.

Perfidia: postawa i praktyka świadomego wzbudzania cudzego zaufania, aby przez jego nadużycie osiągnąć cele egoistyczne.

Periodyk. publikacja wydawana w określonych regularnych odstępach czasu, mająca charakter ciągły.

Periodyzacja: wyznaczenie linii demarkacyjnych między okresami jakiegoś procesu historycznego, albo przynajmniej czasowego.

Permutacyjne zdarzenie: fakt powodujący zmianę postaw zwłaszcza społecznych i ideologicznych.

Perseweracja. mimowolna łączność funkcjonalna, albo jakby strukturalna pewnych treści psychicznych czy form zachowania się zewnętrznego (słowa, gesty).

Personalizm: prąd ideologiczny akcentujący nadrzędną wartość osobowości ludzkiej w wymiarach życia indywidualnego i społecznego.

Personifikacja: przypisywanie bytom rzeczowym cech osobowych, właściwych ludziom.

Perspektywa życiowa: futurologiczna wizja życia indywidualnego uwzględniająca warunki osobowe i środowiskowe danego człowieka.

Perswazja: próba zmiany czyjegoś przekonania za pomocą argumentacji racjonalnej.

Persyflaż: wypowiedź o treści szyderczej, pokryta formą ironiczną grzeczności.

Perwersja: wypaczenie naturalnego kierunku aktywizacji popędu ludzkiego.

Pesymizm: postawa życiowa i kierunek filozoficzny podkreślające negatywną stronę rzeczywistości i traktujący ją jako czynnik decydujący o wartości świata.

Petryfikacja doktryny moralnej: późny etap rozwoju danej teorii moralności, gdy dalsza jej ewolucja dokonuje się już autonomicznie, w ramach samego systemu w myśl jego założeń, bez uwzględniania elementów pragmatycznych i zmieniającej się sytuacji historycznej.

Petting: wyrafinowane pieszczoty zmysłowe między dwiema osobami różnej płci, nie kończące się spółkowaniem, choć u partnera męskiego dochodzi do szczytowania; osoba żeńska zachowuje swoje dziewictwo w znaczeniu fizjologicznym, ale nie duchowym: we Francji takie osoby nazwano „pół-dziewicami” (demi-vierges).

Pewność: stan intelektu albo prawdy przedmiotowej, wykluczający uzasadnione wątplenie, na skutek powiązania z motywem racjonalnym.

Pieczeniarstwo: pasożytnictwo społeczne typu towarzyskiego (np. korzystanie z zaproszeń na przyjęcie, aby się posilić).

Pieczołowitość: staranność o jakiś przedmiot, bardzo podkreślona w swoich formach.

Piękno: doskonałość formy.

Piękność: cecha piękna przedmiotu.

Pielgrzymka: podróż do miejsca szczególnego kultu osoby świętej w celach religijnych.

Pieniactwo: skłonność do dochodzenia sprawiedliwości co do własnych krzywd, prawdziwych czy rzekomych, na drodze długotrwałych sporów, zwłaszcza w formie procesów sądowych we wszystkich

instancjach, dla samej satysfakcji ich prowadzenia.

Pieniądz: prawnie uznany wyznacznik i ekwiwalent wartości towarowej oraz ogólnie przyjęty środek wymienny pośredniczący w transakcjach ekonomicznych; znamieny jest więc charakter umowności pieniądza jako znaku wartości ekonomicznej.

Pierwovzór: wzorzec będący pierwszym i naczelnym modelem dla serii procesów odwzorowywania prakseologicznego.

Pietyzm: postawa szczególnej czci wobec ludzi albo rzeczy, bliskiej kultowi religijnemu, z uwagi na ich wyjątkową wartość duchową, zwłaszcza na ich swoją relację do Boga.

Pigmalionizm: zboczenie popędu seksualnego, wyrażające się w zaspokojeniu płciowym na widok podobieństwa (rzeźby, obrazu, rysunku, fotografii) osoby obnażonej.

Pijaństwo: doraźne albo sporadyczne oszołomienie napojem alkoholowym, mające różne stopnie intensywności, od lekkiego podchmienia aż do utraty przytomności.

Pilność: samorzutna staranność w pracy długodystansowej, zwykle intelektualnej.

Pionierstwo: cecha i wynik twórczości w dziedzinie, w której nie wytworzono dotąd wzorców działania.

Pirolagnia: skłonność patologiczna do pobudzenia płciowego na widok ognia.

Piromania: chorobliwy przejaw tendencji do niszczenia w postaci podpalania, spotykany u osób ograniczonych i psychopatów.

Plaga: zjawisko ujemne o charakterze klęski społecznej.

Plagiat: czynność i wynik przywłaszczenia sobie cudzych osiągnięć oraz deklarowania jako osobistego dorobku tego, co jest wynikiem twórczości innej osoby.

Plan: intelektualny schemat działania praktycznego, albo w formie koncepcyjnej albo w postaci zrealizowanej.

Planowanie: czynność racjonalnego projektowania działań, zwłaszcza wspólnych, w perspektywie celów, które mają być osiągnięte.

Plastyczność: brak oporu wewnątrznego w jakimś przedmiocie w stosunku do działań skierowanych na niego od zewnątrz.

Plateau: przejściowy zastój w rozwoju procesu duchowego, uwarunkowany czynnikami introgennymi.

Plemię: większa grupa społeczna złożona z zespołów naturalnych (rodów) i kulturowych (klanów), na zasadzie współżycia i współdziałania.

Pleroma: dynamiczna pełnia bytu o charakterze boskim.

Plotka: wiadomość niesprawdzona, o charakterze prywatnym oraz anonimowym nadawcy, przynajmniej w zwykłych przypadkach.

Plotkarstwo: skłonność do tworzenia, słuchania oraz rozpowszechniania plotek.

Plugastwo: przedmiot budzący obrzydzenie typu estetyczno-moralnego.

Pluralizm: 1. przeciwny monizmowi i dualizmowi pogląd filozoficzny przyjmujący wielość podstawowych zasad rzeczywistości; 2. zasada życia zbiorowego, zbudowanego na wielości uzupełniających się czynników dyspozycyjnych.

Placa: wynagrodzenie pieniężne za pracę umówioną.

Plaszczenie się: technika relacji interpersonalnych, stosowana dla osiągnięcia celów egocentrycznych metodą ponizania siebie, aby przez to pobudzać poczucie czyjejs wyższości i usposobić łaskawie daną osobę do własnych swoich interesów.

Pleć: zespół cech organiczno-psychicznych człowieka (ewentualnie istot niższego rzędu, czego tu nie bierzemy pod uwagę), związanych z funkcjonalnością popędu gatunkowego.

Plochość: cecha zachowania się w sposób niepoważny, uwarunkowana niedojrzałością psychiczno-duchową.

Płodność: potencjalna i aktualna zdol-

ność poczęcia i wydania na świat dziecka.

Płonność: niepłodność funkcjonalna z przyczyn naturalnych, a więc nie spowodowana celowym aktem ludzkim.

Pobłażliwość: skłonność zwierzchnika do tolerowania drobnych uchybień osób będących w stosunku zależności od niego.

Pobożność: skłonność do życia zgodnie z dyrektywami wyznawanej religii, zwłaszcza w zakresie spełniania praktyk kultycznych.

Pobudka: dodatni (pożądany) albo ujemny (niepożądany) czynnik dynamizujący odpowiednie działanie, celem zaspokojenia pewnej potrzeby, którą ten czynnik wywołuje albo uświadamia.

Pobudliwość: zdolność żywej istoty do specyficznego reagowania na bodźce; p. jest tym większa, im słabszy bodziec wystarczy do jej zaktywizowania.

Pobudzenie: obok hamowania, podstawowy proces czynności nerwowych, powstający pod wpływem impulsów z zewnątrz (np. z receptorów zmysłowych).

Pochlebstwo: przesadne podkreślanie czyjejs wartości osobistej albo działaniaowej dla przypodobania się tej osobie.

Pochodzenie: relacja zależności genetycznej typu osobowego albo rzeczowego.

Pochopność: cecha działania pod wpływem czynników psychicznych, bez równoczesnego zaangażowania czynników duchowych (rozuemu i woli).

Pochwała: akt słownego uznania wartości jakiegoś przedmiotu (osoby, rzeczy, czynu).

Pociąg: skłonność psychiczna do jakiegoś przedmiotu, nie oparta o motywy wyrozumowany.

Pociecha: akt złagodzenia czyjegoś przeżywania zła (ból, cierpienia, smutku itd.) na skutek jego zrównoważenia przez doznane dobro.

Pocziwość: dobroć osobista o charakterze trochę naiwnym, mało poważnym,

lub przestarzałym w formach zewnętrznych.

Poczesność: cecha jakiegoś miejsca mającego charakter honorowy.

Poczucie: przekonanie niezracjonalizowane, o dużym ładunku emocjonalnym, znajdujące się częściowo w podświadomości, i na skutek tego niejasno jeszcze uświadomione.

Poczytalność: cecha aktu pochodzącego w ten sposób od człowieka, że jest on za niego odpowiedzialny jako jego sprawca.

Podatek: regularne lub związane z określonymi sytuacjami obowiązkowe przekazanie części swojego majątku, zwykle w formie pieniężnej oraz ilości wskazanej przez odpowiednie władze, na rzecz wyższej społeczności, celem zaspokojenia jej potrzeb.

Podatność: dyspozycja gotowości do przyjęcia bodźców zewnętrznych natury osobowej lub rzeczowej.

Poddaństwo: stan prawnego uzależnienia przedstawicieli niższej grupy społecznej od przedstawicieli wyższej grupy, z tytułu nierównego traktowania tych grup przez prawo.

Podejrzenie: pomówienie (osobiste czy grupowe) jakiejś osoby o zło, ale bez należytego uzasadnienia.

Podejrzliwość: skłonność do dopatrywania się u innych ludzi zła w czynach, a przynajmniej w intencjach.

Podejście różnicowe: tendencja naukowa nastawiona na ujawnianie różnic w przedmiotach badanych łącznie.

Podłość: uwstecznienie moralne na terenie społecznym, zwłaszcza przez jaskrawy brak motywów szlachealnych, głównie w czynach.

Podniecenie: stan silnego pobudzenia emocjonalnego w odpowiedzi na bodźce środowiska zewnętrznego lub wewnętrznego.

Podnieta: zmiana w środowisku zewnętrznym człowieka, wywołująca zmianę w jego życiu psychicznym i niekiedy również odpowiadający jej czyn.

Podniosłość: nastrój psychiczno-spo-

łeczny wyrażający przeżywanie wielkości chwili bieżącej.

Podrażnienie: pobudzenie o charakterze nieprzyjemnym i odpowiadający mu przykry stan psychiczny.

Podrzędność: stan podporządkowania strukturalnego albo funkcjonalnego elementu niższej klasy wobec elementu klasy wyższej.

Podstępność: cecha usposobienia i działania, charakteryzująca się osiągnięciem celów ukrytych, zwykle egoistycznych, przy zastosowaniu środków nieuczciwych.

Podświadomość: sfera życia psychicznego u człowieka, znajdująca się poza zasięgiem jego samokontroli rozumowej.

Podszept: akt wpływania przez słowa na podjęcie decyzji przez inną osobę, mającego formę dyskretną i treść nieszlachetną.

Poduszczenie: czynność pobudzenia do aktu moralnie niewłaściwego innej osoby albo jakiejś grupy społecznej.

Podwładność: stosunek podporządkowania jurysdykcyjnego jednej osoby lub grupy innej osobie lub grupie.

Podziw: uznanie jakiejś wielkiej wartości przedmiotowej, ale bez składania aktu czci jej nosicielowi.

Podżeganie: nakłanianie do złego działania, wywołującego szkody społeczne.

Pogarda: odwartościowanie jakiejś osoby lub rzeczy na skutek przekonania, że ona podwaza istotną treść wartościową.

Pogrom: fizyczna akcja nielegalna jakiegось zbiorowiska osób przeciw heterogenicznej grupie społecznej, mająca charakter w znacznej mierze spontaniczny i motywację odwetową, na bazie zracjonalizowanych instynktów tłumu.

Pogróżka: wypowiedź zapowiadająca wyrządzenie określonego zła w przypadku zachowania się jakiejś osoby w sposób niechciany przez danego człowieka, który tą drogą pragnie wymusić spełnienie swej woli.

Pojęcie: treść przedmiotowa aktu poznania intelektualnego.

Pojednawczość: skłonność do żywienia postaw nieagresywnych oraz do ich szerzenia między otoczeniem, szczególnie w przypadkach konfliktowych.

Pojedynek: walka wręcz dwóch ludzi albo reprezentatywnych małych grup, dokonywana w ustalonych z góry okolicznościach, ze względu na jakąś zagrożoną wartość (część osobista, dobro czy honor ojczyzny).

Pokój: homeostaza w życiu grup ludzkich; w życiu wewnętrznym jednostki mówimy raczej o spokoju.

Pokojowość: usposobienie preferujące pokój nad konflikty w życiu zbiorowym.

Pokora: postawa zależności człowieka od Boga w ramach religijno-społecznego porządku wartości osobowych.

Pokrewieństwo: relacja współprzynależności do siebie osób fizycznych na podstawie więzi genetycznej.

Pokusa: akt świadomego wprowadzenia jakiejś osoby w stan niebezpieczeństwa popełnienia zła moralnego, albo sytuacja środowiskowa, w jakiej pojawia się takie zagrożenie, z powodu subiektywnej podatności tej osoby na zło.

Pokuta: ekspiacja za popełnione zło moralne, zwłaszcza w wymiarze religijnym, zarówno sakramentalnym jak i pozasakramentalnym.

Pokwitanie: okres fizjologicznego dojrzewania płciowego, wyrażającego się osiągnięciem zdolności do spełniania funkcji rozrodczych oraz rozwinięciem zewnętrznych cech płciowych.

Polecenie: nakaz określonego działania wydany innej osobie, bez implikowania w nim sankcji karnej.

Polemika: walka słowna o sprawy nieosobiste, respektująca normy współżycia społecznego.

Poliandria: stan równoczesnego małżeństwa jednej kobiety z różnymi mężczyznami, mający postać legalną; p. następca (sukcesywna), podobnie jak poliandria następcza, jest formą monogamii.

Poligamia: stan wielożenstwa czyli równoczesnego małżeństwa legalnego jednego mężczyzny z różnymi kobietami.

Polilemat: forma rozumowania posiadającego więcej alternatyw, aniżeli dylemat, mający tylko dwie.

Politeizm: forma religii oraz odpowiadająca jej cześć wielu bóstw, postawionych równorzędnie co do ważności.

Politowanie: uczucie współczucia wobec jakiejś osoby cierpiącej, ale bez pozytywnego jej wartościowania, a więc implikujące cechę własnej nadrzędności moralnej.

Polityka: forma świadomego działania organizmu zbiorczego, zwłaszcza państwa w stosunkach międzynarodowych.

Politykierstwo: zajmowanie się sprawami polityki przez osoby nie mające do tego odpowiednich kwalifikacji.

Polor: zewnętrzna forma kulturalna, nie decydująca o istotnej wartości danego przedmiotu.

Półowiczność: skłonność do niefinalizowania podjętych działań, albo ich wykonywania w sposób niezaangażowany w pełni.

Pomiarkowanie się: zorientowanie się w sytuacji przez jakąś osobę, mimo że nikt jej na coś nie zwraca uwagi.

Pomoc: działanie w czyjejsz potrzebie dla dobra osoby potrzebującej; p. może być również skierowana do własnej osoby („p. własna”) albo stanowić wynik akcji wielostronnej (p. wzajemna).

Pomocnictwo: działanie potrzebne dla całości akcji, które jednak samo w sobie nie stanowi jej elementu integralnego.

Pompatyczność: cecha działania pustego treściowo, a obliczonego na efekt wspaniałości zewnętrznej.

Pomroczny stan psychiki. głębokie upośledzenie świadomości osobowościowej i środowiskowej, mające charakter patologiczny.

Pomsta: oddanie złem za zło na płaszczyźnie sprawiedliwości zamiennej albo

społecznej, a więc nie przekraczające należytych granic wyrównania.

Pomyłka: akt poznania albo działania niewłaściwego w stosunku do sytuacji.

Pomysł: intelektualne rozwiązanie sytuacji problemowej, znajdujące się w stadium przed weryfikacją.

Pomysłowość: dynamika intelektualna w rozwiązywaniu sytuacji problemowych.

Ponętność: atrakcyjność o przewadze cech zmysłowych.

Poniewieranie (kogoś): permanentne traktowanie człowieka albo rzeczy w kategorii niepotrzebnego przedmiotu.

Poniżanie: akt uszczuplania czyjejs wartości osobowej w zakresie zewnętrznym.

Ponopatia: psychogenne naruszenie homeostazy jednostkowej na skutek nadmiernego wysiłku człowieka w jakimś kierunku.

Popęd: motywacyjna tendencja organizmu, uwarunkowana potrzebą somatyczną i wyznaczająca stereotypowe zachowanie się osobnika dla zaspokojenia tej potrzeby.

Popędliwość: skłonność do działania wyznaczanego przez sferę psychiczną człowieka, z pominięciem interwencji jego sfery duchowej.

Popisywanie się: celowe eksponowanie własnych zalet dla wzbudzenia uznania ze strony innych osób.

Poplecznictwo: interwencja podjęta w związku z popełnionym przestępstwem na rzecz osoby winnej, czynu przestępczego albo ingerencja w teren przestępstwa (np. zatarcie śladów), wywołane chęcią uchylenia odpowiedzialności karnej za dany fakt.

Poprawa: proces i następujący po nim stan osiągnięcia dobra, po poprzednim fakcie jego braku.

Poprawność: sposób postępowania zgodnego z właściwymi mu normami zewnętrznymi.

Populacja: grupa ludzi rozpatrywana

statystycznie, a nie brana w aspekcie osobowościowo-społecznym.

Popularność: afektywna akceptacja jednostki ze strony ogółu, oparta o wartości zewnętrzne.

Popyt i podaż: społeczny stan potrzeby i stopnia jej zaspokajania odnośnie określonych dóbr ekonomicznych.

Poradnictwo duchowe: stała pomoc w czyimś życiu duchowym, mająca po temu dane hierarchiczne albo charyzmatyczne.

Pornografia: przedstawienie (pisemne czy obrazowe) spraw seksualnych w postaci pseudoartystycznej, mające na celu wzbudzenie u odbiorcy pożądania czy przeżycia płciowego, zazwyczaj z motywu zysku ekonomicznego u producenta i kolportera.

Poród bezbolesny: rozwiązanie, w którym dzięki odpowiedniemu treningowi psychicznemu zlagodzone są albo usunięte bóle porodowe.

Porozumienie: akt i stan uzgodnienia pojęć lub dążeń u różnych osób albo grup społecznych.

Porównywanie: ustalanie stałych relacji treściowych (podobieństw i różnic) między przedmiotami badanymi łącznie, celem wyjaśnienia jednej rzeczywistości przy pomocy drugiej.

Porządek: układ elementów pewnego zbioru według określonego systemu ich wzajemnych relacji.

„Porządny człowiek”: społeczny wzór postępowania etycznego, który niekoniecznie musi znajdować potwierdzenie w sumieniu danej jednostki, ponieważ ma charakter zjawiska zewnętrznego.

Posądzenie: nieoficjalne przypisywanie komuś złego czynu bez wystarczającego dowodu winy.

Posiadanie: rodzaj legalnego stosunku do rzeczy i pośrednio do osób, polegający na pełnym i wyłącznym dysponowaniu rzeczą oraz wyłączeniu od niego innych osób.

Posiannictwo: zlecona funkcja społeczna o charakterze moralno-religijnym.

Posłuch: właściwość autorytetu społecznego, spotykającego się z posłuszeństwem ze strony osób, którymi dysponuje.

Postuszeństwo: akt i sprawność podporządkowania własnej woli i czynów decyzjom osoby lub instytucji, mających autorytet rozkazodawczy.

Pośpiech: przesadne tempo w aktywności celowościowej.

Pospolitłość: cecha nieodbiegania jakiegoś bytu od masowych wzorców wartości przedmiotowej lub postępowania podmiotowego.

Pospółstwo: zbiór osób o moralnej wartości negatywnej.

Pośrednictwo: świadoma i celowa interwencja jednej osoby w sprawach rozgrywających się między innymi osobami, za ich zgodą oraz często specjalnym wynagrodzeniem.

Post: świadome i dobrowolne powstrzymanie się od zaspokajania potrzeb biologicznych, zwłaszcza od przyjmowania pokarmu, głównie z motywów religijnych.

Postać: stała konfiguracja elementów stanowiących pewną całość strukturalną o charakterze dynamicznym; ta całość nie zmienia się, mimo wymieniania poszczególnych elementów.

Postanowienie: akt woli wyznaczający linię przyszłego postępowania celowościowego.

Postawa: względnie stała i całościowa relacja dynamiczna podmiotu do przedmiotów (osób, rzeczy, sytuacji) z otoczenia, będąca równocześnie predyspozycją do określonej motywacji działania.

Postęp: ewolucja jednokierunkowa o linii wznoszącej się na skutek sumowania poprzednich wyników.

Postępek: czyn indywidualny o znaczeniu i wymiarze pozaindywidualnym.

Postępowanie: zespół postępów o charakterze liniowym w życiu jednostki lub grupy.

Postrzeżenie: psychiczny odbiór bodźca określonego typu.

Postulat: żądanie o charakterze powinnościowym; wyznaczone przez potrzebę obiektywną.

Poświęcenie: oddanie dobrowolnie własnych wartości niższego rzędu na rzecz wartości wyższych podmiotowych albo przedmiotowych, zwłaszcza w zakresie społecznym i moralno-religijnym.

Poszanowanie: akt szacunku wobec jakiejś wartości.

Potakiwanie: praktyka uzyskiwania zyczliwości jakiegoś człowieka przez stałe aprobowanie jego czynów niezależnie od ich wartości.

Potęga: siła o wymiarze i znaczeniu społecznym.

Potępienie: negatywny sąd o czyjejś wartości osobowej lub czynnościowej; zależnie od podmiotu i przedmiotu tego sądu jest to p. prawne, społeczne, moralne lub religijne (zwłaszcza wieczne).

Potomstwo: dzieci w generacji bezpośredniej lub w następstwie pokoleń.

Potrzeba: obiektywny brak odczuwany świadomościowo i afektywnie, a domagający się zaspokojenia dla utrzymania i rozwoju życia ludzkiego.

Potulność: cecha człowieka przyjmującego biernie przykrości ze strony otoczenia ludzkiego.

Potwarz: niezastużona oblega rzucona w obecności dotkniętej nią osoby.

Powab: atrakcyjność działająca na zmysły człowieka.

Powaga: autorytet przeżywany emocjonalnie albo ujawniany społecznie.

Poważność: stałość postępowania osobistego, opartego o rozpoznanie i uznawanie hierarchii wartości.

Powątpiewanie: stan psychiczny ambivalencji między afirmacją a negacją jakiegoś stanowiska, na skutek braku wystarczającej motywacji do podjęcia decyzji w jakimś kierunku.

Poważanie: akt respektowania wartości w jej nosicielu.

Powierzliwość: skłonność do traktowania przedmiotu tylko od strony zewnętrznej, często tylko zjawiskowej, bez chęci wnikania w jego treść istotową.

Powinność: obowiązek wyznaczany sumieniu indywidualnemu i akceptowany przez jego akt rozeznania; nawet jeżeli obowiązek dotyczy innych sfer życia osobowego, nabiera on przez to charakteru moralnego.

Powinowactwo: łączność międzyosobowa jednostki z inną rodziną naturalną na podstawie więzi podjętego małżeństwa z osobą będącą jej członkiem.

Powodzenie: pomyślny rezultat doraźny albo względnie stały przeprowadzanych działań ważnych życiowo, mający w sobie pewien element szczęśliwego losu.

Powolność: 1. małe tempo działania jako cecha charakterologiczna, 2. uleganie cudzej woli z racji słabości osobistej.

Powołanie: 1. akt władzy zwierzchniej (Bożej lub ludzkiej) zlecający osobie fizycznej lub moralnej do spełnienia pewne trwałe zadania życiowe; 2. przeświadczenie takiej osoby o tym zleceniu oraz zespół jej czynów dla jego spełnienia.

Powściągliwość: zdolność i sprawność opanowania siebie w korzystaniu z atrakcyjnych zmysłowo środków do celu, aby nie przeszły one w kategorię celów samistnych.

Powściągliwość okresowa. metoda regulacji poczęć w oparciu o cykle płodności kobiety.

Powszedniość: cecha zjawisk występujących codziennie albo powtarzających się regularnie, tak że nie stanowią one nic nadzwyczajnego, i przez to nużą swoją jednostajnością.

Pozerstwo: zachowanie się obliczone na sam efekt zewnętrzny, bez realizowania istotnych wartości osobowych.

Poznanie: proces i rezultat świadomościowego ujęcia przez podmiot rzeczywistości przedmiotowej.

Pozór: forma zewnętrzna nie odpowiadająca treści przedmiotu, ale ujmowana jako obiektywna przez osobę poznającą.

Pozytywizm: postawa filozoficzna i prąd ideowy, akcentujące preponderancję ważności świata przedmiotowego nad rzeczywistością podmiotową.

Pożądanie: tendencja psychiczna do osiągnięcia przedmiotu zaspokajającego potrzebę, zwłaszcza zmysłową.

Pożądliwość: właściwość natury człowieka skłonnej do preferowania dóbr zmysłowych nad dobra duchowe.

Pożycie: współżycie osób, mające charakter stały, zwłaszcza w sprawach intymnych.

Pożyczka: przekazanie przez właściciela innej osobie prawa własności jakiejś rzeczy, pod warunkiem zwrotu innej rzeczy o tych samych właściwościach istotnych, w określonym terminie.

Pożyteczność: odpowiedniość danego przedmiotu do zaspokojenia określonej potrzeby życiowej.

Pożytek: kategoria wartości środka do osiągnięcia celu.

Pożytki rzeczy: przychody naturalne (np. przychówek) albo dochody cywilne (np. procent), jakie właściciel czerpie z posiadanych przez siebie rzeczy na podstawie porządku przyrodniczego i prawnego.

Praca: świadoma działalność człowieka mająca na celu zdobywanie dóbr dla zaspokojenia potrzeb.

Pracodawca i pracobiorca: osoby wchodzące w kontrakt pracy, który stwarza wzajemne ich uprawnienia i obowiązki.

Pracowitość: skłonność do oddawania się pracy bez względu na korzyść ekonomiczną.

Pragmatyka moralności: technologia zastosowań w praktyce teoretycznych zasad moralności.

Pragmatyzm: postawa psychiczna i kierunek filozoficzny, które efektywność działań praktycznych czynią sprawdzianem wartości poznania teoretycznego.

Pragnienie: psychiczne napięcie intencjonalne rodzące się z poczucia jakiegoś braku oraz świadomość przedmiotu, mogącego przynieść jego usunięcie.

Prakseologia: nauka teoretyczna o działaniu ludzkim w ogólności, oraz należytych jego rozwijaniu przy założonym celu pozaprakseologicznym; p. jest więc logiką czynu.

Praktycyzm: przewartościowanie działania praktycznego na niekorzyść poznania teoretycznego.

Praktyczność: cecha przydatności w działaniu na rzecz osiągnięcia wyznaczonego celu.

Praktyka: zespół działań technicznych realizujących zamierzenia intelektualne.

Pranie mózgu (brain washing): technika psychicznego zmuszenia człowieka do zmiany dotychczasowych postaw (zwłaszcza politycznych) na preferowane przez czynniki decydujące.

Prasa: ciągły zbiór publikacji periodycznych o charakterze masowym i przeznaczeniu dla odbiorcy anonimowego.

Prawda: wartość zgodności między treścią istotną a formą zjawiskową.

Prawdomówność: zgodność między przekonaniem osobistym a treścią wypowiedzi na ten temat.

Prawdopodobieństwo: kategoria możliwości zdarzenia w rzeczywistości przedmiotowej ujmowana podmiotowo w sposób intelektualny.

Prawdziwość: cecha bytu, którego forma odpowiada reprezentowanej treści.

Prawidło: norma postępowania technicznego.

Prawidłowość: faktyczna zgodność działania z przebiegiem optymalnym wyznaczonym odpowiednimi prawami.

Prawo: 1. deterministyczna reguła działania pozaludzkiego; 2. postulatyczna dyrektywa postępowania człowieka.

Prawo narodów: zespół praw zwyczajowych, zwłaszcza w zakresie relacji wzajemnych większych grup ludzkich, stworzony w przeciągu historii (czy prehistorii) w oparciu o doświadczenie społeczne.

Prawo naturalne: wyznacznik ludzkiego postępowania indywidualnego i społecznego, wypływający z natury człowieka i mający na celu osiągnięcie pełnego sensu jego egzystencji ziemskiej, przy zastosowaniu potrzebnych do tego środków.

Prawodawstwo: czynność formowania praw ludzkich przez odpowiednią władzę w społeczeństwie.

Prawomocność: legalna ważność aktu ludzkiego dokonanego zgodnie z obowiązującym prawem ludzkim.

Prawomyślność: zgodność usposobienia obywatela z dyrektywami prawa cywilnego, zwłaszcza państwowego, jak konstytucja.

Praworządność: funkcjonowanie życia społeczności politycznej w oparciu o wierne przestrzeganie ducha zasad prawnych w danej kulturze.

Prawość: szlachetność osobista jednostki ludzkiej, zwłaszcza w stosunku do reguł życia zbiorowego.

Prawowierność: zgodność przekonań osobistych z doktryną deklarowaną przez fakt członkostwa pewnej grupy ideologicznej.

Prawowitość: harmonizowanie danego przedmiotu z obowiązującą w tym względzie normą prawną.

Praxis: kategoria wartości realizowania zjawiskowego bytów myślowych.

Precyzja: dokładność działania według zamierzonego wzoru.

Predystynacja: odwieczny zamiar Boży w stosunku do losu istot rozumnych, zwłaszcza człowieka.

Predylekcja: upodobanie w danym przedmiocie uprzedzające konkretne jego poznanie czy praktyczną realizację.

Predyspozycja: nastawienie do reagowania w określony sposób, uprzedzające aktualne działanie podjęte zewnętrznej.

Preferencja: dawanie pierwszeństwa jednemu przedmiotowi przed drugim na zasadzie wyższego jego wartościowania.

Premedytacja: myślowe przygotowanie określonego czynu zewnętrznego, zwłaszcza w znaczeniu przestępczym.

Preorientacja: zespół postaw intelektualnych istniejący u jednostki przed postawieniem jakiegoś problemu, zwłaszcza w zakresie podejmowania decyzji.

Preparacja: etap myślowego przygo-

towania czynu ludzkiego, szczególnie gdy chodzi o dobór techniki i środków.

Prerogatywa: szczególne uprawnienie do określonego działania, wpływające z reprezentowanej wartości albo zajmowanego stanowiska społecznego.

Preserwatywa: środek techniczny przeskadzający zapłodnieniu kobiety w akcie płciowym.

Presja: nacisk o charakterze zewnętrznym i treści społecznej albo moralnej.

Prestidigatorstwo: sztuki techniczne wiążące się ze złudzeniami wdzów, nazywane dawniej „białą magią”.

Prestiż: wyższość jakiegoś człowieka nad innymi osobami, uznawana ze względu na reprezentowane przez niego wartości, głównie osobowe i społeczne.

Pretekst: pozorna racja określonego działania, mająca przesłonić prawdziwy jego powód.

Pretensja: akt roszczenia wobec jakiejś osoby czy instytucji, wywołanego względami osobistymi ale bez należytego pokrycia w racjach obiektywnych.

Pretensjonalność: sposób zachowania się podnoszącego większe roszczenia wobec środowiska, aniżeli upoważnia do tego reprezentowana wartość.

Prezencja: zewnętrzny wygląd danej osoby, niezależnie od jej wartości wewnętrznej.

Prezentacja: przedstawienie czegoś przez jedną osobę drugiej; p. może oznaczać również akt międzyosobowy wzajemnego zapoznania przy pomocy osoby pośredniczącej.

Prężność: dynamika typu potencjalnego.

Priapizm: bolesny i długotrwały wzwód członka męskiego, mający genezę patologiczną i utrudniający przeprowadzenie stosunku płciowego.

Principium: zasada teoretyczna lub praktyczna, kierująca postępowaniem człowieka.

Priorytet: prawo pierwszeństwa w konflikcie z racji obiektywnej większej wartości nad wartością konkurencyjną.

Probabilizm: sposób rozwiązywania

wątpliwości moralnych przez zwalnianie od obowiązku przestrzegania prawa tylko wtedy, gdy za tym przemawiają ważniejsze racje, aniżeli za rozwiązaniem przeciwnym.

Probabilizm: w przeciwieństwie do probabilloryzmu p. ujawnia tendencję do preferowania wolności człowieka nad obowiązki płynące z prawa, gdy tylko istnieją po temu jakieś słuszne racje.

Probieryz: miernik wynikający z natury rzeczy albo ustalony na drodze umowy społecznej, stosowany jako obiektywna podstawa oceniania przedmiotów w jakiejś dziedzinie.

Problem: zadanie do rozwiązania głównie na drodze operacji intelektualnych; działania praktyczne są przygotowaniem albo konsekwencją procesów myślenia ukierunkowanego na p.

Problematyczność: sytuacja przeddecyzyjna o charakterze intelektualnym, pozostawiająca różne rozwiązania możliwe.

Proceder: postępowanie stałe o charakterze celowościowym i zwykle ujemnej wartości moralnej.

Procedura: regulowany normami prawnymi czy zwyczajowymi tok postępowania w określonej sprawie, zwłaszcza urzędowej.

Proces: 1. szereg zmian rozwojowych następujących po sobie w określonym kierunku na zasadzie ciągu przyczynowego; 2. przewód sądowy o charakterze spornym.

Proces uspołecznienia: kształtowanie cech jednostki w kierunku altruistycznym przez wpływ otoczenia ludzkiego.

Produkcja: działalność ludzka w zakresie tworzenia dóbr materialnych z materiałów zastanych.

Profan: człowiek niewtajemniczony w krąg specjalnych spraw właściwych dla określonej grupy ludzkiej, np. zawodowej.

Profanacja: celowe zbezczeszczenie nosiciela wartości sakralnej albo dopuszczenie się w miejscu poświęconym czynu ubliżającego temu charakterowi.

Profanum: zespół wszystkich wartości poza wartościami sakralnymi (sacrum).

Profesja: 1. akt oddania się osoby w szczególną służbę Bożą w jakiejś grupie religijnej, rządzącej się prawami kościelnymi; 2. stale uprawiany zawód świecki.

Profetyzm: typ duchowości indywidualnej i ruch religijno-społeczny opierające się na akcentowaniu charyzmatów osobistych, zwykle przeciw zinstytucjonalizowanym formom życia religijnego.

Profilaktyka: działalność zapobiegająca zagrożeniom homeostazy (somatycznej, psychicznej, społecznej).

Prognoza: przewidywanie zdarzeń przyszłych oparte na przesłankach racjonalnych.

Program: kierunkowy plan działań skierowanych na racjonalne osiągnięcie celu założonego.

Progresizm: postawa ideologiczna i odpowiadająca jej tendencja społeczna do przeakcentowania rozwoju, traktowanego jako wartość nadrzędna w stosunku do treści życia dotychczasowego; to prowadzi do porzucania trwałych wartości obecnych na rzecz niepewnych wartości przyszłych.

Progresja: ruch o charakterze rozwojowym.

Progresywizm: tendencja do postępu w określonej dziedzinie życia o kierunku przeciwnym konserwatyzmowi, ale stanowiącym uzupełnienie tendencji zachowawczych, a nie ich zaprzeczenie.

Prohibicjonizm: dążność społeczna do ograniczenia albo wyrugowania plag życia zbiorowego (zwłaszcza alkoholizmu i prostytucji) drogą zakazów i sankcji administracyjnych.

Projekcja: psychiczny mechanizm obronny, przez który jakiś człowiek stara się unieważliwić na spostrzegane u siebie cechy ujemne przez nadmierne dopatrywanie się ich w swoim otoczeniu.

Projekt: plan działania pozostający w stadium koncepcyjnym.

Prometeizm: postawa psychiczna i tendencja duchowa jednostki szlachetnej do budowania społecznego dobra ludzi, na-

wet za cenę dóbr osobistych i wbrew uznanym wartościom sakralnym, traktowanym jako wrogi człowiekowi.

Propaganda: świadome i systematyczne szerzenie określonej idei albo zespołu treści ideologicznych, zwłaszcza za pomocą środków przekazu masowego (publikatorów).

Propozycja: oferta pewnego działania przedstawiona innej osobie.

Proroctwo: głoszenie prawdy co do przeszłości, teraźniejszości albo przyszłości, poznanej przez jednostkę w sposób ponadracjonalny i na mocy mandatu nadprzyrodzonego.

Prośba: chęć posiadania jakiegoś dobra wyrażona z pozycji niższości wobec osoby, od której uzależnione jest osiągnięcie tego dobra.

Prospekja: zdolność do emocjonalnego i myślowego wybiegania w przyszłość, łącząca się albo z bezpłodnym marzycielstwem albo dynamiką działania twórczego.

Prostactwo: brak kultury osobistej ujawniany w zachowaniu interpersonalnym.

Prostoduszność: usposobienie bezproblemowe o pozytywnej wartości moralnej.

Prostolinijność: postępowanie zgodne z deklarowanym programem ideologicznym czy prakseologicznym, o wartości moralnie pozytywnej.

Prostota: nieskomplikowany tryb życia i zachowania się, na skutek braku tajonej motywacji o charakterze egocentrycznym.

Prostytucja: zjawisko indywidualne o znaczeniu społecznym praktykowania stosunków seksualnych w sposób urzędzowany, a nie osobowy, przyczym jedna strona działa z motywu samozadowolenia zmysłowego, druga zaś głównie z motywu korzyści, zwłaszcza ekonomicznej.

Protekcja: popieranie kogoś z motywów osobistych w sytuacji konkurencji z innymi osobami, związanej z osiąga-

niem przez nie jakiegoś dobra niepodzielnego.

Protekcjonalność: zachowanie się wobec innej osoby w sposób podkreślający własną wyższość, ale z zabarwieniem łaskawej życzliwości.

Protest: akt zakwestionowania powszechnie uznawanych wartości o znaczeniu społecznym czy postępowania tego rodzaju (m.in. na terenie religijno-kościelnym) w imię wartości wyższych, niedocenianych w tym układzie spraw ludzkich.

Prowincjonalizm: postawa duchowa i zachowanie zewnętrzne nacechowane ograniczeniem intelektualnym i działanowym, na skutek nieuczestniczenia w aktualnych procesach kulturowych i zbytowego zaangażowania w drobne sprawy terenowe.

Prowokacja: akt celowego podżegania dla ujawnienia cudzych postaw, zwłaszcza politycznych lub moralnych.

Prozelityzm: tendencja grupy społecznej do jednania sobie zwolenników ideologicznych o charakterze niepełnoprawnym, oraz zjawisko ulegania przez jednostki wpływowi odpowiedniej propagandy.

Próżniactwo: uchylanie się od pracy u osób, które nie są do niej zmuszone warunkami zewnętrznymi.

Próżność: cecha charakterologiczna i sposób zachowania się znamionujące człowieka zapatrzonego w siebie i chcącego imponować otoczeniu nieistotnymi sprawami zewnętrznymi.

Pruderia: deklaracyjne afirmowanie skromności seksualnej na terenie społecznym, przy równoczesnej rozwiązłości w życiu prywatnym; jest to zatem wstydlivość obłudna w swoim deklamatorstwie.

Prymat: pierwszeństwo wartości obiektywnej bez względu na osobiste preferencje ludzkie w stosunku do wartości niższego rzędu.

Prymitywizm: kultywowanie pierwotnych form życia i sztuki jako najbliższych poczuciu witalnemu człowieka na-

turalnego i nie zniekształconych wpływami cywilizacji.

Prymitywność: niedorozwój kultury osobistej i społecznej, zwłaszcza w wymiarze życia jednostek i małych grup.

Pryncypializm: postępowanie zgodne z zasadami teoretycznymi, niezależnie od zmieniających się sytuacji środowiskowych.

Pryncypialność: bezwzględny upór przy apriorycznych zasadach postępowania, gdy jest to irracjonalne na skutek zmiany warunków zewnętrznych, potrzeb itd.

Prywata: przedkładanie interesów egoistycznych nad potrzeby dobra zbiorowego.

Prywatność: zakres życia indywidualnego, realizującego się również w małych grupach nieformalnych, a nie objętego dziedziną kontaktów społecznych, zwłaszcza w ramach grup formalnych.

Przebaczenie: darowanie urazy psychicznej albo winy moralnej, nierównoznaczne ze zwolnieniem od obowiązku naprawienia wyrządzonej krzywdy.

Przebiegłość: cecha charakterologiczna i sposób postępowania człowieka, który świadomie wykorzystuje społeczne formy zachowania się dla osiągnięcia celów niespołecznych, głównie egoistycznych.

Przebój: piosenka o przejściowej wielkiej popularności, stanowiąca przez to wyraz emocjonalnych nastrojów ogółu.

Przecenianie się: akt psychiczny zbyt pozytywnego obrazu siebie w stosunku do prawdziwej swojej wartości, uwiadczniający się także w formach społecznych (np. przechwawkach).

Przechwalka: wypowiedź niepotrzebna albo przesadna o własnej wartości osobowej albo działaniowej, nie mająca głębszej złej motywacji.

Przeciążenie: nadmierna ilość pracy w stosunku do posiadanych zasobów energetycznych; p. jest typem sytuacji trudnej, w której ustrój (organizm, psychika, duchowość) spełniają zadania leżące na granicy możliwości spełnienia przez wysiłek maksymalny.

Przeciętność: stan wartości nie osią-

gającej ani punktu maksymalnego ani punktu minimalnego, a więc reprezentującą wartość zbliżoną do zera.

Przeciwcelowość: sytuacja działania, w której stosowane środki są sprzeczne z założonym celem, a zatem ich używanie jest pomyłką.

Przeciwdziałanie: działanie mające za cel niedopuszczenie do innego działania, usunięcie go, gdy już istnieje, albo likwidację jego skutków.

Przeciwieństwo: zjawisko czy wartość o znaczeniu treściowym biegunowo różnym od innego zjawiska czy innej wartości.

Przeciwność: sytuacja przeszkadzająca działaniu w określonym kierunku, wynikająca z naturalnego biegu rzeczy albo celowej działalności człowieka z otoczenia.

Przeczcucie: psychiczne przewidywanie przyszłości, nie oparte na przesłankach racjonalnych.

Przeczulenie: nadwrażliwość w reagowaniu na zwyczajne bodźce środowiskowe.

Przedrzeźnianie: złośliwe, a zwłaszcza karykaturalne naśladowanie czyjejś czynności, szczególnie gdy jest ona zdefektowana.

Przedsiębiorczość: racjonalna skłonność do podejmowania zadań prakseologicznych, zwykle w zakresie gospodarczym.

Przedsiębiorstwo: wyodrębniona struktura ekonomiczna, mająca względną samodzielność organizacyjną i prawną.

Przedsięwzięcie: akcja podjęta dla osiągnięcia celu o większym znaczeniu społecznym i o pewnym stopniu ryzyka.

Przedstarca psychoza: zaburzenie homeostazy psychicznej na skutek inwolucji somatycznej, związanej z określoną fazą życia ludzkiego.

Przedstawienie: treść wyobrażenia psychicznego, którą można następnie przywołać w pamięci.

Przejednanie: stan zgody po załagodzeniu sporów między osobami.

Przekas: wyrażenie ukrytego niezadowolienia w stosunku do jakiejś osoby,

zawołowane w wypowiedzi jakby mimochodem.

Przekaz: treść informacyjna funkcji i środka przekazywania, a więc komunikacji międzyosobowej o charakterze intelektualnym.

Przekleństwo: słowne wyrażenie życzenia komuś zła przyszłego.

Przekonanie: sąd intelektualny z towarzyszącym mu elementem emocjonalno-wolitywnym, zwykle dotyczący jakiejś ważnej sprawy życiowej.

Przekora: skłonność do zachowania się przeciwnego życzeniom otoczenia, dla samej satysfakcji oporu, w imię rzekomej samodzielności.

Przekroczenie: naruszenie jakiejś normy w określonej sytuacji i konkretnym przedmiocie.

Przekształcenie: jakakolwiek zmiana w danym przedmiocie czy jego sytuacji.

Przekupstwo: świadczenie oferowane i przyjęte w zamian za dokonanie czynności urzędowej w sposób nielegalny albo nieuczciwy.

Przekwitanie: zespół zmian psychofizycznych związanych u człowieka z regresją czynności wewnątrzwydzielniczych, zwłaszcza w zakresie płciowym.

Przeludnienie: zjawisko nadmiernej ilości ludzi w stosunku do aktualnie dostępnych środków do życia.

Przełożęństwo: instytucjonalny stosunek nadrzędności jednej osoby wobec drugiej w ramach dobrowolnej grupy formalnej.

Przemądrzałość: cecha usposobienia i zachowania się człowieka, który chce reprezentować wyższe wartości intelektualne od posiadanych rzeczywiście, szczególnie wobec ludzi bardziej aniżeli on wartościowych pod tym względem.

Przemieszczenie (przeniesienie): przerzucenie w sposób psychogeny i racjonalnie nieuzasadniony nastawień z jednej osoby czy sprawy na inne, które z jakąś sytuacją nie miały nic wspólnego, gdy niemożliwe jest rozładowanie napięcia wewnętrznego na normalnej drodze.

Przemilczenie: świadome wstrzymanie się od wypowiedzi na określony temat, mimo że sytuacja do niej skłaniała; o moralnej wartości p. decyduje jego przedmiot i motywacja.

Przemysłność: uzdolnienie umysłu w kierunku prakseologicznym.

Przemysł: zespół zorganizowanych środków i aktywności skierowanych na osiąganie celów ekonomicznych.

Przemyt: nielegalny transport wartości ekonomicznych przez granice państwowe.

Przeniewierstwo: nadużycie zaufania urzędowego na terenie formalnych stosunków społecznych. Skłonność do takich aktów nosi miano przeniewierczości.

Przenikliwość: zdolność umysłu do ujmowania spraw i aspektów niedostrzeganych przez inne osoby.

Przeoczenie: niedopełnienie należnego czynu, na skutek niezawinionego braku uwagi.

Przepis: norma ogólna dla osiągnięcia celu doraźnego, albo obowiązująca tylko w specjalnych przypadkach jednostkowych.

Przeproszenie: wyrażenie żalu za czyn wobec osoby dotkniętej jego złem dla uzyskania jej przebaczenia.

Przepych: wystrój środowiska rzeczowego i uwarunkowanego nim stylu życia, znacznie przekraczający na zewnątrz przeciętną normę w danym środowisku społecznym.

Przerażenie: graniczne napięcie lęku człowieka, powodujące u niego znaczne zmiany psychofizyczne.

Przesąd: przekonanie odnoszące się do czynności, oparte na przesłankach zaborzonych.

Przesada: przekroczenie wzwyż miary w zachowaniu się na płaszczyźnie życia indywidualnego, świadczące o braku zrównoważenia osobowościowego.

Prześladowanie: przykry nacisk typu interpersonalnego lub społecznego w stosunku do osób reprezentujących wartości heterogenne, mający je doprowadzić do

wyrzeczenia się tych wartości, albo stanowić pomstę grupy za wierność im dochowaną.

Przestarzalność: cecha niezaadaptowania do aktualnych warunków życia, na skutek pochodzenia z innej sytuacji czasowo-kulturowej.

Przestępstwo: faktyczne przekroczenie normy prawnej, mającej sankcję karną; sprawcą p. może być jednostka albo grupa (p. grupowe — mające charakter współsprawstwa przynajmniej 3 osób).

Przestrah: efekt nagłej emocji strachu, niezależnej od świadomej intencji innej osoby; stąd p. jest różny od zastraszenia.

Przestroga: upomnienie w obliczu możliwości konkretnego zła, dokonane zwłaszcza przez osobę społecznie nadrzędną w stosunku do osoby podporządkowanej.

Przesubtelnienie: stan nadwrażliwości emocjonalno-estetycznej, będący zwykle konsekwencją nienaturalnego trybu życia jednostki, albo właściwością pokolenia objętego procesem dekadencji kulturowej.

Przeświadczenie: sąd intelektualny o silnym podkładzie psychicznym, różny od przekonania większym nasileniem komponentu emocjonalnego, podczas gdy przekonanie cechuje dominacja elementu racjonalnego.

Przesyt: stan nasycenia dobrami względnymi, w którym doświadcza się już ich względności.

Przeszczepianie organów: operacja medyczna mająca na celu zamianę organów niefunkcjonalnych na funkcjonalne, albo uzupełnienie organów brakujących przez przeniesienie ich z innego organizmu.

Przeszkoda: sytuacja trudna wstrzymująca ruch w obranym kierunku, pochodzenia osobowego albo rzeczowego.

Przeszłość: w stosunku do jednostki czy grupy zespół zdarzeń minionych, zwłaszcza trwających jeszcze przez swoje skutki.

Przewinięcie: akt i stan obniżenia wartości osobowej człowieka, na skutek po-

pełnienia przez niego wykroczenia moralnego.

Przewrotność: cecha charakteru i postępowania, w której ujawnia się wartościowanie moralne przeciwstawne obiektywnej hierarchii wartości, na skutek świadomej złej woli jednostkowej.

Przeznaczenie: 1. idealna droga życia ludzkiego w konkretnych jego warunkach jako przewidziana i zaplanowana przez Boga; 2. fatum.

Przezorność: cecha ostrożności w życiu i działaniu uwarunkowana przewidywaniem możliwych niebezpieczeństw.

Przewisko: ujemna ocena jakiejś osoby zawarta w epitecie o charakterze obraźliwym i wypowiedzianym jako takim.

Przewycięzanie się: opanowanie niższych tendencji człowieka przez wyższe dynamizmy jego życia, zwłaszcza w służbie pewnych wartości.

Przeżycie: uświadomione doznanie psychiczne, zwykle o przedmiocie określonym, ale o konturach niejasnych.

Przeżytek: wzorec zachowania ludzkiego uwarunkowany procesami historycznymi i w pewnej mierze zinstytucjonalizowany, stąd mający autonomiczną trwałość, ale nie odpowiadający treściowo aktualnym potrzebom kulturowym.

Przodek: członek generacji wstępnej, do pewnego stopnia także w linii bocznej, bez ograniczenia zasięgu więzi genealogicznej.

Przodownictwo: pierwszeństwo typu prakseologicznego, zwłaszcza w zakresie aktywności zawodowej.

Przychyłość: życzliwość dla drugiej osoby albo jakiejś sprawy w zakresie prakseologiczno-społecznym.

Przyczyna: uprzedni czynnik w szeregu kauzalnym, wywołujący swym istnieniem lub działaniem pewien skutek.

Przyczynowość: jednokierunkowa relacja między przyczyną a skutkiem, wyrażająca się w przyczynowaniu skutku.

Przydatność: właściwość typu prakseologicznego pozwalająca na wykorzystanie przedmiotu jako środka do celu.

Przygana: skarcenie życzliwe w treści i łagodne w formie.

Przygnębienie: stan psychiczny o charakterze depresyjnym, wyrażający się w braku dynamizmu działania.

Przygotowanie: wstępny etap działania, rozgrywający się między zapadnięciem decyzji a jej efektywnym wykonywaniem, w którym uwaga działającego jest skupiona przede wszystkim na zgromadzeniu środków.

Przyjacielskość: nastawienie wobec innej osoby cechujące się życzliwością afektywną i współpracą działaniową, w imię wspólnoty wartości osobowych.

Przyjaźń: więź emocjonalno-wolitywna dwóch osób na zasadzie wspólnej relacji do wartości ponadindywidualnych, zwłaszcza idealnych.

Przyjemność: przeżycie zadowolenia, na skutek zaspokojenia potrzeb.

Przykazanie: nakaz ogólny i stały o charakterze religijnym (p. Boże, kościelne).

Przykład: 1. ukonkretnienie idei w formie empirycznej; 2. wzór działania przedłożony do naśladowania.

Przykładność: sposób życia wyróżniający się pozytywnie, i stąd mogący służyć jako przykład do naśladowania.

Przykreść: psychiczne przeżycie braku, na skutek niezaspokojonej potrzeby.

Przymglenie przytomności: zespół przejściowych zjawisk utrudniających jednostce orientację w jej środowisku wewnętrznym i zewnętrznym.

Przymilność: sposób zachowania się mało poważnego w formach, a obliczonego na zyskanie przychyłości innej osoby.

Przymiot: pozytywna cecha charakterologiczna, potencjalna w stosunku do działania konkretnego.

Przymówka: wyrzut w formie łagodnej, rzucony przy okazji innej sprawy, niż ta, której dotyczy.

Przymus: akt determinowania czynu innej osoby przez zastosowanie nacisku fizycznego lub psychicznego, bez liczenia

się z jej nastawieniami i swobodną decyzją we wyborze.

Przynależność: relacja przyporządkowania o charakterze rzeczowym albo w oparciu o inne kryteria, aniżeli wartość osobowości.

Przypadek: 1. jednorazowy fakt z serii zjawisk jednorodnych; 2. zdarzenie będące wynikiem różnych serii przyczyn i, na skutek tego, niemożliwe do przewidzenia.

Przypadłość: cecha o charakterze nie-strukturalnym, ale będąca czymś więcej, aniżeli doraźna funkcja.

Przypisanie: akt zewnętrzny powiązania czynu i jego skutków z osobą sprawcy.

Przypochleбноść: sposób zachowania się mający na celu przypodobanie się słowami innej osobie dla osiągnięcia własnej korzyści.

Przypomnienie: aktualizacja przeżyć zapamiętanych i bezpośrednio sobie nieświadomianych.

Przyroda: natura stworzona, będąca empirycznym środowiskiem człowieka, i stanowiąca podkład materialny dla cywilizacji oraz kultury ludzkiej.

Przyrzeczenie: obietnica dana innej osobie albo jakiejś instytucji co do własnych działań na przyszłość.

Przysięga: wezwanie Boga na świadka i gwaranta prawdziwości danej wypowiedzi.

Przysługa: czyn dobry na cudzą rzecz, dokonany nieanonimowo i z motywu zyczliwości.

Przysposobienie: akt urzędowego przyjęcia do rodziny osoby obcej genealogicznie i wynikający stąd stosunek prawnego pokrewieństwa między tą osobą a rodziną przysposabiającą czyli adoptującą.

Przystępność: cecha osoby lub rzeczy ułatwiająca nawiązanie z nią kontaktu o charakterze rozumienia.

Przystojność: 1. dawniej określenie tego, co można i wypada robić, czyli „co przystoi”, a więc kwalifikacja społeczno-moralna, 2. obecnie kwalifikacja este-

tyczna z zakresu zewnętrznych walorów osobowych.

Przystosowanie (się): proces i wynik zmiany zachowania się zależnie od rodzaju i natężenia bodźców zewnętrznych, pozwalający na sprawne funkcjonowanie ustroju jednostkowego czy zbiorowego w rozmaitych środowiskach naturalnych i kulturalno-społecznych.

Przyszłość: zespół zdarzeń aktualnie jeszcze nie istniejących, ale potencjalnie przygotowywanych przez serie przyczyn w postaci faktów obecnych.

Przytępienie: zjawisko nieprecyzyjności w reagowaniu na bodźce aktualne, na skutek braków funkcjonalnych, zwykle o charakterze patologicznym.

Przytomność: stan świadomości psychicznej, niekoniecznie identyczny ze świadomością duchową przez samorefleksję.

Przywara: wada usposobienia o charakterze wrodzonym, a nie zdobytym w ciągu życia jednostkowego.

Przywiązanie: więź emocjonalna z jakąś osobą lub rzeczą z motywów psychogennych.

Przywidzenie: błędna interpretacja psychiczna percepcji bodźców, głównie wizualnych.

Przywilej: szczególne prawo społeczne związane z określoną osobą bez jej bezpośredniej заслугi.

Przywłaszczenie: rozporządzanie rzeczą cudzą użyczoną przez właściciela z wyłączeniem jego praw, jak gdyby ta rzecz była już pełną własnością.

Przywódstwo: faktyczne kierownictwo zespołem ludzi, niezależne od posiadania uprawnień jurysdykcyjnych w stosunku do nich.

Przyzwoitość: nienaganność typu społecznego.

Przywolenie: pozwolenie o charakterze nieformalnym, często tylko domyślne albo interpretowane z pewnych form zachowania się osoby decydującej.

Przyzwyczajenie: nieświadoma modyfikacja zachowań pod wpływem bodźców sytuacji zewnętrznej w ramach

przystosowania do zmiennych warunków egzystencji, łącząca się z postępującym uniewrażliwieniem na te bodźce.

Pseudodemencja: zachowanie niedorzeczne i często wesołkowate, będące reakcją na sytuację trudną (np. więzienie), spotykane prawie wyłącznie u osobników psychopatycznych i ograniczonych umysłowo.

Pseudohalucynacja: omam rzekomy, przy którym człowiek zdaje sobie sprawę z jego nierealności zewnętrznej, przeżywając go tylko w zakresie własnej psychiki.

Pseudologia (klamstwo patologiczne): uwarunkowana histerycznie wypowiedź nieświadomie miesząca prawdę i fałsz, fakty prawdopodobne z nieprawdopodobnymi, przy czym ukazuje ona zwykle opowiadającego je w pozytywnym świetle.

Pseudoreminiscencja: rzekome przypomnienie sobie faktów, które w ogóle nie zaistniały, albo których dana osoba nie obserwowała; p. jest formą pseudologii.

Pseudowartość: wartość rzekoma, która może jednak być traktowana subiektywnie jako wartość pozytywna.

Psota: żart złośliwy i niepoważny ze strony sprawcy, a szkodliwy i niesprawiedliwy dla osoby nim dotkniętej.

Psychagogia: autorytatywna i względnie stała pomoc wyświadczana jakiemuś człowiekowi dla dojrzwania jego osobowości, zwłaszcza moralno-religijnej.

Psychastenia: przewlekła nerwica związana z brakiem czy załamaniem się energii osobowościowych. i stąd wyrażająca się w natręctwach, lękach, a nawet poczuciu depersonalizacji.

Psychika: zespół funkcji, zjawisk i przeżyć wewnętrznych, związanych z procesami mózgowymi, kontrolującymi i powodującymi wyższe formy zachowania się organizmu, zwłaszcza ludzkiego.

Psychizm: przeżycie psychiczne jakiegokolwiek rodzaju.

Psychoanaliza: doktryna o nieświadomo-

mych mechanizmach psychiki ludzkiej i metoda ich traktowania leczniczego.

Psychochirurgia: technika leczenia zaburzeń psychicznych przez zabiegi operacyjne dokonywane na mózgu ludzkim.

Psychodiagnostyka: umiejętność wnioskowania o usposobieniu człowieka na podstawie zewnętrznych cech jego wyglądu oraz sposobu ekspresji w zachowaniu się.

Psychodynamika: zespół czynników emocjonalno-dążeńiowych, aktualizujących się w sytuacjach środowiskowych, które kształtują konkretną osobowość człowieka, stanowiąc przy tym źródło jego konfliktów wewnętrznych.

Psychoenergetyczne specyfiki: leki mające na celu zwiększanie sił fizycznych czy psychicznych człowieka przez pobudzenie organizmu albo zablokowanie oporów wewnętrznych.

Psychogeneza (psychogenia) **chorób:** zjawisko powodowania zaburzeń homeostazy człowieka raczącej przez wpływ czynników psychicznych (jak konflikty emocjonalne czy złe nawyki), aniżeli przez przyczyny somatyczne; stąd choroby te mają charakter więcej funkcjonalny, niż organiczny i nazywają się psychogennymi stanami chorobowymi.

Psychofizjologia: nauka zajmująca się związkami zachodzącymi między procesami fizjologicznymi a psychicznymi u człowieka.

Psychognoza: nadzwyczajna znajomość intuicyjna psychiki drugiego człowieka, nazywana także znajomością serca ludzkiego (kardiognoza), o pochodzeniu naturalnym albo nadprzyrodzonym.

Psychokineza: forma wpływu drogą psychiczną ze strony człowieka na zachowanie się ciał materialnych, pomimo braku naturalnych sposobów działania fizycznego na nie.

Psycholatria: cześć religijna, równa boskiej, składana duszom ludzi zmarłych.

Psychologizm: tendencja do wyjaśniania rzeczywistości zewnętrznej (np. ekonomicznej, politycznej) działaniem praw

rządzających psychiką ludzką, albo fakt ulegania wpływom własnej psychiki w próbie naukowego traktowania świata zewnętrznego.

Psychomonizm: doktryna sprowadzająca całą rzeczywistość do treści świadomości ludzkiej i jej przejawów zobiektywizowanych.

Psychomotoryka: zespół procesów i zjawisk psychicznych, związanych z fizyczną aktywnością człowieka.

Psychonerwica: nerwica, w której zaburzenia psychiczne górują nad zaburzeniami somatycznymi (narządowymi).

Psychopannychia: doktryna o losie pośmiertnym człowieka; według niej dusza osoby zmarłej ma trwać do momentu zmartwychwstania ciała w stanie „snu bez marzeń”.

Psychopatia: stan ilościowego, trwałego i stabilnego, a więc nie rozwijającego się, odchylenia od normalności życia osobowościowego, zaznaczający się od wczesnego dzieciństwa i nie wiążący się z dającymi się wykryć zmianami organicznymi mózgu.

Psychosomatyka: dział problemów medycznych związanych z chorobami somatycznymi o charakterze psychogennym, czyli powodowanymi przez czynniki psychiczne (np. stress).

Psychotechnika: dział i metoda badań psychologicznych mających na celu ustalenie stopnia przydatności jakiejś osoby na określone stanowisko społeczne, kierunek kształcenia itd.

Psychoterapia: metoda oddziaływania leczniczego psychiki lekarza na psychikę pacjenta o zaburzeniach homeostazy psychicznej; funkcję leczniczą może spełniać także grupa osób, nie będących z wykształcenia lekarzami (p. grupowa).

Psychotyzm: różna od neurotyzmu predyspozycja do zaburzeń procesów psychicznych, zwłaszcza poznawczych.

Psychoza: zespół trwałych zaburzeń psychicznych, łączących się z upośledzeniem społecznym i zawodowym, w których dochodzi do znacznego rozpadu osobowości i utraty kontaktu z rzeczywistością zewnętrzną.

Publicystyka: twórcza działalność w zakresie informacji społecznej szerzonej środkami masowego przekazu.

Publiczność: 1. zbiór ludzi o charakterze bezimiennym, występujących jako uczestnicy (odbiorcy) zjawisk kulturowych; 2. cecha przynależności od sfery rzeczywistości społecznej.

Publikator: środek masowego przekazu o charakterze technicznym, zwłaszcza używany w służbie społeczeństwa.

Puerylizm: chorobliwe zachowanie się dziecięce osoby dorosłej, będące regresją do wcześniejszego stadium rozwoju psychicznego.

Punktualność: skłonność do przestrzegania terminów czasowych, rozumianych w sensie umownym.

Puryzm: uwarżliwienie na nieskazitelną pewną dziedzinę życia, ujawniające się zwłaszcza w zakresie wyrażań językowych; p. jest różny od purytanizmu, który odnosi się do zagadnień czystości obyczajowej, a nie ma na względzie zjawisk kulturowych.

Pustota: cecha zachowania się jednostki, świadcząca o jej braku głębszych treści psychicznych, właściwym dla wieku niedojrzałego albo egzystencji powierzchownej i niepoważnej.

Pycha: postawa samowystarczalności duchowej, łącząca się z poczuciem doskonałości osobistej i wyższości nad własnym środowiskiem; w skrajnych przypadkach zjawia się poczucie wyższości ponad wszystko, łącznie z Bogiem; jest to wówczas tzw. „pycha doskonała” (superbia perfecta), granicząca z demonizmem.

R

Rabdomancja: stosowanie różdżki przy poszukiwaniu źródeł wody albo przed-

miotów ukrytych, czy też pewnych jakości (cech) rzeczy.

Rabunek: przywłaszczenie sobie cudzej rzeczy przy użyciu przemocy fizycznej wobec osoby, która jej broni (właściciela, stróża).

Rachunek sumienia: określenie tradycyjne oznaczające rewizję życia duchowego, celem wykrycia popełnionych wykroczeń moralnych, jako warunku podjęcia dobrych postanowień na przyszłość, połączonego z żalem za minione zło.

Racjonalizacja: obronny mechanizm psychiczny mający na celu ratowanie dobrego samopoczucia jednostki, mimo niewłaściwych jej czynów, drogą przypisywania sobie chwalebnych pobudek, albo akcentowania rzekomo wyjątkowych okoliczności działania.

Racjonalizatorstwo: usprawnianie produkcji przez zmiany technologiczne w procesie pracy.

Racjonalizm: postawa intelektualna i wyrażający ją kierunek filozoficzny, akcentujące prymat rozumu w życiu indywidualnym i społecznym, zwłaszcza na niekorzyść roli uczuć, woli człowieka oraz jego tendencji religijnych.

Racjonalność: cecha postępowania i sposób rozwiązywania problemów życiowych w oparciu o rozumowanie na podstawie informacji, możliwie licznych i wiarygodnych.

Rada: informacja udzielona drugiej osobie o możliwościach działania w danej sytuacji, połączona czasem z wyrażeniem preferencji jednej z nich.

Rada ewangeliczna: wskazanie przez Chrystusa drogi ku doskonałości człowieka, pozostawionej praktycznie do swobodnego podjęcia jej przez niego.

Radioestezja: wrażliwość na promieniowanie o pochodzeniu ziemskim lub organicznym.

Radość: przeżycie lub afekt o charakterze euforycznym i natężeniu wyraźnie odczuwalnym.

Radykalizm: postawa emocjonalna i prąd społeczny, preferujące skrajne rozwiązania prakseologiczne na terenie intelektualnym czy praktycznym.

Ranga: miejsce osoby albo cechy (zjawiska itd.) w rozważanym szeregu. Stąd „rangowanie” jest to ustawianie przedmiotów badanych według ich wielkości z pewnego punktu widzenia.

Raptowność: cecha działania impulsywnego z uwagi na skrócony czas reakcji.

Raptus: zróżnicowana (r. alcoholicus, epilepticus, catatonicus, melancholicus) reakcja psychomotoryczna jednostki, cechująca się nagłością pojawienia i niespodziewana przez otoczenie, gdyż dana osoba zachowywała się dotąd spokojnie (w sposób naturalny lub patogeniczny); przybiera ona postać agresji, furii, ucieczki itd. i może się skończyć czynem brutalnym, a nawet czyjąś śmiercią (np. samobójstwo, zabójstwo).

Rasa: grupa naturalna o wspólnych cechach psychomorficznym, uwarunkowana długotrwałymi wpływami środowiska przyrodniczego i dziedzictwem genetycznym.

Rasizm: pogląd czyniący z pojęcia rasy kryterium wartości osobowej i kulturalnej człowieka.

Reakcja: 1. czynność organizmu żywego wywołana przez bodziec, zwłaszcza zmysłowy; 2. jakiegokolwiek postępowanie stanowiące odpowiedź podmiotową na zjawiska środowiskowe.

Reakcja krótkiego spięcia: bezpośrednie przejście impulsu w działanie o charakterze złożonym, a więc różne od reakcji eksplozywnej, będącej elementarnym wyładowaniem motorycznym; stanowi nagle rozładowanie długotrwałego napięcia psychicznego, wywołane zadziałaniem przyczyny, choćby drobnej, ale analogicznej do dawniejszych przeżyć traumatyzujących („kropla przelewająca dzban”), i może być niebezpieczna dla otoczenia.

Reakcja protestu infantylnego: reakcja jednostki niedojrzałej psychicznie na postępowanie otoczenia niezgodne z jej oczekiwaniami; wyraża się ona „mutyzmem”, a więc celowym nieodzywaniem się do określonych osób, albo w posta-

ciach czynnościowych jak: u dzieci — napady złości, rzucanie się na podłogę, kopanie itd., w późniejszym zaś wieku — ucieczka z domu, awantury o drobiazgi, odmowa przyjmowania pokarmów, zamknięcie się w sobie, obniżenie aktywności zewnętrznej itd.

Reakcja rezygnacyjna: rezygnacja z życia w ogóle albo z podejmowania czy kontynuowania jakiejś jego formy (np. nauki, pracy zawodowej, małżeństwa), wynikająca z rozwijającego się przekonania o własnej niewydolności w tej dziedzinie.

Reaktywne zaburzenia psychogenne: zaburzenia psychiczne powstałe jako reakcja na trudne (konfliktowe, stressowe) warunki środowiska społecznego.

Realizm: postawa poznawcza i tendencja działaniowa, akcentująca prymat rzeczywistości empirycznej nad światem tworców umysłowych.

Reanimacja: technika medyczna utrzymywania przy życiu przez sztuczne pobudzanie funkcji wegetatywnych organizmu (krążenie krwi, oddychanie itd.).

Receptor: wyspecjalizowany narząd zmysłowy, odbierający określone bodźce mechaniczne (np. dźwięki, dotyk), pochodzące ze świata zewnętrznego w stosunku do organizmu.

Receptywność: podatność jakiegoś układu na przyjmowanie bodźców od zewnątrz.

Recydywa: ponowienie jakiegoś wykroczenia przez tę samą osobę fizyczną, określaną mianem „recydywista”.

Redukcja: sposób hipotetycznego wnioskowania z danego sądu traktowanego jako konkluzja na domyślnie implikowane w niej przesłanki, mające charakter sądów treściowo samoistnych.

Redundancja: cecha przerostu ilościowego informacji w stosunku do jej wartości jakościowej; taką informację można skrócić co do formy bez uszczerbku dla jej treści.

Reedukacja: ponowienie procesu wychowania wobec osoby, która utraciła posiadane uprzednio wiadomości i cechy

warunkujące jej dobre przystosowanie społeczne.

Refleksja: skoncentrowanie uwagi na własnym przeżyciu wewnętrznym, albo na intelektualnej treści pojęcia bez uwzględniania jego desygnatu w świecie empirycznym.

Refleksyjność: cecha usposobienia i skłonność człowieka do koncentrowania się na treściach pozazjawiskowych, zwłaszcza o charakterze intelektualnym.

Reforma: nadanie dawniejszym treściom nowej struktury i funkcji w zakresie zjawiskowym; odejście przy tym od dawnych treści stanowi rezygnację z reformy na rzecz przeprowadzenia reformacji.

Reformatorskie idee patologiczne: mało realistyczne w formie i zwykle błędne treściowo projekty i próby udoskonalenia życia w różnych jego dziedzinach (jak artystycznej, społecznej, religijnej); ich twórcy przejawiają cechy psychopatyczne, odznaczają się wybujałym egocentryzmem, a swoje koncepcje szerzą w sposób bezwzględny, często pod maską altruizmu.

Reformizm: tendencja czynników odpowiedzialnych do reformowania życia społecznego w sposób odgórny i na drodze administracyjnej, bez wystarczającego uwzględniania przekonań oraz inicjatywy zainteresowanych osób podwładnych.

Regeneracja: przywrócenie do życia organizmu biologicznego albo witalności psychicznej w całości lub części.

Regionalizm: postawa psychiczna i ruch społeczny akcentujące naturalne i kulturalne związki człowieka z ziemią rodzinną, traktowaną jako wyróżniona część ziemi ojczystej.

Reglamentacja: społeczne normowanie działań jednostkowych, zwłaszcza w zakresie zaspokajania potrzeb fundamentalnych, dokonywane na zasadzie decyzji czynników autorytatywnych.

Regresja: proces i stan uwstecznienia w rozwoju ontogenetycznym lub grupowo-kulturowym człowieka, przejawia-

jący się w powrocie do uprzednich form zachowania, odczuwania, myślenia itd., reprezentujących stadium mniejszej dojrzałości; r. jest jedną z form reagowania jednostki na frustrację.

Regulamin: zestaw norm obowiązujących pewne osoby w określonych sytuacjach, zwykle sformułowany na piśmie i nałożony grupie ludzi aktem władzy kompetentnej.

Regularność: perioryczny nawrót takiego samego zjawiska.

Regulator (społeczny, moralny): czynnik normujący powtarzające się formy zachowania ludzkiego.

Reguła: wskaźnik działania w warunkach typowych.

Rehabilitacja: proces i skutek odzyskiwania sprawności życiowych albo praw społecznych, po ich utraceniu.

Reklama: technika wpływu producentów i sprzedawców na potencjalnych klientów, zwłaszcza poprzez publikatory, celem wywołania u nich pożądanых preferencji nabywczych.

Rekolekcje: zespół zwykle typowych praktyk religijnych, odbywanych w odpowiednim czasie i miejscu, celem odnowienia życia duchowego ich uczestników.

Rekordomania: nadmierna tendencja do osiągania rekordów czyli wyników przewyższających dotychczasowe osiągnięcia w danej dziedzinie.

Rekreacja: czas i forma wypoczynku, zwykle społecznego i w postaci zorganizowanej.

Relacja: związek ustosunkowania między różnymi przedmiotami, noszącymi nazwę fundamentów relacji.

Relaks: przeżycie odprężenia po uprzednim stanie napięcia fizycznego lub psychicznego.

Relatywizm: pogląd filozoficzny podkreślający względność wszelkich osiągnięć człowieka, a nawet całej rzeczywistości pozaludzkiej, jako ich cechę istotową i determinującą aksjologicznie.

Relatywizm etyczny: doktryna nie uznająca bezwzględnej obowiązywalności

norm moralnych, a więc niezależnej od egzystencjalnych warunków czasu, przestrzeni i sytuacji życiowych.

Relevantność: cecha ważności jakiejś informacji dla danego systemu poznania lub działania; informacja nie posiadająca takiej ważności jest dla tego systemu irrelevantna.

Religia: zespół relacji ludzkich, osobowych i społecznych, wobec sfery Boskości (sacrum) oraz form i działań, które je wyrażają.

Religijność: postawa oraz akty czci wobec Boga i wszystkiego (osoby, przedmioty, instytucje itd.), co go reprezentuje.

Relikt: pozostałość z przedmiotów przeszłości, która nie posiada już wartości aktualnej, lecz tylko historyczną, co nie przeszkadza, że może ona działać jako przeżytek.

Relikwia: przedmiot związany egzystencjalnie z osobami świętymi i czczony ze względu na nie, po ich śmierci.

Reminiscencja: samorzutne przypomnienie sobie jakichś treści przeżyciowych.

Renegactwo: przejście jednostki od własnej grupy społecznej do grupy o przeciwnym profilu ideologicznym ze względu na motywy koniunkturalne.

Renta: przychód materialny osiągany bez pracy osobistej.

Rentowność: cecha zyskowości we funkcjonowaniu jakiegoś przedsiębiorstwa.

Reorganizacja: nadanie dawnym treściom merytorycznym nowych form funkcjonalnych, dla osiągania efektywnej dotychczasowych celów.

Represja: oficjalny nacisk o charakterze karnym wobec podmiotu działania nieakceptowanego.

Reprezentacja: cecha i funkcja przedstawiania przez osoby indywidualne, a nawet przedmioty martwe, wartości oraz interesów jakiejś grupy ludzkiej.

Reprodukcja: powołanie do istnienia bytów analogicznych pod względem treści

ci i formy do pewnych bytów istniejących poprzednio.

Reputacja: ocena jakiegoś podmiotu mająca obiegowy charakter społeczny.

Resentyment: niechęć osoby czującej się pokrzywdzoną w życiu w zestawieniu z inną osobą, bardziej obdarowaną przez los, przeżywana wobec tej właśnie osoby i połączona z pragnieniem wywarcia na niej za to pomsty.

Residua: nieświadomiane i zwykle irracjonalne zespoły motywacyjne, występujące niezmiennie w jednostkach z racji posiadanej natury ludzkiej, i stanowiące najsilniejsze bodźce ich działania.

Resocjalizacja: oddziaływanie wychowawcze na osobę źle przystosowaną do społeczeństwa w kierunku lepszego jej zaadaptowania do wymagań życia zbiorowego.

Respekt: szacunek o charakterze bardziej emocjonalnym, aniżeli wartościującym.

Restrykcja. ograniczenie znaczenia użytej nazwy o sensie ogólnym, dokonane w tej samej wypowiedzi; r. myślna stanowi dokonanie tego zabiegu tylko w myśli osoby wypowiadającej się.

Restytucja. przywrócenie rzeczy do stanu poprzedniego, po jego naruszeniu, dokonane z motywu osobowego wyrównania szkody, wyrządzonej komuś innemu.

Retrospekcja: introspekcja dokonywana „na zimno” po jakimś czasie, gdy minie bezpośrednie zafascynowanie przeżyciami aktualnymi, które utrudniają sądzienie obiektywne.

Rewanż: równa odpłata za cudzy czyn, przedmiotowo zwykle dobry.

Rewizjonizm: tendencja do kwestionowania rozwiązań i decyzji o charakterze prawnym, zwłaszcza pojawiająca się w dziedzinie politycznej.

Revolucja: całkowite przegrupowanie elementów dotychczasowej struktury w jakiejś dziedzinie życia (np. artystycznego, politycznego, naukowego, religijnego).

Rezerwa. część dóbr celowo nie wykorzystywanych aktualnie, aby stanowiła pomoc na wypadek pilnej potrzeby; stąd r. w zachowaniu się oznacza świadome nie ujawnianie własnej treści psychiczno-duchowej w całej rozciągłości wobec innej osoby, zwłaszcza obcej.

Rezerwacja grzechów: nie udzielenie podwładnemu spowiednikowi władzy do odpuszczania pewnych grzechów, dokonane celem szczególniejszego ich napiętnowania.

Rezolucja: akt wyrażenia poglądów i postulatów określonej grupy, dokonany na sposób deklaracji społecznej.

Rezolutność: cecha usposobienia do podejmowania decyzji w sposób względnie szybki.

Rezonerstwo: skłonność do myślenia i wypowiedzania się w sposób mało produktywny, na skutek niepotrzebnego wnikania w sprawy oczywiste, dowiedzione lub marginesowe; r. łączy się z niektórymi chorobami psychicznymi i utrudnia rzeczowy kontakt między ludźmi.

Rezygnacja: 1. porzucenie wysiłków w jakimś kierunku, na skutek niewiary w ich skuteczność; 2. wycofanie się świadome z jakiejś dziedziny życia (np. funkcji społecznej), z powodu obiektywnej konieczności albo psychicznego braku zaangażowania.

Robot: aparat mający wyreżycić człowieka w pewnych pracach mechanicznych i powtarzających się.

Robota: praca o charakterze mechanicznym, sama z siebie nie angażująca człowieka w aspekcie duchowości.

Rodak: członek tej samej szerszej grupy naturalnej (rodu, narodu).

Rodność: liczba dzieci urodzonych w pewnym okresie czasu, brana w proporcji do określonej populacji.

Rodzina: wspólnota życiowa osób różnopłciowych, związanych ze sobą w jednej generacji małżeństwem, w innych zaś generacjach pochodzeniem przez zrodzenie i wychowanie.

Rola społeczna: rodzaj zachowania

specyficznego przyjętego przez jednostkę, na skutek zajmowania przez nią jakiejś pozycji w grupie, oraz oczekiwanego przez grupę od tej jednostki.

Romans: 1. rodzaj powieści eksponującej wątek miłosny; 2. zaawansowany związek uczuciowy dwojga osób, rozwijający się na podstawie skłonności seksualnej.

Romantyczność: cecha usposobienia, przeżyć, sytuacji itd., w których na pierwszy plan wybijają się elementy sentymentalne, często o zabarwieniu erotycznym.

Romantyzm: postawa życiowa i prąd ideowo-kulturowy, w których główne znaczenie przypisuje się emocjom człowieka na niekorzyść jego racjonalności i działania woli.

Roszczenie: uzasadnione pewnymi racjami żądanie jakiejś osoby czy instytucji, aby druga strona zaangażowana w stosunek naturalny lub prawny zachowała się w sposób obowiązujący.

Równość: właściwość identyczności jakichś bytów pod pewnym względem, albo ich jednakożnego odniesienia do innej rzeczywistości.

Równouprawnienie: stosunek takiej samej pozycji różnych podmiotów do obowiązującego czy przysługującego prawa ludzkiego.

Równowaga: stan względnego wyrównania przeciwstawnych sił działających; w zakresie sił vitalnych nosi on nazwę homeostazy.

Rozbój: czyn gwałtowny i powtarzający się, mający na celu pozbawienie innych ludzi mienia przy użyciu przemocy fizycznej, aż do zadania śmierci wiążąc.

Rozbrojenie: akcja usuwania dotychczasowych zasobów broni ofensywnej oraz zmniejszenia jej produkcji czy nabywania na przyszłość.

Rozczarowanie: przeżycie zawodu w stosunku do osoby czy sprawy, objętej dotychczas zaangażowaniem emocjonalnym.

Rozdawnictwo: udzielanie jakichś

dóbr w przypadkach sporadycznych i w sposób nieodpłatny.

Rozdwojenie: afektywne lub działaniowe rozejście się osób w dwóch kierunkach, albo analogiczne przeżycie na terenie doświadczenia wewnętrznego jednej osoby.

Rozdzielnictwo: akcja rozdawania pewnych dóbr materialnych mająca charakter urzędowy i wracająca periodycznie w pewnych sytuacjach krytycznych.

Rozgarnięcie: cecha psychiczna ujawniająca się w zachowaniu swobodnym, ale nie przekraczającym granic stosowności.

Rozgłos: sława o charakterze obiegowym, obojętna pod względem oceny etycznej.

Rozgorączkowanie: stan nadmiernego ożywienia w działaniu, mający czasem podłoże patologiczne.

Rozgoryczenie: przeżycie silnego żalu w stosunku do osoby czy wobec jakiejś rzeczy, na skutek niezaspokojenia przez nią słusznych oczekiwań.

Rozgrywka: konflikt o charakterze społecznym w osiąganiu celu upragnionego przez strony konkurencyjne, rozwiązywany przy użyciu sposobów działania określonego i możliwie skrytego.

Rozgrzeszenie: odpuszczenie przez upoważnionego przedstawiciela Kościoła grzechów indywidualnych co do ich wymiaru teologicznego, nie dotyczące wymiaru interpersonalnego i rzeczowego, który trzeba wynagrodzić restytucją za krzywdy.

Rozjście: stan psychiczny gniewu o charakterze nienawistnym, spowodowany racjami obiektywnymi i przejawiający się w formach mało eksponowanych; r. może być przeżywane także w sposób społeczny.

Rozjemczość: skłonność do występowania w charakterze instancji prywatnej godzącej strony zwaśnione.

Rozjemstwo: funkcja godzenia zwaśnionych stron, zaakceptowana przez obie i powierzona określonej instancji.

Rozkazodawstwo: uprawianie i funk-

cja wydawania rozkazów, czyli doraźnych poleceń o charakterze wiążącym osobowo i opatrzonych sankcjami karnymi, na wypadek ich niespełnienia.

Rozkojarzenie: rozbitcie dotychczasowej struktury mającej cechy chwiejności funkcjonalnej.

Rozkojarzenie myślenia: zaburzenie czynności intelektualnych, ujawniające się w rozerwaniu związków sensowności w treściach wypowiedzi, przy zachowaniu w nich reguł składniowych (tzw. „sałata słowna”).

Rozkosz: przyczyna i stan intensywnego przeżywania tego, co w pełni zaspokaja fundamentalną potrzebę człowieka.

Rozkwit: okres i stan rozwoju doprowadzonego do punktu kulminacji.

Rozlazłość: brak skoncentrowania energii w działaniu, nie wykluczający posiadania właściwych zamiarów i celów.

Rozłąka: rozstanie się ludzi bliskich na długi czas z powodów nieosobistych.

Rozłam: rozbitcie dotychczasowej struktury społecznej branej w aspekcie personalnym.

Rozmowa: kontakt interpersonalny, w którym uczestniczące osoby mówią do swego interlokutora i zarazem słuchają go, gdy on mówi.

Rozmowność: skłonność do kontaktów słownych z innymi ludźmi; mówienie do innych istot (np. zwierząt) nie stanowi r.

Rozmyślanie: dłuższy akt refleksji osobistej, zwykle nastawionej na rozwiązanie jakiegoś zagadnienia, interesującego daną osobę.

Rozmyślność: cecha czynu dokonywanego po wyborze spośród różnych możliwości działania.

Rozmyśl (rozmyślenie się): akt cofnięcia się w działaniu praktycznym w konsekwencji przeanalizowania sprawy na nowo.

Roznamiętnienie: nagle i zwykle przejściowe ulegnięcie namiętności, na skutek bezpośredniego kontaktu z jej przedmiotem.

Rozpacz: przeżycie i stan załamania się psychicznego, wyrażanego niepohamowanym wybuchem emocji negatywnych, a wynikające z przekonania o beznadziejności sytuacji życiowej.

Rozpamiętywanie: przypomnienie sobie na nowo pewnych faktów psychicznych lub zewnętrznych, aby dokładnie wniknąć w ich znaczenie.

Rozpasanie: zjawisko społeczne zachowania się jednostek występujących w grupie i działających w sposób naruszający obyczaje, zwłaszcza w dziedzinie seksualności.

Rozpieszczenie: psychiczny i fizyczny efekt zbyt miękkiego wychowania młodego człowieka, któremu, na skutek tego, brakuje zdolności przystosowania do trudnych warunków życia.

Rozporządzenie: akt władzy administracyjnej o charakterze urzędowym, mający na względzie uregulowanie konkretnej sprawy życia codziennego.

Rozpowiadanie: akt osoby indywidualnej szerzącej jakąś wiadomość bez konieczności, albo wręcz niepotrzebnie czy szkodliwie.

Rozpowszechnianie: szerzenie wśród ludzi pewnych zjawisk fizycznych (np. chorób) czy treści duchowych (intelektualnych, religijnych itd.).

Rozpoznanie (rozpoznawanie): wyróżnienie w bieżącym doświadczeniu psychicznym treści spotkanych już poprzednio.

Rozproszenie: brak aktualnej koncentracji wewnętrznej, spowodowany zajmowaniem się sprawami przelotnymi (wypadkowymi).

Rozprzeżenie: stan dysfunkcjonalności struktury, mającej charakter społeczny.

Rozpusta: sposób zachowania się nie respektujący norm współzycia społecznego w zakresie seksualności.

Rozrabiactwo: społecznie szkodliwy sposób zachowania się jednostek działających z motywów egotycznych.

Rozradowanie: początkowe stadium radości mające charakter bardziej emocjonalny, aniżeli duchowy.

Rozruch: niepokój społeczny o charakterze impulsywnym i formach irracjonalnych.

Rozrywka: forma aktywności mająca na celu rozładowanie napięcia psychicznego.

Rozrzutność: użytkowanie środków materialnych, zwłaszcza pieniędzy, w sposób nieproporcjonalny do realnych potrzeb, a przez to ich marnowanie.

Rozsądek: zdolność trafnego rozeznania sytuacji, dla podjęcia działań potrzebnych w jej ramach.

Rozstrzygnięcie: akt intelektualnego wyboru działania, akceptowany przez decyzję woli indywidualnej lub społecznej.

Roztargnienie: stan psychicznego braku uwagi aktualnej w jakimś przedmiocie, często na skutek skoncentrowania się na czymś innym.

Rozterka: stan psychiczny rozbitcia jedności dążeń wewnętrznych, na skutek braku jasnego rozeznania sytuacji albo niedostrzegania określonego celu działania.

Roztkliwienie: przeżycie afektu czułości w sytuacji angażującej emocjonalnie.

Roztropność: zdolność rozpoznawania najlepszej drogi do osiągnięcia założonego celu.

Roztropność ciała: umiejętność dobierania środków do zaspokojenia pragnień zmysłowych, rozumianych moralnie w sposób negatywny.

Roztrzepanie: cecha zachowania się, któremu brakuje rozumnej koncentracji na wybranym przedmiocie, świadcząca o małej integracji duchowej u danego człowieka.

Rozum: zdolność poznania intelektualnego o charakterze twórczym, czyli przekraczającym zwykle odzwierciedlenie rzeczywistości.

Rozumność: cecha osoby czy działalności, której akty są przygotowane i kontrolowane przez refleksję intelektualną.

Rozwaga: cecha charakterologiczna

i działaniowa, ujawniająca prymat rozumu w postępowaniu ludzkim.

Rozważanie: dłużej trwający akt refleksji dotyczący określonego przedmiotu teoretycznego czy praktycznego.

Rozważność: cecha działania przygotowanego i przeprowadzanego przy decydującym wpływie rozumu.

Rozwiążłość: styl zachowania się, zwłaszcza w dziedzinie seksualności, zależny głównie od emocjonalnej sfery jednostki i znamionujący się lekceważeniem rozumnych reguł postępowania w tym zakresie.

Rozwód: legalne unieważnienie węzła małżeńskiego zawartego w sposób prawomocny.

Rozwój: 1. proces aktualizowania potencjalności danego bytu; 2. kolejne pojawianie się coraz innych faz i aspektów jakiegoś procesu.

Rozwydrzenie: zachowanie się o charakterze publicznym, obrażające normy moralności społecznej.

Rozzłoszczenie: akt ostrego przeżywania lub ujawniania postawy odtrącenia wobec jakiegoś podmiotu czy przedmiotu, albo doprowadzenie do takiego aktu innej osoby.

Rozzuchwalenie: forma przeżywania i zachowania się społecznego, w którym, na skutek zbytnej pewności siebie u danej jednostki, nie bierze się pod uwagę słusznych roszczeń innych osób.

Rozżalenie: stan psychiczny pretensji do siebie lub innych, ale pozostający w sferze emocjonalnej i nie przejawiający się w postaci agresji.

Różnowierstwo: odmienność systemów wierzeń i praktyk religijnych, nie implikująca sądu wartościującego.

Rubaszność: forma zachowania się dowcipnego, ale o charakterze prymitywnym.

Ruch: zmiana o charakterze wektorowym.

Ruchliwość: zdolność i skłonność do zmiany miejsca czy działania.

Ruchliwość społeczna: zmiana statusu

w hierarchii społecznej, idąca w górę lub w dół.

Rutyna: ustalony sposób postępowania w określonych sprawach, podtrzymywana niezależnie od jego efektywności.

Rutyniarstwo: cecha psychiczna i praktyka społeczna kroczenia ślepo utartymi drogami.

Rycerskość: skłonność psychiczna i styl życia praktycznego, zwłaszcza w relacjach społecznych mężczyzn wobec kobiet, wyrażające się szacunkiem dla wartości potrzebujących opieki i obrony.

Rygor: nacisk społeczny połączony z sankcjami karnymi, akcentujący zewnętrzne formy zgodności postępowania z obowiązującymi przepisami w danej dziedzinie.

Rygoryzm: cecha wierności prawu stanowionemu, ujawniająca się w ścisłym przestrzeganiu i egzekwowaniu norm obowiązujących.

Rynek: zespół środków materialnych i transakcji ludzkich w zakresie wymiany dóbr, zwłaszcza ekonomicznych.

Rytualizm: postawa akcentująca zewnętrzne formy postępowania, ustalone w trybie społecznym w sposób obowiązujący, szczególnie w zakresie kultu religijnego.

Rytuał: zestaw reguł zachowania się przyjętego w jakiejś grupie zorganizowanej dla właściwego jej charakterowi przeżywania szczególnych momentów jej egzystencji wspólnotowej.

Rywalizacja: zjawisko i proces współubiegania się różnych podmiotów działania o wyłączone osiągnięcie upragnionych wartości, które z natury swojej są niepodzielne.

Ryzykanctwo: skłonność do podejmowania niepotrzebnie działań niebezpiecz-

nych, zwykle z motywów bezinteresownych.

Ryzyko: niebezpieczeństwo podmiotowe lub przedmiotowe związane okazywanie z jakimś działaniem.

Rzykowność: cecha realizacji jakiegoś zamierzenia, które niezależnie od działających osób, może spowodować u kogoś utratę pewnych wartości.

Rząd: zespół najwyższych instancji ludzkich, kompetentnych do autorytatywnego kierowania życiem państwowym.

Rządność: kierowanie się w życiu społecznym właściwymi decyzjami władz administracyjnych.

Rządzenie: działalność czynników administracyjnych w regulowaniu życia społecznego.

Rzecz: przedmiot o charakterze empirycznym.

Rzeczowość: cecha człowieka i działania, eksponująca względy obiektywne.

Rzeczywistość: 1. zespół istniejących zjawisk, niezależnie od czasu ich pojawienia się; 2. cecha zjawisk istniejących, ujmowana w stosunku do zjawisk możliwych realnie albo tylko myślnie.

Rzeźkość: właściwość przeżyciowa i zjawiskowa związana z odczuwaniem sił będących do dyspozycji.

Rzetelność: cecha człowieka i czynu, świadomie ustawionych na spełnienie swojego zadania.

Rzutkość: cecha osoby i działania ludzkiego, wyrażająca energię połączoną z elastycznością w jej stosowaniu przy osiąganiu pojawiających się celów.

Rzutowanie: przenoszenie określonych doświadczeń na inne dziedziny życia, przejawiające pewną analogię do spraw wyjściowych.

S

Sabotaż: czynne lub bierne przeciwdziałanie dobru pewnej społeczności, zwłaszcza politycznej lub gospodarczej, wpływające głównie z motywów ideologicznych.

Sacrum: wartość transcendentna o charakterze osobowym i absolutnym, albo sprowadzalnym do bytu o takich cechach, jak np. przedmioty czy rytury o znaczeniu sakralnym.

Sąd: stwierdzenie istnienia oraz modalności związku między różnymi elementami rzeczywistości, wyrażone zwykle pojęciami i przedstawione w szacie słownej.

Sąd Boży: 1. zwyczaj średniowieczny rozstrzygania ważnych wątpliwości przy zastosowaniu pewnych praktyk, mających uzasadnienie w specyficznej wierze w Opatrzność Bożą; 2. pośmiertne zaaplikowanie człowiekowi przez Boga sankcji za życie.

Sadyzm: skłonność do odczuwania przyjemności wynikającej z zadawania komuś innemu cierpienia fizycznych lub moralnych, ujawniająca się zwykle w zakresie seksualności.

Sądzenie: akt wydawania oceny w stosunku do sprawy nieoczywistej, zazwyczaj stosowany wobec innych osób czy też spraw cudzych.

Safandulstwo: nieporadny sposób zachowania się, a zwłaszcza działania, na skutek niedomogów charakterologicznych.

Sakralność: charakter religijnej nietykliwości osoby lub rzeczy, płynący z jej szczególnej łączności z Bogiem.

Sakrament: znak materialny o treści religijnej, ustanowiony przez Chrystusa i określony oraz stosowany przez Kościół, przez który ludzie osiągają łaskę Bożą, czyli nawiązują szczególną łączność z Bogiem, w oparciu o zbiorowo realizowane dzieło zbawczej tajemnicy paschalnej.

Sakramental (sacramentale): ryt ustanowiony przez Kościół na podobieństwo sakramentu, mający przez zasługi i wstawiennictwo Mistycznego Organizmu Chrystusa przynieść człowiekowi wierzącemu, który z niego korzysta, szczególną łaskę czyli pomoc Bożą.

Samoaakceptacja: pozytywny sąd o sobie wydany w oparciu o krytyczne rozpoznanie wartości własnych czynów, połączony z dodatnim rezonansem psychicznym.

Samoaaktualizacja: w przeciwieństwie do procesu aktualizacji siebie, dokonu-

jącego się w wymiarach altruizmu, w s. człowiek najpierw ma na względzie własne sprawy, a potem dopiero zwraca uwagę na innych oraz ich potrzeby.

Samobójstwo: pozabawienie się życia fizycznego, wynikające z przyczyn psychicznych normalnych (np. beznadziejna sytuacja losowa) albo patologicznych, mające niekiedy charakter czynu impulsywnego.

Samochwalstwo: tendencja i czynność wypowiedziania się bez potrzeby o sobie samym w sposób pozytywny a nawet pochlebny.

Samoczynność: działanie automatyczne na zasadzie sprzężenia zwrotnego.

Samodyscyplina: wymagający styl życia, narzuczony sobie samemu, w imię pewnych wartości, osiągalnych za tę cenę.

Samodzielnosc: cecha człowieka postępującego według własnych decyzji rozumowych, a nie kierującego się konunkturalnym względem na cudze zdanie.

Samogwałt: wzbudzenie pełnej przyjemności seksualnej w sposób mechaniczny, bez udziału innej osoby, zdarzające się zarówno u mężczyzn jak i u kobiet.

Samoistność: forma egzystencji nieuwarunkowanej sytuacyjnie w sposób permanentny.

Samokontrola: tryb utrzymywania nadzoru wewnętrznego nad własną sferą przeżyć psychicznych, zwykle ze względu na osiągnięte cele duchowe.

Samokrytycyzm: postawa oceniania siebie w sposób zgodny z rzeczywistością, na skutek wyłączenia w sądzie czynnika emocjonalnego.

Samokrytyka: społeczny akt oceniania własnej działalności, ujmowanej w ramach przyjętego światopoglądu, czy deklarowanej postawy ideologicznej.

Samokształcenie: osiąganie wiedzy systematycznej w sposób niekontrolowany przez czynniki społeczne.

Samolubstwo: tendencja do postaw egocentrycznych o charakterze niedojrza-

lym, przypominająca albo kontynuująca zachowanie dziecinne.

Samoobrona: akcja ratowania ważnych dóbr własnych przed nieuprawnionym atakiem ze strony innych osób fizycznych lub moralnych.

Samoo obserwacja: trwała refleksja skierowana na postępowanie własne, mająca na celu poznanie siebie w sposób empiryczny.

Samooce na: wynik realnego zestawienia własnych zalet i wad, dokonanego w zakresie życia wewnętrznego.

Samoodpowiedzialność: odpowiedzialność za swoje postępowanie przed instancją własnego sumienia.

Samoodtrącenie: negatywny sąd o sobie jako podmiocie działania, spowodowany ujemną oceną własnych czynów, któremu towarzyszy nieprzyjemne przeżycie własnej małości osobowej.

Samookaleczenie: naruszenie całości własnego ciała pod wpływem choroby psychicznej, pewnych zwyczajów kulturowych albo w konsekwencji osłabienia popędu samozachowawczego.

Samooskarżanie: zwykle chorobliwe przyznawanie się do wykroczenia nie popełnionego, czasem z podmiotowej chęci zwrócenia na siebie uwagi.

Samoozukiwanie się: zachowanie o motywacji niewłaściwej, albo niedostrzeżonej przez działającego, albo celowo przesłanianej przed samym sobą, dla ratowania pozytywnego obrazu własnej osobowości.

Samopoczucie: nastrój biopsychiczny wyrażający aktualny stan funkcjonowania organizmu.

Samopotwierdzenie: aprobata własnego obrazu realnego osoby lub działalności; ujętego w stosunku do żywnych aspiracji życiowych.

Samopoznanie: poznanie własnej wartości moralnej przez wyrażające ją cechy postępowania.

Samorefleksja: refleksja skierowana na własną osobowość psychiczną, społeczną i moralną.

Samorozwój: rozwój w ramach specyficznego bytu kierowany jego wewnętrznymi prawami strukturalnymi.

Samorząd: system kierowania własnym życiem społecznym przez instancje urzędowe wyłonione z danej grupy.

Samorzutność: właściwość występowania jakiegoś zjawiska w określonej sytuacji, bez udziału bodźca specyficznego.

Samosąd: wymierzenie sprawiedliwości w trybie nieurzędowym, często przez grupę społeczną postępującą impulsywnie.

Samostanowienie: uprawnienie decydowania o własnym losie.

Samotność: stan pozostawania jednostki bez kontaktu z innymi ludźmi, ale nie w trybie przymusowym, którego skutek nazywamy odosobnieniem.

Samouctwo: zdobywanie wiedzy w sposób kumulatywny, ale bez metodyczności umożliwionej przez kierownictwo ze strony osób kompetentnych.

Samourzeczywistnienie: zrealizowanie potencjalnych danych osobowych, głównie własnym wysiłkiem osoby działającej.

Samouwielbienie: tendencja oraz akt nadmiernego akcentowania własnej wartości zarówno wobec siebie, jak i innych ludzi; s. jest przejawem pychy wewnętrznej.

Samowiedza: refleksyjna świadomość własnych przeżyć wewnętrznych, tworząca zwarty obraz całej osobowości, połączona z globalną oceną dodatnią albo ujemną siebie samego.

Samowładztwo: sposób rządzenia autorytatywnie, bez dopuszczania wpływu czynników społecznych z danej grupy podwładnej.

Samowola: działanie w sposób przesadnie autonomiczny, przez nieliczenie się z własnymi obowiązkami przedmiotowymi.

Samowychowanie: proces formowania własnej osobowości, kierowany przez jednostkę w sposób autonomiczny.

Samowystarczalność: właściwość bytu zaspokajającego swoje własne potrzeby

bez koniecznej pomocy innych bytów analogicznych.

Samozwańczość: roszczenie w sprawach funkcji społecznych, nieuzasadnione posiadanymi uprawnieniami.

Sangwiničność: cecha usposobienia szybko i krótkotrwale reagującego na bodźce zewnętrzne.

Sankcja: retrybucyjny skutek prawa wobec człowieka mającego je spełnić, wyznaczony przez samego prawodawcę, zwykle w postaci kary za niewykonanie nałożonego obowiązku; rzadziej stosowana s. pozytywna jest nagrodą za należyte postępowanie.

Sanktuarium: społecznie akceptowane miejsce szczególnej czci jakiegoś przedmiotu kultu religijnego, zwykle osoby świętej.

Sarkazm: charakter wypowiedzi ironicznej w formie, często demaskatorskiej w treści, ale nie mającej bezpośrednio szkodzić dotkniętej nią osobie czy instytucji.

Sarmatyzm: sposób wartościowania i zachowania się oparty na gloryfikacji przeszłości narodu polskiego; nawet dawne wady narodowe czy zwyczaje społeczne (np. strój), ze względu na ich charakter historyczny, traktuje się jako obowiązujące dziedzictwo przodków.

Śsiedztwo: stosunek społeczny określonych ludzi, wynikający z ekologicznej bliskości ich miejsca zamieszkania.

Satanizm: tendencja do pełnienia zła moralnego jako takiego, celem podkreślenia własnej autonomiczności w stosunku do Boga.

Satelityzm: zjawisko społeczne upatrywania własnej wartości osobowej w podtrzymywaniu i rozwijaniu kontaktów z jakąś „osobą znaczącą” w społeczeństwie, oraz odpowiadająca mu psychiczna postawa danych jednostek.

Satrapizm: tendencja psychiczna osób o usposobieniu władczym oraz zjawisko społeczne dominacji jednej osoby nad innymi, opartej na wykorzystywaniu faktu własnej przewagi nad środowiskiem z tytułu urzędowego.

Satyra: forma krytyki społecznej i odpowiadający jej rodzaj literacki, polegające na zwalczaniu zjawisk niepożądanych przez ich ośmieszanie w sposób złośliwy.

Satyryzm (satyriasis): nadmierne ilościowo i chorobliwie intensywne zaspokajanie popędu seksualnego przez mężczyznę, wiążące się z poszukiwaniem coraz to nowych partnerek.

Satysfakcja: dodatnie przeżycie psychiczne po osiągnięciu upragnionego celu, zwykle w postaci poczucia zaspokojenia jakiejś potrzeby.

Sceptycyzm: postawa poznawcza i kierunek filozoficzny, w którym z założenia kwestionuje się status pewności w zakresie prawd teoretycznych, naturalnych lub nadprzyrodzonych.

Schemat: układ o charakterze formalnym, mający zapełnić się treścią empiryczną.

Schemat antycypacyjny: struktura pojęciowa lub nawykowa, stanowiąca ramy działania sterowanego (np. algorytm, stereotyp, model, program, wzór itd.).

Schemat własnego ciała: zespół wrażeń zmysłowych, dający świadomości obraz całości organizmu w znaczeniu strukturalnym.

Schizma: rozbitcie jedności społeczno-organizacyjnej przez określoną grupę z racji ideologicznych, którym zwykle towarzyszą racje heterogenne, np. kulturowe, intelektualne itd.

Schizofrenia: przewlekła choroba psychiczna wyrażająca się rozszczepieniem osobowości, na które składają się: rozkojarzenie myślenia, autyzm wobec środowiska, zubożenie i nieadekwatność reakcji emocjonalnych na bodźce ze środowiska itd.

Schizotypia: skłonność do zamykania się w sobie i do rozwijania reakcji lub przeżyć wewnętrznych, na niekorzyść emocjonalnych kontaktów z otoczeniem.

Schlebianie: styl obcowania z jakąś osobą, cechujący się dawaniem wyrazu

podziwowi dla jej walorów, celem przy-
podobania się jej.

Schludność: cecha czystości w zakre-
sie wyglądu zewnętrznego.

Ścisłość: postawa nastawienia na
rzeczy drobne oraz ich zachowanie,
zwłaszcza w przypadku wydatkowania
środków materialnych.

Ścisłość: właściwość traktowania rze-
czy w zgodności formalnej z jej stanem
faktycznym.

Scjentyzm: tendencja do ujmowania
wszystkiego w formach właściwych dla
badania świata empirycznego, stosowa-
nych w naukach przyrodniczych.

Scysja: rozdźwięk interpersonalny wy-
rażony zachowaniem zewnętrznym.

Sędziwość: starość biologiczna rozu-
miana społecznie i psychicznie w zna-
czeniu pozytywnym.

Segregacja: zjawisko oddzielania od
społecznej grupy naczelnej pewnych
grup składowych, ze względu na specy-
ficzne ich właściwości nieakceptowane
przez innych członków danego społeczeń-
stwa.

Sekowanie: akcja w kierunku dokucz-
liwego traktowania pewnych jednostek
przez inne, działające z powodów ego-
tycznych i przy wykorzystaniu swojej
przewagi społecznej.

Sekret: sprawa powierzona ustnie albo
pisemnie osobie indywidualnej w zamiar-
ze, aby nie doszła do wiadomości pu-
blicznej.

Seks: zjawisko płciowości człowieka
ujmowane w kategoriach socjologiczno-
kulturowych.

Seksualizm: zjawisko psychiczne albo
społeczno-kulturowe, w którym na pier-
wszy plan wysuwa się przeżywanie fe-
nomenu ludzkiej płciowości.

Seksualność: cecha osoby ludzkiej na-
leżącej strukturalnie do jednej z płci,
albo właściwość przedmiotu związanego
ze zjawiskiem płciowości ludzkiej.

Sekta: grupa społeczna o własnej ide-
ologii, oderwana od większej społecz-
ności w imię własnej interpretacji jej
doktryny i dążenia do niezależności or-

ganizacyjnej, przy czym te jej roszcze-
nia nie są akceptowane przez daną spo-
łeczność.

Sekularyzacja: 1. zwolnienie zakonni-
ka z jego ślubów; 2. przejście dóbr kości-
cielnych przez urzędowe czynniki świec-
kie; 3. usuwanie wpływu Kościoła z ży-
cia społecznego i instytucji cywilnych.

Sekutnictwo: skłonność do zachowa-
nia codziennego, które nęka osoby ota-
czające z motywów charakterologicz-
nych.

Selekcja: akcja dobierania przedmio-
tów z określonego punktu widzenia spo-
śród innych, uznawanych za niespełnia-
jące postawionych z góry warunków.

Sen: 1. przejściowy stan obniżenia
aktywności mózgowej i organicznej, ce-
chujący się wyłączeniem świadomości
wyższej, celem regeneracji sił zużytych
w okresie czuwania; 2. marzenie sennie
stanowiące ciąg przeżyć o charakterze
wyobraźniowym, dokonujących się
głównie w zakresie samej psychiki.

Sens: 1. rozumna treść pojęciowa wy-
powiedzi ustnej lub pisemnej; 2. sens
życia: możliwość egzystencjalnego wytłu-
maczenia istnienia i działania jakiegoś
bytu w perspektywie ostatecznych ich
racji.

Sensacja: zjawisko niezwykle powo-
dujące szok społeczny oraz silne prze-
życie emocjonalne jednostki czy grupy,
spowodowane jego poznaniem.

Sensualizm: kierunek filozoficzny
sprowadzający wszelkie poznanie racjo-
nalne do reakcji na wrażenia zmysłowe.

Sensualność: pobudliwość w zakresie
bodźców zmysłowych.

Sensytywność: nadwrażliwość psy-
chiczna na przeżycia negatywne i kon-
flikty z otoczeniem, powodująca zamy-
kanie się w świecie własnych spraw i
unikanie kontaktów społecznych.

Sentyment: uczucie wyższe o charak-
terze tkliwym, a nawet czułościowym.

Sentymentalizm: prąd kulturowo-lite-
racki preferujący uczuciowość w zna-
czeniu czułościowości.

Sentymentalność: skłonność do uczuć miękkich i tkliwych.

Separacja: rozwiązanie praw i obowiązków wspólnoty życiowej małżonków, dokonane z ważnego powodu przez czynniki kompetentne, i pozostawiające w mocy sam węzeł małżeński.

Separatyzm: tendencja społeczna do życia oddzielnie, w oparciu o względy wyższego rzędu (np. religijne, narodowe).

Serdeczność: nastawienie afektywne i cecha zachowania się, w których wyraża się bezpośrednio ciepłego kontaktu emocjonalnego.

Serwilizm: postawa psychiczna i sposób postępowania, realizujące cudze życzenia i rozkazy z uszczerbkiem dla własnej wartości osobowej.

Seryjność: tryb produkcji takich samych przedmiotów, wytwarzanych w określonych odstępach czasu, zwykle dla konsumpcji powszechnej.

Sieroctwo: stan dziecka pozbawionego przynajmniej jednego z rodziców (s. naturalne) albo emocjonalnej opieki z ich strony (s. społeczne).

Silenie się: staranie się o realny efekt, ale pozbawione możliwości jego osiągnięcia.

Sila: energia będąca do dyspozycji w funkcjonowaniu pewnego układu.

Skandal: rażące wykroczenie przeciw normom obyczajowym, kompromitujące sprawcę w opinii publicznej.

Skandaliczność: cecha czyjegoś postępowania, budzącego publiczne zgorszenie.

Skąpstwo: przesadne realizowanie instynktu posiadania środków materialnych, nie dopuszczająca do racjonalnego ich wydatkowania.

Skarga: 1. zazalenie do władz zwierzchnich na krzywdę z czyjejś strony; 2. wyrażenie swojego bólu w sytuacji doświadczającego cierpienia.

Skażenie: naruszenie pierwotnej czystości (np. środowiska), na skutek niewłaściwej ingerencji człowieka.

Skiomancja: forma wróżenia przez

próbę nawiązania kontaktu z duchami osób zmarłych.

Skłonność: cecha gotowości psychicznej do działania albo reagowania w określonej formie.

Sknerstwo: nadmierna skłonność do gromadzenia dóbr materialnych oraz ich zachowywania wyłącznie do własnego użytku.

Skojarzenie: związek przeżyć lub pojęć tworzący łańcuch wzajemnych warunkowań odżywiania w sytuacjach analogicznych.

Skompromitowanie (się): czynność i skutek czyjegoś zachowania się w ten sposób, że słusznie traci on dobrą opinię w danej grupie społecznej.

Skostniałość: właściwość zaniku elastyczności życiowej w przystosowaniu do nowych warunków egzystencji.

Skromność: cecha zachowania się i wyglądu zewnętrznego, w których realizuje się postawa umiaru rozumnego, zwłaszcza dotycząca postępowania w zakresie spraw seksualnych.

Skrucha: przeżycie wewnętrzne żalu za grzechy, mające charakter raczej emocjonalny.

Skrupulatność: dokładność w czynach zewnętrznych, zwłaszcza obowiązkowych.

Skrupulatyzm: skłonność do przeżywania skrupułów, szczególnie na tle religijnym.

Skrupuł: nieuzasadniona racjonalnie obawa o popełnienie grzechu, zwłaszcza śmiertelnego, pojawiająca się na tle zaburzeń emocjonalnych w psychice, albo stanowiąca rodzaj próby ze strony Boga w rozwoju życia wewnętrznego.

Skrytobójstwo: akt zadania śmierci fizycznej w sposób potajemny i zwykle podstępny.

Skrytość: skłonność charakterologiczna do niezawierania się innym osobom z własnych przeżyć wewnętrznych i działań planowanych.

Skuteczność: cecha działania przynoszącego zamierzony efekt.

Skutek: efekt działania, zamierzony lub automatyczny

Slamazarność: sposób zachowania się o tempie zbyt powolnym w stosunku do potrzeb danej sytuacji.

Słodziennictwo: upośledzenie organiczne, zwykle na skutek chorób układu trawiennego, ujawniające się w zgryźliwości psychicznej i permanentnym zachowaniu dokuczliwym dla otoczenia, ale w postaci mało agresywnej.

Slogan: hasło propagandowe o szumnej formie a nikłej treści.

Ślub: 1. zobowiązanie się wobec Boga do spełnienia jakiegoś czynu; 2. uroczyste i zatwierdzone przez Kościół podjęcie się obowiązków szczególnego stanu, mającego charakter służby religijnej.

Słabość: brak sił wewnętrznych czy mała reakcja na zewnątrz w proporcji do wymagań określonej sytuacji życiowej lub działaniowej.

Słabowitość: mała witalność człowieka o charakterze funkcjonalnym.

Sława: rozpowszechniona opinia pozytywna o jakiejś osobie, rzeczy czy zdarzeniu.

Słodycz: cecha usposobienia emocjonalnie czułego, ujawniana w zachowaniu interpersonalnym.

Słowo: dźwięk głosowy, mający sens intelektualny.

Słowność: skłonność i cecha człowieka, polegająca na dokładnym spełnianiu przez niego danego komuś przyrzeczenia.

Słuszność: cecha prawdy właściwej w danej sytuacji działaniowej lub problemowej.

Służalczość: usposobienie gotowości do spełnienia czyichś rozkazów z chęci przypodobania się rozkazodawcy i bez względu na treść samego zlecenia.

Służalstwo: zewnętrzny sposób zachowania się nacechowany ślepyim posłuszeństwem, zwłaszcza realizowanym wbrew przekonaniu wewnętrznemu o słuszności danej sprawy.

Służba Boża: realizowanie kultu Boga w formie prywatnej lub publicznej.

Służbistość: cecha człowieka akcentującego z przekonania obowiązki posłuszeństwa i dokładności w życiu zawodowym.

Służebność: obciążenie nieruchomości, a przez nią jej właściciela, stałymi i obowiązkowymi świadczeniami na rzecz innej osoby.

Smak: analogiczne do zmysłu smaku trafne wyczuwanie stosowności zachowania i stylu życia, mające genezę estetyczną a formy zjawiskowo-interpersonalne.

Smakoszostwo: skłonność i cecha osób kładących w przyjmowaniu pokarmu główny nacisk na jego walory doznaniowe.

Śmiałość: cecha psychiki i zachowania się, w których ujawnia się energia działająca bez zwracania uwagi na związane z nią niebezpieczeństwo.

Śmiech: zjawisko wesołości impulsywnej, przejawiane właściwym sobie odruhem.

Śmieszność: cecha osób, rzeczy lub sytuacji, o charakterze okazjonalnym, wzbudzająca reakcję wesołości ze strony obserwatora, na skutek rażącego braku zharmonizowania ich elementów, albo rozbieżności znaczeń.

Śmierć: zanik określonej formy życia, np. organicznego.

Śmiercionośność: cecha przedmiotów będących z zamiaru ich twórcy narzędziami zadawania śmierci fizycznej.

Śmiertelność: cecha istot żyjących, które idą ku śmierci z samego tytułu swojej natury złożonej organicznie, oraz fakt i częstotliwość zjawiska śmierci.

Smutek: dojmujące przeżycie emocjonalne związane z poczuciem braku pewnego dobra, albo trudności jego zdobycia.

Snobizm: postawa nieautentyczności wewnętrznej i zjawisko społeczne przyjmowania pozorów wartości, na skutek naśladowania stylu życia i upodobań wyższej grupy społeczno-kulturowej, która imponuje danej osobie w sensie prestiżowym, pomimo braku psychicz-

nych nastawień osobowościowych w tym kierunku.

Sobiepaństwo: tendencja do samowoli w zakresie norm życia społecznego, wynikająca z lekceważenia dobra grupy jako takiej.

Sobkostwo: postawa warunkująca społeczny sposób w zachowaniu się, wypływająca z motywu egocentryzmu.

Socjalizacja: zdobycie wiadomości i nawyków potrzebnych do właściwego przystosowania się jednostki w życiu społeczeństwa.

Socjologizm: traktowanie sposobu widzenia i rozumowania, jaki jest właściwy dla nauk o społeczeństwie, jako najlepszej drogi do poznania rzeczywistości.

Socjopatja: 1. forma chorobliwego nieprzystosowania do życia w społeczeństwie, przejawiającego się w zachowaniach społecznie szkodliwych; 2. odchylenie psychopatyczne o charakterze socjogennym.

Sodomia: homoseksualizm męski; określenie s. jest niewłaściwie używane w przypadku zboczenia seksualnego w kontakcie człowieka ze zwierzęciem (zoofilia).

Sofistyka: sposób takiego operowania mową, aby wprowadzić drugich w błąd, przy zachowaniu pozorów logicznej poprawności rozumowania.

Sofizmat: rozumowanie fałszywe o formie pozornie prawdziwej, łączące się zwykle z tendencyjnością jego twórcy.

Solidarność: skłonność członka grupy społecznej do postępowania zgodnie z jej działaniem całościowym, w imię poczucia przynależności do niej i niezależnie od własnych przekonań.

Solidaryzm: pogląd akcentujący społeczny charakter natury człowieka i stąd konieczność współdziałania osób ludzkich dla wspólnego dobra wszystkich.

Solidność: cecha postępowania, w którym uwaga jest skoncentrowana na dokładnym spełnieniu wszystkich obowiązków.

Solipsyzm. 1. pogląd teoriepocznawczy

podkreślający wyłączną autonomiczność własnego „ja” i uważający świat zewnętrzny za wytwór świadomości człowieka poznającego; 2. w dziedzinie etycznej — forma egoizmu uzasadnionego przekonaniem, że człowieka powinny interesować tylko sprawy życia osobistego.

Solizm: pogląd, że człowiek w pierwotnym okresie rozwoju ludzkości żył samotniczo, nie znając węzłów rodzinnych.

Somatestezja: przeżywanie świadomości w stosunku do własnego ciała.

Somatotyp: względnie stały układ komponent organicznych człowieka, wyrażający się specyficzną strukturą morfologiczną.

Somatyka: organiczny element natury ludzkiej, stanowiący korelat i substrat dla psychiki oraz duchowości człowieka.

Somnabulizm: aktywność motoryczna jednostki podczas snu, podobna do czynności zorganizowanych i celowych, nie pozostawiająca śladu w jej pamięci po przebudzeniu.

Sopor: Stan uśpienia o głębokości pośredniej między sennością a śpiączką; istnieją jeszcze u człowieka proste odruchy (np. na drażnienie), ale brakuje już świadomości intelektualnej.

Specjalizacja: proces osiągania kwalifikacji zawodowych oraz stan ich posiadania, zwłaszcza stwierdzony w trybie społecznym.

Specjalność: właściwość wyróżniająca dany byt od innych bytów analogicznych, szczególnie tej samej klasy

Specyficzność: właściwość wyróżniająca pewien rodzaj bytów od innych rodzajów.

Spekulacja: 1. rozumowanie czysto teoretyczne; 2. operacja ekonomiczna obliczona na zyski z racji wahaniasię cen rynkowych, a zatem oparta na zmienności podaży i popytu.

Speszenie (się): emocjonalne przeżycie negatywne, spowodowane nieoczeki-

waną sytuacją, która kompromituje danego człowieka w jego oczach własnych.

Śpiączka: stan patologicznego snu, połączonego z unieważnieniem człowieka na bodźce zmysłowe oraz zaburzeniami jego czynności wegetatywnych.

Spirytualizm: pogląd filozoficzny, uważający duchowość za najwyższy wyraz rzeczywistości oraz rację jej wytłumaczenia.

Spirytyzm: zjawisko społeczne i doktryna parareligijna, związane z usiłowaniami nawiązania przez ludzi kontaktów zjawiskowych ze światem duchów, zwykle osób zmarłych.

Spisek: wiążące porozumienie się pewnych osób fizycznych celem dokonania przestępstwa politycznego.

Splątanie: naruszenie toku myślenia, występujące przy zaburzeniach świadomości; ujawnia się ono w zakłóceniu struktury logicznej i gramatycznej wypowiedzi słownych.

Spleen (splin): psychiczne przeżywanie frustracji życiowej, mimo dobrych warunków zewnętrznych egzystencji.

Spoczynek: stan celowej bezczynności, po dokonaniu wysiłku, celem regeneracji sił.

Spokój: stan wyrównania sił przeciwnych, albo bezruchu w znaczeniu zjawiskowym.

Spoleczeństwo: zespół relacji międzyosobowych, na różnych stopniach ich organizacji, traktowany łącznie, jako całość funkcjonalna i dany układ osób.

Spoleczność: grupa bytów ożywionych typu homogenicznego.

Spółdzielczość: ruch społeczny w ramach życia ekonomicznego, nastawiony na wspólne produkowanie czy nabywanie dóbr użytkowych, w ramach samopomocy wzajemnej, głównie dla uniknięcia kosztów pośrednictwa.

Spółka: umowa osób fizycznych dla wspólnego osiągnięcia celu ekonomicznego, oraz odpowiadający jej twór instytucjonalny.

Spontaniczność: właściwość działania wpływającego z natury danego bytu,

bez koniecznego bodźca ze strony środowiska.

Sport: 1. unormowana przepisami społecznymi aktywność fizyczna jednostek, mająca charakter grupowy i cele biologiczno-rekreacyjne; 2. zjawisko społeczne zorganizowanej rozrywki w zakresie biologicznym i charakterze estetycznym.

Sposób bycia: względnie stała forma zachowania się osoby indywidualnej.

Spostrzeganie pozazmysłowe: zdolność dostrzegania przedmiotów niedostępnych normalnemu procesowi poznawania zmysłowego (np. ukrytych).

Spostrzegawczość: zdolność ujmowania w polu obserwacji maksymalnej ilości elementów treściowych.

Spostrzeżenie: akt rozeznania i zachowania treści informacyjnej przejętej w doznaniu zmysłowym.

Spowiedź: 1. synonim sakramentu Pojednania czyli Pokuty; 2. element przyjmowania przez penitenta sakramentu Pojednania, polegający na wyznaniu grzechów popełnionych celem osiągnięcia ich odpuszczenia przez Boga za posługą Kościoła.

Spóźnianie się: nie dotrzymanie ustalonych terminów działania, zwłaszcza z przyczyn zawinionych.

Sprawa: stan rzeczy o charakterze działaniowym.

Sprawca: byt rozumny powodujący określony skutek zewnętrzny, zwykle w sposób zamierzony.

Sprawiedliwość: 1. czynne respektowanie uprawnień cudzych oraz własnych; 2. stan rzeczy wynikający z uzgodnienia praw i obowiązków, szczególnie w zakresie społecznym, 3. dobroć moralna człowieka indywidualnego.

Sprawność: biegłość działaniowa osiągnięta dzięki ćwiczeniu; s. moralnie dobra nazywa się zaletą moralną, zaś moralnie zła — wadą moralną.

Sprawstwo: charakter przyczynowania w bycie działającym w sposób rozumny w odniesieniu do określonego skutku.

Spreżystość: cecha energii i wypływającego z niej działania, w których elastyczność stosowania siły łączy się z nieustępliwością w zachowaniu obranego kierunku czynów.

Sprośność: skłonność charakterologiczna człowieka i cecha jego zachowania się, uwarunkowane głównie wpływami środowiskowymi, w których dominują elementy seksualne w postaci wulgarnej.

Spyt: wyraz inteligencji praktycznej, wykorzystywanej w działaniu na korzyść własną albo dla dobra własnej grupy, szczególnie w sytuacji obiektywnie niekorzystnej.

Sprzeciw: akt i postawa decyzji odmownej przedmiotowo i negatywnej podmiotowo w stosunku do sprawy, będącej punktem wyjścia tego zjawiska.

Sprzeciw sumienia (obiectio conscientiae): odmowa noszenia, a tym bardziej używania broni śmiertelności, z racji przekonań moralnych, które są z tym niezgodne; w konsekwencji również odmowa służby wojskowej w warunkach zmuszających do posiadania i stosowania takiej broni.

Sprzeczką: spór słowny o charakterze przejściowym i mało ważnym przedmiocie.

Sprzeczość: logiczny stan wzajemnego wykluczania się różnych elementów.

Sprzedajność: skłonność do nadużywania funkcji urzędowych albo spełniania czynów podważających inne obowiązki społeczne w zamian za otrzymane świadczenia materialne.

Sprzedaż: umowa kontrahentów w sprawie wymiany dóbr materialnych, zwykle towaru za pieniądze.

Sprzeniewierzenie: wykorzystanie faktu dysponowania cudzą rzeczą dla przywłaszczenia jej sobie, albo wyciągnięcia z niej korzyści ze szkodą dla właściciela.

Sprzeniewierzenie się: akt i stan wielkiego naruszenia obowiązku wierności wobec przyjętych zobowiązań.

Sprężenie zwrotne: połączenie elementów danego systemu w ten sposób,

ze reakcja jednego z nich wywołuje reakcję ze strony drugiego.

Sprzysiężenie: czynność i wynikający z niej fakt uroczystego zobowiązania się wzajemnie pewnych osób do dokonania jakiegoś ważnego czynu, zwykle naruszającego ustalony porządek społeczny.

Sredniość: stan przejściowy między maksymalnością a minimalnością w jakimś zakresie, sam z siebie obojętny aksjologicznie.

Srodek: element rzeczywistości (rzecz, czynność itd.), umożliwiający albo ułatwiający przejście od decyzji do osiągnięcia celu.

Srodowisko: 1. wewnętrzne: zespół dynamizmów osobowościowych, ustawionych hierarchicznie w swojej funkcjonalności, pod nadrzędnym i kierowniczym wpływem ideału danej osobowości; 2. zewnętrzne (otoczenie): zespół czynników zewnętrznych, wpływających na ustrój psychofizyczny człowieka, albo na układy społeczne grupy ludzkiej.

Srogość: surowość wobec innych osób, ujawniająca się przede wszystkim w nieumiarkowanym stosowaniu kar.

Sromota: stan rzeczy o charakterze zjawiskowym lub działaniowym, kompromitujący pewną osobę lub grupę ludzką, a łączący się z osobistą winą jednych osób, i równocześnie z osobistą krzywdą innych osób, zwłaszcza w dziedzinie seksualności.

Stabilizacja: zespół czynności i wynikający z nich stan zrównoważenia napięć między elementami procesu czy struktury, zwłaszcza na płaszczyźnie społecznej.

Stabilność: cecha układu pozostającego w stanie względnej niezmienności, pomimo zmian zachodzących w zakresie jego elementów.

Stadność: cecha człowieka, jako istoty zmuszonej do życia w grupie i skłonnej czasem do zatracenia swojej osobowości na rzecz własnej roli jako amorficznego elementu mas ludzkich.

Stagnacja: stan bezruchu spowodowany wewnętrznym brakiem dynamiki.

Stalość: cecha zachowania się, zwłaszcza działania, w których energia zostaje rozłożona proporcjonalnie do przebywanych etapów drogi w osiągnięciu celu.

Stan: 1. sposób bycia układu z uwagi na jego elementy; 2. szeroka grupa społeczna o określonym statusie hierarchicznym, związanym z jakąś pozycją ekonomiczną.

Standard: kryterium przyjęte w jakiejś dziedzinie życia jako wyznacznik poziomu obowiązującego czy pożądanego.

Standard życiowy: typowy poziom zaspokojenia potrzeb egzystencji w określonej grupie społecznej oraz w konkretnych warunkach jej rozwoju.

Standardyzacja: tworzenie standardów i operowanie nimi, np. w ocenach istniejącego czy projektowanego stanu rzeczy.

Stanowczość: zdolność pojedynczego człowieka do podjęcia i wykonania decyzji, zwłaszcza w warunkach, które to utrudniają.

Stanowisko: 1. funkcja publiczna związana z pozycją społeczną; 2. deklarowany punkt widzenia w jakiejś sprawie.

Stanu racja. względ na aktualne dobro Państwa, traktowany jako najwyższy motyw działania.

Staranność: cecha zachowania się, w którym człowiek dba o szczegóły wykonywanej pracy.

Starca psychoza: zespół niedomóg fizjologiczno-psychicznych (np. otępienie, zmienność nastroju, egotyzm itd.), pojawiających się w schyłkowym okresie życia jednostkowego.

Starczość: psychiczna schyłkowość życia biologicznego jednostki, niezależnie od jej wieku metrykalnego.

Starość: przedmiot praktyczny, wyszły już z użycia, ale traktowany pozytywnie w sensie emocjonalnym, ze względu na związane z nim wartości historyczne.

Starokawalerstwo (staropanieństwo): okres życia, w którym jakaś osoba prze staje być pożądanym kandydatem na współmałżonka, oraz stan społeczny, jaki

wynika z faktu niezawarcia związku małżeńskiego w odpowiednim czasie.

Starość: ostatni etap rozwoju ontogenetycznego, związany z późnym wiekiem biologicznym.

Starszeństwo: wyższość z tytułu wieku albo jakiejś racji społecznej (np. ranga, staz pracy itd.).

Starzyzna: zbiór przedmiotów nieużywanych i bezużytecznych ze względu na ich starość.

Stateczność: cecha człowieka wykazującego zrównowazenie w zachowaniu się, właściwe dla wieku dojrzałego.

Status: pozycja społeczna uwarunkowana czynnikami obiektywnymi.

Staż: okres pracy i adaptacji w danej instytucji.

Stępienie uczuciowe: spadek napięcia afektywności człowieka zarówno wobec spraw własnych, jak i w stosunku do otoczenia, powodowany chorobą psychiczną albo zmianami psychofizycznymi, np. w starości.

Stereotyp: reakcja zautomatyzowana albo przekonanie typu irracjonalnego, nie mające podkładu w danych intelektualnych.

Stereotypia: skłonność do powtarzania takich samych działań (np. słów, czynów), ale nie w sposób identyczny, jak to się dzieje w perseweracji, powodowana obniżeniem albo zaburzeniem witalności człowieka.

Sterowanie: czynność dobierania dróg i środków w osiągnięciu założonego celu.

Sterylizacja: pozbawienie człowieka zdolności przekazywania życia drogą operacji dokonanej na organach płciowych.

Stetryczność: stan psychiczny zaburzeń kontaktu emocjonalnego z otoczeniem ludzkim, na skutek zmian wieku starczego.

Stłumienie: akt kontroli wewnętrznej, nie dopuszczającej do realizacji takich motywów działania, które pojawiają się samorzutnie w świadomości, ale są potępiane przez sumienie danej osoby.

Stoicyzm: 1. kierunek filozoficzny gło-

szący życie cnotliwe przez rozumną zgodność z naturą, pojmowaną jakby na sposób panteistyczny; 2. etyczna postawa samodzielności duchowej mędrca, opartej na kulcie wartości osobowej, niezależnej od determinacji środowiskowych.

Stopa życiowa: stopień zaspokojenia potrzeb ludności, zależny od siły nabywczej posiadanego przez nią pieniądza.

Stosowność: właściwość zachowania się odpowiadającego wymogom sytuacji społeczno-towarzyskiej.

Stosunek: wzajemne odniesienie bytów (względnie) samoistnych.

Stosunek prawny: stosunek zachodzący między podmiotami prawa, w zakresie jakiegoś wycinka rzeczywistości empirycznej, powstały i trwający na gruncie obowiązujących norm prawnych.

Stosunek seksualny (płciowy): forma kontaktu psychofizycznego osób różnopłciowych, wyrażonego połączeniem organów rozrodczych.

Stosunki międzyludzkie (human relations): zespół odniesień między ludzkimi elementami jakiejś instytucji albo określonego procesu produkcyjnego, rozumiany jako punkt wyjściowy i docelowy rozwoju.

Strach: przykra emocja psychofizyczna pojawiająca się pod wpływem przeżywanego zagrożenia egzystencji.

Strajk: okresowe zaprzestanie pracy, traktowane jako środek nacisku na pracodawcę dla uzyskania pewnych dóbr na rzecz pracowników.

Strapienie: troska o dużym nasileniu emocjonalnym, powodowana zwykle przez zdarzenia zewnętrzne.

Straszenie: groźba przykrych konsekwencji dla jakiejś osoby, gdy nie spełni ona zadań ze strony kogoś innego, zwykle mających charakter niesprawiedliwy

Strata: brak spowodowany w dobrach posiadanych albo możliwych.

Strategia: 1. zespół reguł dla osiągnięcia maksymalnej efektywności dzia-

łania, 2. racjonalny sposób osiągania założonego celu.

Stratyfikacja: zjawisko uwarstwienia grup społecznych, na skutek rozmaitego ich statusu.

Stręczycielstwo: pośrednictwo między różnymi osobami, zwykle o charakterze interesownym, ma ono na celu nawiązanie przez nie wzajemnych kontaktów seksualnych.

Stress: ogólny stan zaburzenia homeostazy człowieka pod wpływem bodźca, zwłaszcza silnego i długotrwałego.

Strój: forma ubioru przyjęta dla danej grupy społecznej (np. mundur), albo akceptowana ogólnie w określonych warunkach kulturowych (np. tunika w starożytności).

Stronienie: celowe zachowanie się dla unikania kontaktów z osobami znanymi.

Stronnictwo: duży zespół ludzi mających jeden praktyczny cel w zakresie życia społecznego, oraz wspólne formy zorganizowane w osiąganiu tego celu.

Stronniczość: postawa i tendencja do preferowania interesów własnej grupy na niekorzyść uzasadnionych interesów innych grup społecznych.

Struktura: względnie trwałe system złożony z elementów, znajdujących się wobec siebie w stałych relacjach; w holostrukturze układ elementów jest wyznaczany przez ich całość, zaś w me-rostrukturze układ całości jest wyznaczany przez elementy

Strukturalizacja: wprowadzanie elementów w trwałe układy, na skutek stabilizowania ich wzajemnych odniesień.

Studium. 1. uczenie się metodyczne; 2. instytucja udzielająca takiej nauki.

Stworzenie: akt powołania do egzystencji w ogóle, oraz wynik takiego aktu w postaci bytów szczegółowych.

Stychomancja: wróżenie przez werse-ty ksiąg (np. Pisma św., „Enejdy” Wergiliusza itd.), znajduwane przypadkowo albo wyznaczone losowaniem, a traktowane jako wskazówki życiowe.

Stygmatyzacja. zjawisko pojawiania się krwawiących śladów na ciele jakiejś

osoby w miejscach analogicznych do ran Chrystusa.

Styl: idea porządkująca wyrażona w formach empirycznych.

Styl życia: względnie stały sposób postępowania jednostki, wyznaczany i jednoczony wewnętrznie przez system idei o charakterze nadrzędnym i celowościowym.

Stymulacja: działanie bodźców, zwłaszcza zewnętrznych, na zachowanie się człowieka.

Subcepcja: spostrzeganie tak nikłe, że nieuświadamiane aktualnie, ale wpływające na zachowanie się człowieka.

Subdepresja: stan obniżenia afektywności o kolorycie pozytywnym, zbliżający się zjawiskowo do przeżywania depresji psychicznej, ale bez jej wyrazów skrajnych (np. urojeń, myśli samobójczych).

Subiektywizm: 1. teoria etyczna skrajnego indywidualizmu w zakresie norm moralnych; 2. pogląd teoretyczny i nawyk psychiczny, w których jednostka własny świat przeżyć traktuje jako kryterium wartości świata zewnętrznego; jest to więc skłonność do ujmowania świata zjawiskowego w postaci zniekształconej przez własny filtr doznaniowo-emocjonalny

Subiektywność: cecha osoby i jej czynów, wynikająca z samego faktu ich podmiotowości w stosunku do świata przedmiotowego.

Sublimacja: substytucja w zakresie motywacji popędowej i formy zaspokojenia potrzeb niższych; odrzuca się ich postacie nieakceptowane społecznie czy moralnie, zastępując je akceptowanymi, zwłaszcza w zakresie przeżyć seksualnych.

Subnatura: zespół tendencji rozwojowych u człowieka („człowiek zmysłowy”), kierujących jego ewolucję osobową ku sferze instynktów, właściwej dla świata bytów niższych.

Subordynacja: stan podporządkowania (się) czyjejs władzy, z tytułu jej zwierzchności urzędowej.

Substytucja: psychiczny mechanizm obronny, mający na celu podtrzymanie u człowieka szacunku dla siebie przez zastępowanie aktów dezaprobowanych społecznie przez akceptowane, i mogące w konsekwencji przynieść uznanie ze strony otoczenia.

Subsydiarność: właściwość struktur wyższych w sensie egzystencjalnym, które mają na celu uzupełnianie działania struktur podporządkowanych, a nie powinny niweczyć ich autonomiczności przez totalizowanie roszczeń do interwencji.

Subtelność: delikatność działania, zwłaszcza w kontaktach interpersonalnych.

Sugestia: sposób oddziaływania na drugiego człowieka przez wpływ na jego sferę psychiczno-podświadomościową, z pominięciem jego duchowości, a więc racjonalności i wolności wyboru.

Sugestywność: właściwość narzucania się psychice człowieka w sposób pozaracjonalny.

Sukces: osiągnięcie wymierne społecznie i stanowiące pewien tytuł do uznania ze strony innych ludzi.

Sumacja: łączny efekt impulsów, z których każdy, poszczególnie wzięty, byłby niezdolny do wywołania danej reakcji.

Sumienie: funkcja wartościowania moralnego; s. występuje w trzech formach rozwojowych: zdolności (syntereza), aktu (s. aktualne) i nawyku (s. habitualne).

Sumiennność: dokładność w spełnianiu obowiązków, wypływająca z motywów etycznych.

Super-ego: struktura nadrzędna dla osobowości infantylnej, będąca kierowniczym czynnikiem psychiki w postaci społecznej normy i kontroli, uosobiona w interwencji ludzi „znaczących” (np. rodzice, nauczyciele).

Supranaturalizm: pogląd akcentujący istnienie oraz obowiązywalność nadprzyrodzonego układu relacji moralnych za-

równy wobec jednostek ludzkich, jak i grup społecznych.

Supremacja: zwierzchnictwo w formach urzędowych, ale narzucone w trybie jednostronnym (np. rola króla w Kościele anglikańskim).

Surowość: skłonność charakterologiczna i sposób zachowania się wobec innych jako osób podwładnych, dysponujące do częstego stosowania kar ale w granicach sprawiedliwości.

Sutenerstwo: odpłatna opieka nad osobą uprawiającą nierząd w sposób zarobkowy.

Suwerenność: niezależność państwowa w ramach prawa międzynarodowego.

Swarliwość: skłonność do wzniecania kłótni o małym przedmiocie i nikłej intensywności, ale w sposób dokuczliwy dla otoczenia.

Swawola: nieskrępowane zachowanie się w postaci naruszającej zasady i normy współżycia społecznego.

Świadomość: aktualne przeżywanie relacji do rzeczywistości wewnętrznej i zewnętrznej dla danego bytu. Ś. pole: zespół danych psychicznych (np. spostrzeżeńowych, przeżyciowych), z których człowiek aktualnie zdaje sobie sprawę.

Świadczenie: 1. akt składania świadectwa, zwłaszcza w trybie urzędowym; 2. obowiązujące zachowanie się (np. płacenie) jako forma spełnienia wymagań kontraktu indywidualnego albo nakazu społecznego.

Świadectwo: wyznanie prawdy w warunkach, które tego wymagają, niezależnie od jego formy.

Świat: 1. w znaczeniu opisowym: zespół bytów istniejących, zwłaszcza poznawanych przez człowieka; 2. w znaczeniu wartościującym: rzeczywistość stworzona, mająca być przetworzona przez człowieka ku chwale Stwórcy, albo zespół bytów oraz ich aspektów, które są wrogię Bogu.

Świątobliwość: cecha świętości wewnętrznej, dająca się zauważyć przez swoiste oznaki zewnętrzne.

Światopogląd: zespół przekonań o

charakterze egzystencjalnym, zwłaszcza w wymiarze teleologicznym, mający zwykle pewną spójność wewnętrzną.

Światowość: cecha zachowania się jednostkowego, związana z intensywnym przeżywaniem świata jako wartości autonomicznej, zwykle połączona z dystansem wobec spraw religijnych.

Świątynia: budowla przeznaczona do kultu Bożego, będąca często również miejscem dla odbywania zebrań wiernych.

Święcenie: czynność oddania Bogu w specjalny sposób części rzeczywistości stworzonej (np. czasu, produktów ziemi czy pracy itd.), dla uczczenia Go jako ich Stwórcy i Dawcy.

Świeckość: postawa i forma traktowania rzeczywistości, z wykluczeniem jej odniesień do Boga, zwłaszcza w sensie światopoglądowym.

Święto: czas z natury swojej świecki, któremu nadano charakter sakralny, dla upamiętnienia i czczenia pewnych wydarzeń religijnych.

Świątokradztwo: celowe znieważenie osoby lub rzeczy należącej szczególnie do Boga, i właśnie w tym ich charakterze bytów sakralnych.

Świątokupstwo: traktowanie rzeczy o charakterze religijnym na sposób dóbr ekonomicznych, a więc jako regulowanych prawami wymiany towarowej.

Świętość: nadprzyrodzona cecha istoty stworzonej (sanctitas), istniejąca na skutek jej łączności z osobową wartością sakralności (sacrum) Boga.

Świątoszkowatość: zespół pozorów świętości, zwykle przybieranych celowo dla osiągnięcia czegoś pozasakralnego.

Świętych Obcowanie: nadprzyrodzona wspólnota życia i zasług osób włączonych w zbawcze dzieło Chrystusa, niezależnie od aktualnej formy ich bytowania (życie ziemskie, czyścowe, niebiańskie).

Swoboda: cecha nastroju i zachowania się, nie ulegających skrupowaniu przez formy konwencjonalne.

Swojskość: cecha rzeczy (przedmiotu, środowiska) bliska emocjonalnie jakiemuś człowiekowi ze względu na jej podobieństwo do jego warunków życia rodzinnego, a zwłaszcza sytuacji z lat dziecięcych.

Sybarytyzm: skłonność psychofizyczna i odpowiadający jej styl życia, w których na centralne miejsce w zainteresowaniach wysuwa się . wysublimowana estetycznie konsumpcja dóbr witalnych.

Sygnal: bodziec fizyczny o formie umownej i treści informacyjnej albo dyrektywnej, mający wywołać określoną reakcję.

Symbioza: współżycie istot żywych różnych gatunkowo, mające charakter komplementarności w funkcjach biologicznych.

Symbol: znak konwencjonalny, mający znaczenie reprezentatywne, często na zasadzie treściowego lub formalnego podobieństwa elementów oznaczających i oznaczanych.

Symbolizm: tendencja do zastępowania potrzeb, wyobrażeń itd. znakami reprezentatywnymi i przeżywania ich w tej postaci na jawie lub we śnie, dzięki czemu pojawiają się one w formie sublimowanej, moralnie zazwyczaj obojętnej.

Symetria: stan równowagi układu, najczęściej przestrzennego, na skutek proporcjonalności jego elementów.

Symonia: świętokupstwo, zwłaszcza ujmowane w postaci historycznej.

Sympatia: pozytywny stosunek emocjonalny do innego bytu ożywionego, będący wstępną formą miłości, pozbawioną jeszcze elementu pożądania.

Symulacja: stwarzanie pozorów w jednym zakresie, aby osiągnąć korzyść w innym zakresie.

Synchronizacja: zespolenie elementów działaniowych w wymiarze czasowym.

Syndrom: zespół objawów, zwykle chorobowych, spowodowanych wspólną przyczyną, i dlatego prowadzących do jej wykrycia.

Syndrom osobowościowy: zespół cech indywidualnych, zdobytych przez doświadczenie, a więc podobny do cech innych ludzi żyjących w takich samych warunkach codziennych i rozwiązujących swoje problemy w sposób analogiczny.

Synekura: funkcja urzędowa o dochodach realnych z tytułu pozycji reprezentatywnej.

Synergia (synergiczność): współdziałanie członków zbiorowości o charakterze styczności zewnętrznej, mającą na celu powiększyć sumę dóbr, przeznaczonych do wspólnego użytku.

Synestezja: zjawisko występowania specyficznych wrażeń w zakresie różnych zmysłów, mimo że bodziec działa tylko na jeden z nich (np. „słyszenie barwne”).

Syngenizm: kulturowe zjawisko uzgadniania motywacji i postaw ludzkich we wzajemnych stycznościach społecznych.

Synkretyzm: zespolenie rozbieżnych elementów treściowych w strukturę o charakterze przypadkowym, zwłaszcza w dziedzinie intelektualnej, religijnej czy kulturowej.

Syntereza: zdolność wartościowania moralnego, płynąca z natury bytu rozumnego.

Syntonia (syntoniczność): zdolność i nawyk współharmonizowania emocjonalnego jednostki z jej otoczeniem przyrodniczym czy społecznym.

Synteza: proces i wynik łączenia elementów w jeden układ sensowny z punktu widzenia założonego celu.

System: zespół elementów jednej całości oraz układ relacji pomiędzy nimi.

Systematyczność: skłonność do pracy uporządkowanej według założonego planu działania.

Systematyzacja: czynność układania elementów w zespół strukturalny odpowiadający przyjętej koncepcji całości.

Sytuacja: zespół okoliczności wpływających na byt (s. egzystencjalna), jego działanie (s. prakseologiczna) albo ich moralność (s. moralna).

Szaber: rabowanie dóbr cudzych w sytuacji krytycznej dla ich właścicieli.

Szablon: wzorzec techniczny dla produkcji seryjnej.

Szablonowość: sposób bycia nie wykazujący oryginalności i wzorowany na typowych zachowaniach się innych osób.

Szachrajstwo (szacherstwo): oszustwo o charakterze pospolitym, uprawiane przez osoby pojedyncze i w drobnym zakresie, zazwyczaj w sposób dość przejrzysty.

Szacowność: cecha osób zasługujących na szacunek z racji ich walorów społecznych.

Szacunek: postawa respektowania wartości osobowych lub rzeczowych, własnych albo cudzych.

Szajka: grupa osób realizujących cele przestępcze, ale o niskim stopniu zorganizowania i charakterze często doraźnym, w przeciwieństwie do gangu, który ma trwalszą strukturę.

Szalbierstwo: podstępne wykorzystanie świadczenia płatnego, bez uiszczenia za nie należności.

Szaleństwo: zachowanie się szokująco sprzeczne z wzorami racjonalnego postępowania w jakiejś sytuacji.

Szał: przejściowy ale gwałtowny stan alienacji umysłowej, na skutek zaburzeń emocjonalnych.

Szanowność: cecha osób zasługujących na szacunek społeczny ze względu na walory indywidualne.

Szansa: możliwość osiągnięcia pewnego dobra, mająca charakter przejściowy i sytuacyjny.

Szantaż: akt wymuszania pewnego czynu (np. świadczenia pieniężnego) przez groźbę wyrządzenia dotkliwego zła albo danej osobie, albo komuś z jej bliskich.

Szarganie: akcja publicznego bezczeszczenia wartości uznanych społecznie.

Szarlataneria: zachowanie się oszukańcze, ale w formach widowiskowo-rozrywkowych, mające cele zarobkowe,

oparte zazwyczaj na łatwowierności i naiwności ludzkiej.

Szarmanckość: formy elegancji nieco przesadnej i tracącej niemodnością.

Szarża: stopień w hierachii urzędowej, zwykle wojskowej, dający pewne uprawnienia, obowiązki i odpowiednie środki utrzymania.

Szarżowanie: działanie nierozważne w sposobie albo ponad siły danego człowieka, obliczone na osiągnięcie celu w drodze wyjątku.

Szatan: istota duchowa zbuntowana przeciw Bogu i dlatego potępiona, z dopuszczenia Bożego występująca wobec człowieka jako kusiciel do zła moralnego.

Szczerość: skłonność do okazywania prawdy w słowach i czynach, wychodząca ponad ścisły obowiązek moralny.

Szczęście: 1. w znaczeniu przedmiotowym (beatitudo): zespół dóbr zaspokajających potrzeby człowieka; 2. w znaczeniu podmiotowym (felicitas): przeżywanie stanu zaspokojenia potrzeb.

Szczęśliwość: stałe przeżywanie satysfakcji w sensie doznaniowym, zarówno psychicznym jak i duchowym.

Szczodrość (szczodroliwość): skłonność do użyczenia innym dóbr własnych, bez zobowiązania do ich zwrotu.

Szczucie: akcja podburzania kogoś dyskretnie do nienawiści albo walki w stosunku do jakiejś osoby albo sprawy.

Szczwanność: cecha zachowania się chytrego, wyuczzonego przez długie doświadczenie.

Szczycenie się: wypowiedź podkreślająca walory osobiste albo cudze, bez faktycznej potrzeby i w formie przejawionej.

Szelmostwo: zachowanie się szkodliwe dla drugich, ale w sposób niegroźny i otoczony atmosferą pewnej dowcipności.

Szkalowanie: czynność, zwłaszcza powtarzana, wysuwania wobec innych pomówień jakiejś osoby, mających charakter kompromitujący.

Szkarada (szkaradność): brzydota o charakterze odrażającym.

Szkoda: ubytek dobra spowodowany działaniem jakiegoś bytu, w znaczeniu mechanicznym, witalnym albo rozumnym.

Szkodliwość: właściwość podważająca jakieś dobro indywidualne albo społeczne.

Szkodnictwo: wyrządzanie szkody komuś innemu, bez zamiaru wzbogacenia się tym czynem.

Szkolarstwo: tendencja i forma zajmowania się dla ćwiczenia umysłów pseudoproblemami, albo traktowanie zagadnień życiowych w sposób abstrakcyjny.

Szkoła: 1. instytucja społeczna udzielająca nauki w sposób zorganizowany; 2. grupa zwolenników pewnego kierunku naukowego, uwarunkowana zwykle jednym środowiskiem, albo wspólnym posiadaniem wybitnego nauczyciela.

Szkopuł: przeszkoda typu racjonalnego w działaniu, mająca charakter bardziej duchowo-moralny, aniżeli społeczny lub prakseologiczny.

Szlachectwo: wyróżniony przywilejami stan społeczny, udzielający specjalnych praw jednostkom na zasadzie samego urodzenia, w oparciu o zasługi ze strony ich przodków.

Szlachetność: wysoka wartość osobowa o charakterze etycznym.

Szlagier: modny utwór piosenkarski, wyrażający ideologię potoczną w formie atrakcyjnej dla ogółu przeciętnych odbiorców.

Szmira: utwór literacki o niskich walorach estetycznych, a zwłaszcza moralnych.

Szmulglerstwo: akcja nielegalnego transportu przez granicę państwową towarów czy innych dóbr ekonomicznych, objętych specjalnymi restrykcjami.

Szorstkowość: sposób zachowania się surowego w formie, ale wynikającego z usposobienia danego człowieka, a nie z jego mechęci osobistych wobec innych ludzi.

Szowinizm: nacjonalizm w postaci fa-

natycznej, nie liczący się z wymogami moralności.

Szpetność: znaczny stopień brzydoty, zwłaszcza moralnej.

Szpiegostwo: działanie na szkodę jakiejś organizacji politycznej lub ekonomicznej przez potajemne zbieranie i poufne przekazywanie ważnych wiadomości o niej na ręce jej nieprzyjaciela.

Sztampa: typ produkcji i wytworów, nie przejawiających żadnej oryginalności.

Sztuka: 1. w znaczeniu przedmiotowym: zespół wytworów twórczości artystycznej; 2. w znaczeniu podmiotowym: sprawność w zakresie twórczości artystycznej.

Sztywność: cecha usposobienia i zachowania się, powodowana brakiem kontaktu emocjonalnego z osobami spotkanymi w relacjach interpersonalnych.

Szubrawstwo: właściwość człowieka o niskiej wartości moralnej, ocenianego z tego tytułu jako element niepewny z perspektywy potrzeb życia społecznego.

Szuja: człowiek cechujący się całkowitym brakiem zasad moralnych, co pozwala mu dostosować się do każdej sytuacji, aby ją wykorzystać dla niskich celów egoistycznych.

Szulerstwo: oszukiwanie w grze hazardowej dla osiągnięcia korzyści materialnej.

Szumowina: osobnik reprezentatywny dla warstwy elementów społecznie zdeklasowanych i moralnie bezwartościowych.

Szusowatość: cecha gwałtowności nieprzemysłanej w działaniach ważnych jednostkowo.

Szwank: szkoda wynikła z niedopatrzenia albo złej woli jakiegoś człowieka, odpowiedzialnego za pewien stan rzeczy.

Szwindel: oszustwo prymitywne i większego rozmiaru, zwykle o charakterze przestępstwa ekonomicznego.

Szych: pozór wartości estetycznych, obliczony na efekt społeczny.

Szyderstwo: wyjawienie słowami czyjejsze cechy tłumaczonej ujemnie, aby zniszczyć jej posiadacza w opinii własnej lub cudzej.

Szyk: niezręczna a nawet śmieszna forma bycia w zakresie zewnętrznym, nastawiona na osiągnięcie upragnionego poziomu kultury towarzyskiej.

Szykana: akt niesprawiedliwego upośledzenia społecznego, stosowany wobec jakiegokolwiek człowieka czy grupy ludzkiej z racji pozaprzedmiotowych, np. z powodu uraz osobistych, różnic w poglądach itd.

T

Tabu: przedmiot objęty zakazem nieetykalności, albo czynność niedozwolona, ze względu na ich charakter sakralno-społeczny.

Tajemnica: 1. prawda niemożliwa do odkrycia w ramach dotychczasowych zdolności poznawczych człowieka (np. t. wiary), albo niedozwolona do przekazywania ze względu na jej charakter sakralny (np. t. sakramentalna); 2. informacja, która nie powinna zostać zakomunikowana osobie nieupoważnionej.

Tajemniczość: cecha osoba lub rzeczy, której nie można poznać dokładnie na skutek racji związanych z nią samą.

Takt (taktowność): trafne wyczucie sytuacji, zwłaszcza społeczno-towarzystwej, pozwalające uniknąć czynów niewłaściwych w danych warunkach osobowych.

Taktyka: sztuka racjonalnego osiągania celów głównych przez umiejętne operowanie środkami o charakterze celów ubocznych.

Talent: wybitne uzdolnienie specjalne, niekomecznie łączące się z oryginalnością w twórczości.

Talidomid: środek medyczny uspokajający w czasie ciąży, który w latach 50-tych naszego stulecia spowodował wiele zniekształceń płodowych.

Taliona: kara polegająca na dokładnym odwzorowaniu zła na osobie jego sprawcy („oko za oko”).

Talizman: przedmiot mający przez noszenie przychylić szczęścia posiadaczowi albo chronić go od nieszczęścia.

Talatajstwo: tłum ludzi zachowujący się w sposób moralnie naganny przez

swoją lekkomyślność i przesadną swobodę.

Tanatofilia: predylekcja do śmierci i zagadnień z nią związanych (np. opowiadania o pogrzebach, trupach itd.).

Tanatofobia: przesadny, a zwłaszcza chroniczny lęk przed śmiercią fizyczną.

Tandeta: rzecz o małej wartości ekonomicznej, zwykle na skutek zniszczenia albo wyjścia z użycia, i dlatego sprzedawana czy kupowana za niską cenę.

Taniec: rytmiczny i zorganizowany ruch ciała, mający wyrażać albo powodować pewne stany i przeżycia psychiczno-duchowe.

Tatuaż: trwały rysunek na skórze ludzkiej, sporządzony przez napuszczenie jej substancją barwną albo naznaczenie specjalnymi bliznami; ma on sens estetyczny, społeczny, religijny, lub demonstrowa skłonności psychopatyczne.

Tautologia: wyrażenie tej samej treści intelektualnej przy użyciu różnych słów, w ramach tej samej wypowiedzi.

Tchórzliwość: skłonność do unikania niebezpieczeństw ze względu na obawę utraty dobra osobistego.

Tchórzostwo: zjawisko unikania niebezpieczeństwa w ramach dóbr niższego rzędu z pominięciem wartości wyższego rzędu.

Technicyzm: sposób kierowania społeczeństwem przy traktowaniu go jako swoistej maszyny, z pominięciem czynnika humanistycznego.

Technika: zespół wszystkich środków i działań zastosowanych dla osiągnięcia postawionego celu.

Technologia: teoretyczny schemat działań produkcyjnych w zakresie danego wytworu.

Technokracja: forma rządzenia społeczeństwem, sprawowana przez reprezentantów i w duchu inteligencji zatrudnionej w przemyśle fabrycznym.

Teizm. pogląd filozoficzny i kierunek myślenia, utrzymujący, że istnieje Bóg osobowy, który stworzył świat i wpływa na jego losy, oraz wobec którego człowiek z tytułu stworzenia ma obowiązki religijne.

Telekineza: zjawisko wywierania siłami psychicznymi wpływu na zdarzenia mechaniczne zewnętrzne, bez oddziaływania na nie w sposób fizyczny.

Teleologia: nauka o celach i celowości bytów.

Telepatia: przekazywanie określonym ludziom na odległość pewnych treści psychiczno-duchowych (np. wiadomości).

Temperament: uwarunkowany dziedzicznie i względnie stały zjawiskowo zespół cech psychicznych jednostki, zwłaszcza w zakresie jej emocjonalności i dynamiki.

Tendencja: skłonność do działania w kierunku jakiegoś przedmiotu wartościowego, celem jego zdobycia.

Tendencyjność: skłonność do rozwiązywania określonych problemów w sposób wyznaczony względami pozarzeczoowymi.

Teokracja: forma rządów społecznych sprawowanych przez reprezentantów wartości religijnych.

Teologia: nauka o Bogu i o stworzeniach, o ile mają one związek z Bogiem; t. moralna: nauka o zachowaniu się człowieka w układach relacyjnych rzeczywistości stwórczo-zbawczej.

Teologumenon: powszechna opinia teologów w jakiejś sprawie wiary, ale nie stanowiąca jeszcze o tym, że ona jest nieomylna.

Teomancja: wróżenie na podstawie rzekomo bezpośredniego objawienia od Boga.

Teomania: obłęd psychiczny, wyrażający się przekonaniem jednostki o własnej boskości albo o posiadaniu godności czy funkcji proroka zesłanego przez Boga.

Teonomia: zależność człowieka od praw pochodzących od Boga.

Teopneustia: zjawisko natchnienia od Boga, albo ogólnie — wpływ Boga na stworzenie rozumne.

Teoremat: w przeciwieństwie do problemu — zdanie wyprowadzone logicznie ze zdań uznanych za dowiedzione racjonalnie.

Teoria: systematycznie uporządkowany zespół sądów racjonalnych w zakresie pewnej dziedziny rzeczywistości empirycznej albo poznania czystego, w sensie abstrakcyjnym.

Teosis: 1. upodobnienie się człowieka do Boga przez łaskę nadprzyrodzoną; 2. boski charakter świata przez jego zjednoczenie z Bogiem.

Teotropizm: tendencja i proces szukania Boga, płynące z natury rozumnej bytu stworzonego. Postawami teotropicznymi są przede wszystkim: wiara, nadzieja i miłość.

Teozofia: kierunek filozoficzno-mistyczny o charakterze naturalnym w interpretacji Boga i świata, różny od teologii, zasadzającej się na racjonalnym przetwarzaniu systemowym danych z Objawienia nadprzyrodzonego.

Teopota: niedowład funkcji intelektualnych w pojmowaniu treści poznawczych.

Terapia: racjonalny sposób leczenia.

Terażniejszość: zespół sytuacji równoczesnych w stosunku do wybranego podmiotu myślącego.

Termin: 1. słowo wyrażające określone pojęcie; 2. czas wyznaczony na spełnienie pewnych obowiązków.

Terminologia: zespół wyrażań fachowych używanych w jakiejś dziedzinie życia (np. nauki, techniki itd.).

Terror: 1. zjawisko społeczne rządzenia za pomocą strachu i przemocy; 2. metoda osiągania celów pragmatycznych przez zastraszenie przeciwnika groźbą

wyrządzenia mu szkody, nawet zadania śmierci.

Tęsknota: dotkliwe odczuwanie braku aktualnego wartości posiadanych albo upragnionych, połączone z pragnieniem ich odzyskania albo zdobycia.

Testament: jednostronny akt prawny osoby indywidualnej, przekazujący w postaci odwołalnej, na wypadek śmierci, swój majątek określonemu spadkobiercy.

Teurgia: umiejętność i praktyka wchodzenia w kontakt z boskością (sacrum) za pomocą pewnych technik o charakterze czarów.

Tezauryzacja: proces i wynik gromadzenia bogactw, zwłaszcza ekonomicznych.

Tężyzna: cecha posiadania dużej siły w znaczeniu fizycznym albo psychiczno-duchowym.

Tik: zaburzenie nerwowo-motoryczne, przejawiające się w stereotypowych mimowolnych ruchach pewnej grupy mięśni (np. mruganie powiekami, ruszanie ramionami).

Timokracja: forma rządów sprawowanych w danym państwie przez pewną grupę osób z tytułu ich bogactwa.

Tkliwość: cecha usposobienia altruistycznego, o emocjonalności silnej w treści ale łagodnej w formach wyrazu.

Tłum: przypadkowy zbiór osób, związany okolicznością zewnętrzną.

Tłumienie: spychanie do podświadomości tych treści przeżyciowych, które nie są akceptowane przez sumienie jednostki.

Tłuszcza: nie zorganizowana grupa ludzi, występująca spontanicznie w jednym działaniu, pod wpływem bodźców popędowych.

Toksykomania: introgenny przymus psychiczny do przyjmowania pewnych specyfików sztucznych, np. leków, narkotyków itd.

Tolerancja: zjawisko społeczne poszanowania jednostkowych przekonań członków zbiorowości, albo nie reagowania zbiorowego na ich czyny indywidualne.

Tolerancyjność: skłonność do przyznawania innym ludziom prawa do posiadania i szerzenia swoich przekonań, bez równoczesnego akceptowania ich treści.

Ton (dobry): trafny sposób zachowania się towarzyskiego, nabyty w drodze przyswojenia sobie obowiązujących wzorów kulturowych.

Tortura: środek wymuszenia zeznań ze strony jakiegoś człowieka przez zadanie mu bólu fizycznego.

Totalizm: tendencja ustrojowa i zjawisko zbudowania społeczeństwa na zasadzie autokratyzmu ideologicznego, obejmującego wszystkie dziedziny życia danej zbiorowości jako przyporządkowane jednemu celowi nadrzędnemu.

Totem: konkretny byt empiryczny (istota żywa, przedmiot martwy, zjawisko natury itd.) albo jego wizerunek, czczony jako bóstwo opiekuńcze o charakterze przodka duchowego danej zbiorowości oraz elementu łączącego jakąś pierwotną grupę społeczną.

Towar: produkt pracy ludzkiej, przeznaczony na handel.

Towarzyskość: skłonność do kontaktowania się z innymi ludźmi w trybie nieformalnym.

Towarzystwo: trwałe albo przejściowe zespół ludzi, łączących się na płaszczyźnie wspólnych przeżyć lub wartości społecznych o charakterze nieurzędowym.

Tożsamość: fizyczna identyczność przedmiotu albo psychiczna identyczność podmiotu.

Tradycja: zasób treści społeczno-kulturowych, zdobytych przez uprzednie pokolenia i przekazywany następnym drogą autorytetu.

Tradycjonalizm: postawa intelektualna oceniająca i kształtująca teraźniejszość oraz przyszłość na zasadzie doświadczeń z przeszłości.

Tradycyjność: skłonność człowieka do preferowania kulturowych wartości zdeaktualizowanych.

Trafność: właściwość dokładnego odpowiadania przez środki ich celowi.

Trankwilizacja: uspokajający efekt psychiczny leków neuroleptycznych i ataraktycznych („trankwilizatory”).

Trans: stan człowieka zewnętrznie podobny do snu, wywołany przez hipnozę oraz pojawiający się samorzutnie w histerii; dana osoba ma słaby kontakt z rzeczywistością przedmiotową, obniżoną świadomość i zmniejszoną wrażliwość na bodźce; działa ona w sposób merefleksyjny, przy czym po obudzeniu się nie pamięta, co się z nią działo.

Transakcja: czynność dwustronna w jednej wspólnej sprawie, ale o charakterze własnego interesu u każdego z kontrahentów.

Transcendencja: rzeczywistość przekraczająca świat empiryczny nawet w najwyższych formacjach jego rozwoju, bo różna od niego w sposób istotowy.

Transcendentalność: cecha bytu jako bytu, np. jedność, albo istoty transcendentnej jako takiej.

Transcendentność: przekraczanie istotowe świata zjawiskowego, stanowiące cechę kierunkową człowieka jako rozwijającej się rzeczywistości duchowej.

Transfer: możliwość i fakt przenoszenia się osiągnięć zdobytych doświadczeniem w jednej dziedzinie rzeczywistości na inną w tej mierze, że uczenie się rzeczy nowych przychodzi wtedy łatwiej, na skutek analogii tych dziedzin.

Transport: działalność ekonomiczno-społeczna mająca na celu przemieszczenie osób i rzeczy przy pomocy środka mechanicznego, składającego się z pojazdu i trakcji.

Transseksualizm: zboczenie instynktu seksualnego, wyrażające się chęcią zmiany swojej płci morfologicznej na płęć przeciwną, zwłaszcza drogą operacyjnego przeszczepienia odpowiednich organów seksualnych.

Transwestycyzm (eonizm): skłonność do przebierania się w stroje płci przeciwnej, nawet pod właściwym odzieniem; zwykle łączy się to z jakimś zbo-

ceniem seksualnym, np. tendencją homoseksualną.

Trauma: silne przeżycie pod wpływem bodźca zewnętrznego, powodujące zranienie psychiczne, które potem zostaje często spychane do podświadomości, ale stamtąd jednak nie przestaje działać.

Trema: silna emocja psychiczna o charakterze lęku społecznego, wiążąca się z objawami fizjologicznymi.

Treść: zespół wewnętrznych elementów przedmiotu oraz jego procesów i właściwości, uporządkowanych przez formę w ramach określonej struktury.

Tresura: technika i efekt przyuczania do pewnego zachowania się na drodze pamięci mechaniczno-skojarzeniowej, na którą wpływa się bodźcami zewnętrznymi (zwłaszcza karami za czyny niepożądane).

Trezofobia: irracjonalny lęk przed spożywaniem niektórych pokarmów.

Tropizm (tropność): samorzutna reakcja kierunkowa na określone bodźce związane z podstawową potrzebą danego bytu i niezależna od jego doświadczenia; nie jest to ani reakcja perceptywna ani wywołana przez motywację, przez co t. różni się od instynktu; t. dodatni polega na dążeniu do źródła bodźca, t. ujemny na oddalaniu się od niego.

Troska: męczące przeżycie emocjonalne związane z obawą o jakieś dobro, na którym członkowi zależy.

Troskliwość: staranność w odniesieniu do osoby lub rzeczy, wywołana obawą, ażeby jej nie narazić na szkodę przez nieopatrność.

Trud: znaczny wysiłek osobowy, mający właściwą sobie kierunkowość i sensowność.

Trudność: podmiotowa lub przedmiotowa przeszkoda w działaniu skutecznym.

Truizm: zdanie o treści prawdziwej w sposób oczywisty, tak że jego wygłaszanie jest zwykle zbyteczne.

Trunek: napój alkoholowy mający skutki euforyzacji.

Trwoga; zjawisko i przeżycie o charakterze nagłego impulsu i przewadze czynników objawowych, a więc silnie eksterioryzujące dane psychiczne.

Trwożliwość: cecha usposobienia skłonnego do lęku, nawet pod wpływem niewielkich przyczyn zewnętrznych.

Trwałość: cecha opierania się niszczącemu wpływowi czasu w niesprzyjających warunkach zewnętrznych.

Tryb życia: względnie stały sposób życia jednostkowego, wyznaczony głównie czynnikami środowiskowymi.

Trybada: kobieta grająca rolę męską w homoseksualnych stosunkach żeńskich.

Trywialność: sposób zachowania się, zwłaszcza wypowiedzi, który przez prymitywność ubliża godności jakiejś sprawy w relacjach interpersonalnych, a przez to również kompromituje samego sprawcę.

Tulaństwo: tryb życia człowieka pozabawionego na stałe ojczyzny i odpowiadające mu zjawisko w grupach społecznych.

Tupet: przesadnie śmiały sposób zachowania się wobec drugiego człowieka, zwłaszcza w załatwianiu spraw osobistych, obliczony na wpływ zaskoczenia.

Turystyka: forma rozrywki kulturalnej, polegająca na zmianie miejsca, zwłaszcza na podróżach, celem nawiązania kontaktu z innymi ludźmi, sytuacjami itd.

Tuszowanie: przesłanianie rzeczy byłych i krępujących, ze względu na zagrożenie ze strony opinii publicznej.

Ubezpieczenie (społeczne): kontrakt zobowiązujący określoną instytucję do wypłaty odszkodowania w warunkach z góry ustalonych w zamian za składki wpłacane przez jakąś osobę.

Ubliżenie: agresywne zachowanie się przynoszące szwank godności jakiejś osoby albo instytucji, zwłaszcza przez złośliwe wypowiedzi pod jej adresem.

Tutoryzm: zasada („system”) rozwiązywania trudności sumienia przez akcentowanie obowiązywalności prawa wbrew uprawnieniom osoby ludzkiej.

Twardość: cecha zachowania się nieugiętego w przeprowadzaniu własnych celów, bez liczenia się ze współczynnikiem humanistycznym w relacjach międzyludzkich.

Twierdzenie: sąd intelektualny wyrażony w zdaniu.

Tworzywo: surowiec, z którego kształtuje się określony wytwór według pewnego wzorca.

Twórczość: 1. zdolność stawiania nowych problemów oraz ich właściwego rozwiązywania; 2. suma wyników działalności w postaci urzeczowionej (np. dzieła).

Typ: zbiór cech względnie stałych, wyznaczony z określonego punktu widzenia i wyróżniający posiadającego je osobnika spośród innych jako członka swoistej grupy

Typologia: nauka o typach, zwłaszcza ludzkich, zwykle rozumiana w jakimś układzie pojęć (np. typologia Junga).

Typowość: cecha danego bytu, przez którą jest on podobny do innych bytów, analogicznych z określonego punktu widzenia.

Tyrania: sprawowanie rządów przez jednostkę lub małą grupę wbrew legalnej woli ogółu społeczeństwa.

Tytuł. 1. społeczna oznaka godności w postaci werbalnej; 2. określona podstawa roszczenia lub posiadania jakichś kompetencji.

U

Ubóstwianie: skłonność i odpowiedni czyn wynoszący ponad miarę jakiś przedmiot czci, zwłaszcza konkretną osobę.

Ubóstwienie: przesadny kult stworzenia, posuwający się aż do traktowania go w sposób należny tylko Bogu.

Ubóstwo: stan ograniczenia w posiadaniu środków materialnych, ale nie do-

tyczący jeszcze potrzeb fundamentalnych; w którym to przypadku mówimy o nędzy. U. w duchu: wewnętrzne oderwanie się od zamiłowania do posiadania własności osobistej.

Ubranie: każde okrycie ciała ludzkiego, nie ujmowane w relacji do specjalnych zadań, jak strój, mundur itd.

Uchybienie: sposób zachowania się niezgodny obiektywnie z obowiązującymi normami postępowania.

Uchylanie się: czynność niepodjęcia się tego, co jest obowiązkowe.

Uciecha: radość o charakterze ekstremsyjnym i przedmiocie dość pospolitym.

Ucieczka: oddalenie się od przedmiotu stanowiącego źródło zagrożenia.

Ucisk: drastyczna forma stosunków międzyludzkich, w których jedna strona wywiera wobec drugiej presję ograniczającą jej prawa, a nieuzasadnioną potrzebami obiektywnymi, zwłaszcza o charakterze społecznym.

Uczciwość: postawa i cecha zachowania się, w których sprawiedliwe postępowanie jest normowane czynnikami autogennymi, a nie wymuszone sankcją zewnętrzną.

Uczenie się: nabywanie wiadomości i wprawy w pewnym zakresie pod wpływem wykonywania określonych czynności.

Uczestnictwo: sposób reagowania na dobro wspólne przez branie udziału w jego realizowaniu.

Uczucie: reakcja psychiczna człowieka na przeżycia wewnętrzne, pochodzące genetycznie od świata zewnętrznego.

Uzuciuowość: cecha usposobienia ludzkiego, w którym uczucie ma rolę dominującą.

Uzulenie: właściwość człowieka, zwykle nabyta przez uprzednie przykre doświadczenie, przez którą jest on wrażliwy na specyficzne bodźce.

Uzynek: czyn o charakterze osobowym, mający zwykle kwalifikację moralną.

Uczynność: skłonność do życzliwej po-

mocy, okazywana zachowaniem się wobec innej osoby.

Udaremnienie: akcja uniemożliwiająca podjęcie albo skuteczność czyjegoś zamiaru. U. zespół: zbiór symptomów złego przystosowania, będących rezultatem poczucia wielkiej porażki życiowej i zmęczenia na skutek niezharmonizowania się psychicznie ze środowiskiem społecznym.

Udawanie: usiłowanie, aby zewnętrznym zachowaniem się wprowadzić w błąd obserwatora co do istotnego stanu rzeczy.

Udogodnienie: ułatwienie typu prakseologicznego, a więc w zakresie działania albo jego odczuwania.

Udoskonalenie: akcja prowadzenia podmiotu albo przedmiotu do pełni jego bytowania, razem z jej skutkiem.

Udręczenie: przykry stan przeżyciowy, wynikający z długotrwałej sytuacji stressowej.

Uduchowienie: przeniknięcie elementów psychiki ludzkiej kierowniczym wpływem duchowości człowieka.

Udział: aktywność w działaniu wspólnym albo w korzystaniu z praw w jakimś zakresie.

Udzielność: samoistność typu społeczno-administracyjnego, w sensie egzystencjalno-historycznym.

Ufność: nadzieja w znaczeniu emocjonalnym, związana z elementem osobowym lub rzeczowym w jakiejś sytuacji.

Ugoda: akt wzajemnego porozumienia w sprawie spornej, zwykle na zasadzie obustronnych ustępstw.

Ugrzecznienie: kurtuazja zewnętrzna o formach przesadnych, nie odpowiadająca nastawieniu wewnętrznemu, a więc przeniknięta pewną nieszczerością, zwykle interesowną.

Ujarznienie: czynność poddania innej osoby (lub grupy) własnej woli, pomimo jej oporu.

Ujęcie: sposób traktowania przedmiotu z określonego punktu widzenia (np. celu).

Ujma: brak w należyтым stanie rzeczy spowodowany czyjąś niewłaściwą czynnością.

Układ: zespół zmiennych w pewnej konstelacji strukturalnej. U. finalistyczny: zespół celów i środków spełniających sens życia ludzkiego; u. stwórczo-zbawczy: zespół danych naturalnych i nadprzyrodzonych, mających charakter historyczno-transcendentny, w których rozwija się indywidualna i zbiorowa egzystencja człowieka.

Ukłon: zewnętrzny wyraz czci w postaci gestu wyznaczonego konwencją kulturową.

Ukojenie: przeżycie i skutek przyjemnego uspokojenia, po znacznych konfliktach psychicznych jednostki.

Ukontentowanie: zadowolenie o charakterze doraźnym i dość prymitywnym, zwłaszcza co do przedmiotu (np. jedzenie).

Uległość: postawa do gotowości posłuszeństwa również na terenie nie kontrolowanym.

Ulepszanie: działanie dla nadania doskonalszej formy dla tej samej treści, albo właściwszej treści dla tej samej struktury.

Ulga: poczucie oswobodzenia wewnętrznego, lub zewnętrznego zmniejszenia obowiązków.

Ultramontanizm: tendencja do skrajności w wyznawaniu i głoszeniu własnej ideologii, która nie odpowiada aktualnemu zapotrzebowaniu danego społeczeństwa.

Ułatwienie: stan i czynność usunięcia przeszkody do osiągnięcia jakiegoś celu, ale nie równoznaczne z efektywną pomocą do tego.

Ułomność: fizyczny albo psychiczny niedobór funkcji istotnej lub konstytucjonalna niedoskonałość działania w określonej postaci.

Ułożenie: forma kultury zewnętrznej, zdobyta drogą treningu społecznego.

Umartwienie: akt i stan opanowywania własnych tendencji niższych w imię rozwijania dobra wyższego.

Umasowienie: czynność upowszechniania w sensie anonimowym.

Umiar: wyśrodkowanie między skrajnymi możliwościami działania.

Umiarkowanie: postawa i sprawność działania w sposób unikający krańcówości w danej dziedzinie.

Umiejętność: sprawność wiedzy praktycznej, zazwyczaj oparta na wyuczonej teorii, rzadziej na zdobytym doświadczeniu pozanaukowym.

Umiłowanie: stan afektywno-duchowy skierowania własnych tendencji do wybranego przedmiotu jako celu dążenia do zjednoczenia się z nim.

Umoralenie: spowodowanie u drugiego człowieka czy w określonej grupie społecznej sposobów postępowania uznawanych za lepsze moralnie, aniżeli poprzednie, stosowane dotychczas.

Umowa: równoczesne i zgodne oświadczenie woli różnych zainteresowanych osób co do tego samego przedmiotu, zwłaszcza na terenie relacji prawnych, zazwyczaj w dziedzinie ekonomiczno-społecznej.

Umyślność: cecha działania wynikająca z jego pochodzenia od rozważnej decyzji człowieka.

Umysł: zespół intelektualnych funkcji człowieka razem z ich podłożem mózgowym.

Umysłowość: specyficznie ukształtowana całość nawyków myślenia, poglądów i przekonań, wpływająca na reakcje emocjonalne, duchowe i działania człowieka, a zwłaszcza jego postawy wobec środowiska kulturalnego.

Unia: zjednoczenie o charakterze duchowym lub społeczno-politycznym, a więc w zakresie wyższych kategorii istnienia ludzkiego.

Uniemożliwienie: wykluczenie u kogoś innego albo samego działania, albo przynajmniej jego skutku.

Uniesienie: psychiczny stan natężonej emocjonalności, zwłaszcza w znaczeniu pozytywnym.

Unieszkodliwienie: akcja i stan wykluczenia czyjegoś złego działania przez

spowodowanie przeszkód dla niego nieprzewidywalnych.

Uniewinnienie: akt urzędowy stwierdzenia i ogłoszenia czyjegoś braku winy w znaczeniu społecznym, mimo i w przypadku tego, że został on o nią oficjalnie pomówiony.

Uniezależnienie: akt i stan uwolnienia kogoś od relacji podporządkowania.

Uniformizm: tendencja i styl postępowania, w których akcentuje się jednolitość zewnętrznych form życia zbiorowego, również w zakresie kultury duchowej.

Unik: świadome uchylenie się od działania, które jest niepożądane dla jego podmiotu.

Unikanie: świadoma tendencja do nie-nawiązywania kontaktu z jakimś przedmiotem (osobą, rzeczą, sytuacją itd.) ze względu na nieaprobowanie go.

Uniwersalizm: tendencja do ogarnięcia całej rzeczywistości pod jakimś względem.

Uniwersalność: cecha powszechności w znaczeniu aktualnym albo potencjalnym.

Unizenie: sytuacja i akt społeczny uznania czyjejs wyższości ale w sposób przynoszący ujmę dla osobistej godności danego człowieka.

Unizomość: cecha zachowania się, w którym celowo podkreśla się czyjaś wyższość, aby uchylić przez to zagrożenie z jego strony albo osiągnąć inne osobiste korzyści.

Unormowanie: wprowadzenie do pewnych dziedzin życia określonych form działania, dzięki którym ma się na przyszłość uniknąć w zakresie społecznym ich rozbieżności i zakłóceń.

Unowocześnienie: akcja i jej efekt, w których chodzi o to, aby dana rzeczywistość była zgodna z osiągnięciami i duchem epoki bieżącej.

Uobyczajnienie: wdrożenie innych osób w sposoby postępowania, jakie uważa się za odpowiadające wyznawanej formie moralności społecznej.

Upodornienie: akt i stan wzmocnienia wewnętrznej zdolności bytu do przeciw-

stawiania się działaniu czynników zewnętrznych, szkodliwych dla jego homeostazy.

Upadek: fizyczne czy psychiczno-duchowe załamanie postawy czy dążenia człowieka.

Upamiętanie: przeżycie psychiczne zreflektowania się po czynach niewłaściwych, na skutek czyjejs interwencji albo świadomego nawiązania do wyznaczanych zasad moralnych.

Upamiętnienie: utrwalenie jakiegoś zjawiska przejściowego przez odpowiednie znaki zewnętrzne.

Upodlenie: stan psychiczno-duchowy oraz jego odpowiednik społeczny, spowodowany przez czyn kompromitujący godność osobową sprawcy, zwłaszcza w wymiarach życia zbiorowego.

Upodobanie: przyjemne przeżycie psychiczne, łączące się z skłonnością do kontaktu emocjonalnego z jakimś przedmiotem, przynajmniej w postaci intencjonalnej, na skutek jego odpowiedności dla podmiotu.

Upodobnienie: czynność i cecha osiągnięcia analogicznych właściwości, jakie posiada byt uznany za model do naśladowania.

Upojenie: 1. stan egzaltacji emocjonalnej; 2. u. alkoholowe (upicie): zaburzenie funkcji psychosomatycznych, na skutek przyjęcia od razu znacznej dawki alkoholu.

Upokorzenie: akt i stan poniżenia drugiej osoby w jej własnych oczach albo (i) w odczuciu społecznym danego środowiska.

Upomnienie: zwrócenie uwagi na czyjeś złe postępowanie jako sprawcy, w celu osiągnięcia poprawy; zależnie od stanowiska osoby upominającej oraz tytułu i formy u. jest: braterskie, ojcowskie lub sądowe.

Upór: działanie w uprzednio powziętym kierunku czy ustalonej formie, pomimo zmiany sytuacji, która czyni je bezcelowym albo bezowocnym.

Uporczywość: cecha usposobienia i działania, które powodują ponawianie

wysiłków w określonym kierunku, pomimo dotychczasowej ich bezowocności, ale w oparciu o pewną nadzieję sukcesu.

Uporządkowanie: zestawienie elementów jakiegoś zbioru przedmiotów w określonym aspekcie funkcjonalnym.

Uposażenie: zespół środków materialnych o znaczeniu witalnym i reprezentacyjnym, w związku z pełnią funkcją społeczną.

Upośledzenie: brak funkcjonalny lub działaniowy jakiegoś podmiotu w stosunku do innych bytów tej samej klasy.

Uprawienie: tytuł do tego, aby inni ludzie spełniali pewne obowiązki wobec danej osoby czy instytucji, wraz z prawem egzekwowania tych aktów.

Uproszczenie: 1. pominięcie elementów zbytecznych; 2. ujęcie jakiejś sprawy w sposób przeoczający jej złożoność.

Uprowadzenie: dysponowanie fizyczne czyjąś osobą wbrew woli jej samej albo prawnych jej opiekunów, celem jej przemieszczenia gdzie indziej, zwykle dla osiągnięcia korzyści osobistych (np. majątkowych).

Uprzedzenie: niechętna postawa podświadoma wobec określonych osób albo rzeczy, powstała na skutek negatywnych doświadczeń osobistych.

Upzejmość: sposób zachowania się w kontaktach międzyludzkich, w którym daje się wyraz uznawania godności innej osoby.

Uprzywilejowanie: szczególnie korzystne stanowisko określonych podmiotów prawa w stosunkach z innymi podmiotami, przyznane aktem jurysdykcyjnym, zwykle za jakieś zasługi dla społeczeństwa.

Uraganie: zachowanie się ubliżające zwykle słowami cudzej godności.

Uraz psychiczny: zespół objawów chorobowych (psychotrauma), powstały pod wpływem niesprzyjających wpływów sytuacyjnych, albo nagłych albo długotrwałych (np. frustracje, konflikty, nieszcześliwe zdarzenia losowe itd.).

Uraza: przykre przeżycie emocjonalne w stosunku do innej osoby na tle praw-

dziwej lub rzekomej krzywdy doznanej z jej strony i dotąd przez nią nie naprawionej.

Urazowość: chorobliwa wrażliwość na określone bodźce, wynikająca z ich związku z dawniejszymi przeżyciami nieprzyjemnymi czyli traumatyzacjami.

Urbanizacja: zjawisko przechodzenia ludności wiejskiej na miejski styl życia, wraz z odpowiadającą mu migracją do nowych środowisk lokalnych, oraz przemianami w sposobie budownictwa, wyposażenia mieszkań, stroju itd.

Urning: homoseksualista.

Uroczystość: zewnętrzna forma zorganizowania czasu w aspekcie upamiętnienia i przeżywania na nowo jakiegoś domoślego faktu społecznego lub religijnego.

Uroda: piękno o charakterze fizyczno-witalnym, z zaakcentowaniem cechy naturalności.

Urojenie: zespół przekonań fałszywych (np. prześladowczych), nie ulegający rozumnej perswazji, a cechujący się irracjonalnością i względnym uporządkowaniem, w zakresie spraw osobistych.

Urok: 1. właściwość psychofizyczna człowieka, dzięki której inna osoba przeżywa z kontakcie z nim znaczną przyjemność emocjonalną; 2. rzekome podporządkowanie sobie innego człowieka, na skutek praktyk magicznych w stosunku do niego („rzucenie u”).

Uroszczenie: nierealny tytuł wysuwany przez kogoś dla uzasadnienia swoich pretensji przedmiotowych.

Urwiszostwo: usposobienie wraz z wynikającym z niego zachowaniem, które mają charakter dokuczliwy w stosunku do otoczenia, ale wyrażają się w formie niegroźnej i czynach niepoważnych.

Urządzenie: zespół przedmiotów kształtujących określony wycinek środowiska człowieka, albo ułatwiających pewne jego funkcje.

Urzędowanie: seria czynności obowiązkowych, ustalonych w zakresie da-

nych spraw rzeczowych, ale w interesie objętych nimi ludzi.

Usilność: cecha zachowania się, znamionująca ponawianie wysiłków celowych, aż do osiągnięcia upragnionego efektu.

Usiłowanie: próba dokonania jakiegoś czynu, bezskuteczna z racji pozawolitywnych.

Usługa: doraźna pomoc interpersonalna lub społeczna, wyświadczona w trybie nieodpłatności.

Usługi: „trzeci sektor” życia ekonomicznego, obok rolnictwa i przemysłu; obejmuje on transport, handel, aktywność rzemieślniczą, artystyczną itd.

Uspokojenie: akt i stan zrównoważenia afektywnego, następujący po wzburzeniu wewnętrznym lub zewnętrznym.

Uspołecznienie: proces i cecha wdrożenia jednostki, zwłaszcza w jej młodości, do przestrzegania reguł współżycia społecznego.

Uspokojenie: trwała postawa wewnętrzna wobec rzeczywistości, będąca specyficznym układem dyspozycji doznaniowych i działaniowych, i kształtująca względnie jednolite zachowanie się jednostki.

Usprawiedliwienie: 1. psych.-społ.: wysunięcie racji uzasadniających czyjeś określone postępowanie; 2. relig.: nawiązanie nadprzyrodzonej relacji strukturalnej dziecięctwa Bożego, na skutek aktu przebaczącej miłości Bożej, w stosunku do człowieka, który znajdował się w stanie odrzucenia.

Usprawnienie: udoskonalenie psychiczno-prakseologiczne, pozwalające na osiąganie lepszych rezultatów przy niezmiennym wysiłku.

Ustawa: norma prawna o ograniczonym zasięgu podmiotowym lub przedmiotowym.

Ustępliwość: skłonność do unikania sytuacji konfliktowych, nawet gdy to powoduje własne straty.

Ustosunkowanie (się): zespół relacji człowieka do jego środowiska, występu-

jących w postaci czynnej (działanie) lub biernej (odczuwanie).

Ustrój: 1. struktura organiczna określonego bytu; 2. typ struktury politycznej określonego społeczeństwa ludzkiego.

Ustrzeżenie (prewencja): tryb ostrzeżenia albo uchronienia przez interwencję od niewłaściwego rozwoju pewnych procesów i powodowanej przez nie szkody, aby nie wkraczać potem w sposób leczniczy lub karny.

Uświadomienie: czynność i skutek przekazania wiadomości potrzebnych do zrozumienia pewnej dziedziny życia, a więc forma nauczania o charakterze egzystencjalnym.

Uświęcenie: udzielenie świętości temu, co z natury jej nie posiada.

Uszanowanie: zewnętrzny wyraz szacunku wewnętrznego.

Uszkodzenie: wyrządzenie krzywdy podmiotowi w posiadanych przez niego przedmiotach.

Uzlachetnienie: nadanie podmiotowi cech lepszych, niż dotychczasowe, ale bez zmiany jego struktury wewnętrznej.

Utopia: 1. prakseol.: projekt niemożliwy do zrealizowania; 2. filoz.-społecz.: wizja rzeczywistości nieistniejącej, ale stanowiącej przedmiot pragnień.

Utopijność: cecha merealności stawianych sobie celów indywidualnych, albo proponowanej wizji rzeczywistości.

Utrapienie: kłopot emocjonalno-społeczny, ale nie mający z konieczności charakteru deprymującego (np. u. z dziećmi).

Utrudnienie: sytuacja przedmiotowa przeszkadzająca realizacji jakiegoś celu, zwłaszcza pochodząca od czyjegoś przeciwdziałania.

Utwór: dzieło z zakresu twórczości artystycznej, głównie literackiej.

Utylityzm: postawa życiowa i kierunek filozoficzny, traktujące korzyść jako naczelną zasadę życia i najwyższe kryterium moralności.

Uwaga: 1. psychol.: zdolność wybiór-
czości w recepcji bodźców, dzięki czemu
są one spostrzegane wyraźniej i trwalej
zapamiętywane czy łatwiej odtwarzane;
2. społeczn.: instrukcja słowna w zakre-
sie czyjegoś postępowania.

Uwarstwienie: 1. ontyczne: dostrzeżo-
ne i określone przez refleksję ludzką
układanie się bytów w grupy homoge-
niczne, warunkowane ich zróżnicowa-
niem istotowym (np. rośliny, zwierzęta,
ludzie); 2. społeczn.: wyznacznik całości
życia zbiorowego, składającej się z sze-
regu układów podporządkowanych, któ-
re dopiero w całości wzajemnych rela-
cji konstytuują pełne społeczeństwo.

Uważność: cecha zachowania się,
dzięki której byt świadomy przeżywa
aktywnie dokonywane przez siebie dzia-
lanie.

Uwiedzenie: skłonienie perswazją do
czynu złego, zwłaszcza do niewłaściwe-
go czynu w zakresie seksualnym.

Uwielbienie: 1. chwała oddawana je-
dynie Bogu; 2. stan zbawionych po
śmierci i oczyszczeniu z wszelkich kar
doczesnych.

Uwłaczanie: ubliżanie osobie nieobec-
nej albo zmarłej w oparciu o pewne
fakty z jej życia, przy czym ujawnianie
oraz interpretacja tych faktów ma ją po-
zbawić szacunku społecznego.

Uwsteczniczenie: cofnięcie jakiegoś bytu
w rozwoju, głównie pod wpływem czyn-
nika środowiskowego.

Uzasadnienie: powołanie się na jakies
twierdzenie mające cechę pewności dla
poparcia wygłoszonego czy żywionego

sądu, ze względu na wewnętrzne ich po-
wiązanie.

Uzdolnienie: zespół predyspozycji psy-
chiczno-duchowych jako potencjalności
bytu w jakimś kierunku poznawczym
lub działaniowym, związany z wyposa-
żeniem dziedzicznym.

Uzgodnienie: wyrównanie interesów
w ramach uzależnień między jednostka-
mi albo instytucjami.

Uznanie: akceptacja innej osoby, jej
cechy lub działania, opierająca się na
rzeczywistym jej tytule do tego albo na
faktycznym stanie rzeczy.

Uzurpacja: roszczenie sobie praw albo
próba ich realizacji, nie mające podsta-
wy w rzeczywistym porządku społecz-
nym.

Użyczenie: bezodpłatne przekazanie
indywidualnego prawa do używania
przedmiotu, pod warunkiem jego zwro-
tu w stanie niepogorszenia.

Użyteczność: zdolność określonej rze-
czy do zaspokajania potrzeb w charak-
terze środka do celu.

Użytkowanie: 1. korzystanie z rzeczy
własnej; 2. wykorzystanie rzeczy cud-
zej (albo cudzego prawa) dla własnego
dobra, z obowiązkiem respektowania
praw jej właściciela.

Używalność: cecha zdatności do za-
stosowania praktycznego, zwłaszcza przez
różne podmioty rozumne, w charakterze
rzeczy, którą się dysponuje.

Używka: środek zaspokajający sztucz-
ną potrzebę euforyzacji (np. alkohol,
kawa, tytoń i in.).

W

Wąchactwo: zboczenie seksualne pole-
gające na podniecaniu się płciowo przez
wrażenia węchowe, związane z odpo-
wiednimi narządami oraz ich wydzieli-
nami.

Wada: ujemna właściwość typu funk-
cjonalnego; na poziomie instynktów jest
to nałóg psychofizyczny; na poziomie
działania — sprawność zła; na poziomie

współżycia — przywara społeczna; na
poziomie moralności — negatywna ce-
cha osobowości ludzkiej; na poziomie
religijności — niewłaściwa relacja do
Boga w określonym rodzaju działalności
ludzkiej.

Wagary: przejściowa ucieczka powo-
dowana trudnościami życia środowisko-
wego (dziecka w szkole).

Wahanie: ambiwalentny stan psychiki, w którym nie dokonuje się wyboru, na skutek równoczesnego działania motywów przeciwstawnych, przy braku decyzji duchowej.

Waleczność: sprawność wojskowa wykazywana na polu bitwy.

Walenrodzizm: postawa i forma służenia Ojczyźnie przez stosowanie środków nieetycznych w walce z jej nieprzyjacielem, z równoczesnym poświęceniem samego siebie.

Walka: konflikt stron wrogich ujawniający się w działaniu przeciwstawnym w stosunku do tego samego przedmiotu.

Walor: cecha wartości jako ujmowana przez podmiot rozumny, zwłaszcza przez pozytywną ocenę społeczną.

Wamp: kobieta o hulaszczym trybie życia, prowadzonym z motywów rozrywkowych, ale na niskim poziomie kultury.

Wampir: istota żywa mająca czerpać zadowolenie z picia ciepłej krwi cudzej, zwykle po zabiciu imiej istoty.

Warcholstwo: sposób zachowania się, w którym egoistyczny interes indywidualny albo grupowy jest osiągany z faktyczną szkodą dla uzasadnionego dobra zbiorowego większej społeczności, i to zwykle z wyraźnym przeciwstawieniem temu dobru.

Wariactwo: 1. stan nienormalności psychicznej, rzucający się w oczy środowiska ludzkiego; 2. wyczyn rzeczowo niepotrzebny i osobowo nieodpowiedzialny.

Wartość: cecha relacyjna przedmiotu wobec podmiotu aktywnego, przy czym przedmiot stanowi łączną odpowiedź środowiska na potrzebę, ocenę i pożądanie ze strony podmiotu; w. treściowa (merytoryczna) czyni to wprost i mocą własnej zawartości rzeczowej; w. formalna, np. szczęście, dokonuje tego dopiero w powiązaniu z wartościami rzeczowymi o charakterze merytorycznym.

Wartościowanie: akt ujmowania bytu w kategorii wartości.

Wartościowość: cecha bytu jako war-

tości, stanowiąca aspekt aksjologiczny w porządku ontologicznym.

Warunek: stan rzeczy naturalny albo umowny, od którego zależy podjęcie albo efektywność działania.

Warunkowanie: nadawanie przez sankcje negatywne (kara) lub pozytywne (nagroda) znaczenia określonych sygnałów dla bodźców z natury obojętnych, co wytwarza odruchy warunkowe jako specyficzne reakcje bytu osiągnięte na stałe drogą uczenia.

Wasalstwo: stosunek podporządkowania zwierzchnikowi indywidualnemu na zasadzie dobrowolności, zwykle w ramach urzędowych, ale przekraczający te ramy, w zamian za osiągnięte od niego dobra.

Waśń: kłótnia długotrwała ale mało agresywna w swojej formie, wynikająca samorzutnie z poróżnienia się stron co do pewnej sprawy.

Wątlność: słabość typu witalnego o charakterze strukturalnym.

Wątpienie: zawieszenie między dwoma przeciwstawnymi sądami, na skutek braku motywu determinującego.

Wątpliwość: racja nie pozwalająca na rozumne wydanie sądu w określonej sprawie, razem z jej efektem.

Ważność: 1. psychol.-społeczne przeżywanie jakiegoś znaczenia osoby lub rzeczy; 2. cecha aktu, zwł. prawnospołecznego, zmuszająca przez spełnianie określonych warunków do respektowania go przez osoby zainteresowane i niezainteresowane.

Wczasy: dłuższa rekreacja pracownica, legalna w swoim tytule i zwykle zorganizowana w sposób kulturalny.

Wzucie się: współprzeżywanie cudzych stanów psychicznych na gruncie kontaktu emocjonalnego.

Wdrożenie: proces nasycania psychiki określonymi bodźcami kierunkowymi, wraz z osiągniętą w ten sposób możliwością ich reprodukcji w działaniu.

Wdzięczność: wewnętrzne uznanie dobra i zewnętrzne potwierdzenie tego uznania w stosunku do osoby, od której

się je osiągnęło bez zasługi własnej, a tylko dzięki jej zyczliwości.

Wdzięk: piękno fizyczno-emocjonalne uwarunkowane cechami rozwojowymi człowieka, zwłaszcza u płci żeńskiej.

Wędrowka: świadoma zmiana miejsca w przestrzeni, nastawiona zwykle na osiągnięcie pewnego celu.

Wegetacja: istnienie na poziomie czysto biologicznym.

Wegetarianizm: forma stałego odżywiania się, w której z motywów etycznych lub zdrowotnych przyjmuje się tylko pokarmy roślinne.

Wektor: ciąg elementów o liczbie określonej i tworzącej szereg w pewnym układzie.

Werbализm: posługiwanie się terminami bez znajomości ich treści, albo bez wyłuszczenia określonego sądu.

Weryfikacja: 1. sprawdzanie i stwierdzanie prawdziwości czegoś; 2. ostatnie stadium myślenia twórczego, w którym dokonuje się konfrontacji wyniku i hipotez roboczych.

Wesołkowatość: radość zewnętrzna o charakterze sztucznym albo niestosowanym w danej sytuacji.

Wesołość: zewnętrzny wyraz radości mającej charakter emocjonalny i sytuacyjny.

Węzeł małżeński: trwały skutek moralno-prawny (religijny, cywilny) wynikający z ważne zawartego małżeństwa i tworzący społeczność małżeńską z dwóch osób wolnych.

Wgląd: 1. kontrola w sensie aktualnym lub potencjalnym; 2. aktywność w procesie pośredniczącym do rozwiązania problemu przez reorganizację danych wyjściowych; jest to spostrzeżenie zależności elementów, prowadzące do rozwiązania kwestii, i to w sposób nagły.

Wiadomość: informacja o pewnym fakcie, nie znanym dla jej odbiorcy.

Wiara: 1. ludzka: uznanie czegoś za prawdę na zasadzie autorytetu świadka, a nie oczywistości wewnętrznej samej wiadomości; 2. Boska: podatność na poznawanie prawdy Bożej oraz chętna ak-

ceptacja praktyczna prawdy już poznanej, będące darem łaski nadprzyrodzonej i przejawiające się u człowieka w postaci postawy, aktu i sprawności.

Wiarołomstwo: naruszenie obowiązku zachowania wierności drugiej osobie, zwłaszcza w przypadku uroczystego jej zagwarantowania (np. przez ślubowanie).

Wiarogodność: posiadanie cech koniecznych, aby coś mogło być uznane za prawdziwe.

Wichrzycielstwo: aktywność głównie jednostkowa, powodująca nastroje i czyny wrogości w życiu grupy społecznej.

Widowisko: 1. przypadkowe zdarzenie zewnętrzne ujmowane przez obserwatora bez aktywnego w nim udziału; 2. celowo zaaranżowana scena o charakterze rozrywkowym, i zwykle płatnym.

Wieczność: doskonała pełnia życia bez trwania czasowego, albo stan człowieka po śmierci w sensie pozytywnym (w. szczęśliwa) lub negatywnym (w. nieszczęśliwa).

Wiedza: ustrukturalizowana całość danych poznawczych w zakresie pojęć i praw rzeczywistości, ujmowana w podmiocie jednostkowym albo społecznym.

Wielbienie: cześć wewnętrzna wraz z jej aktami zewnętrznymi, oparta o uznanie czyjejs wielkości i własnej zależności o charakterze dobrowolnym.

Wielkoduszność: właściwość psychiczno-duchowa wznosząca człowieka ponad małosłkowe przeżywanie spraw życiowych, często nawet ze szkodą osobistą dla niego, zwykle w imię pewnych jego ideałów.

Wielkość: relatywne wybijanie się ponad konkretne otoczenie, albo przewyższanie innych bytów w sposób bezwzględny.

Wielmożność: wielkość osobista w znaczeniu wpływu społecznego (w terminologii nieco przestarzałej).

Wielość: zbiór różnych elementów, nie identycznych z ich układem, będącym jednością wyższego rzędu.

Wieloznaczność: cecha słów mających w używaniu kilka znaczeń różnych od siebie; jednemu terminowi odpowiada zatem kilka pojęć, co staje się źródłem nieporozumień (ekwiwokacji).

Wierność: cecha usposobienia i stan faktyczny, znamionujące się dochowywaniem dobrowolnie uczynionych komuś przyrzeczeń.

Wierzyciel: osoba udzielająca komuś innemu własnych dóbr z prawem ich użytkowania oraz obowiązkiem należytego zwrotu.

Wierzytelność: 1. uprawnienie wierzyciela do własnych dóbr posiadanych przez dłużnika wraz z odpowiednimi świadczeniami ze strony tego drugiego; 2. cecha prawdziwości na zasadzie wiary, a nie oczywistości wewnętrznej.

Więź emocjonalna: łączność interpersonalna na płaszczyźnie przeżyć uczuciowych.

Wigor: samopoczucie pozytywne warunkowane znaczną witalnością.

Wina: negatywne przeżycie osobistej wartości moralnej, na skutek dowolnego zaburzenia w obiektywnym układzie moralności, albo wadliwego funkcjonowania świadomości moralnej.

Wirtualność: istnienie w stanie możliwości aktywnej.

Wiryliizm: zjawisko występowania u niektórych kobiet, na skutek zaburzeń hormonalnych, wtórnych cech męskich, np. w zakresie owłosienia.

Witalizm: doktryna o specyficznym charakterze życia, jako szczególnej siły rozwojowej (entelecheia) o znamionach celowości nieświadomej.

Witalność: określona doza energii życiowej, właściwa dla każdej jednostki i związana z jej dziedzicznością.

Wiwisekcja: operacja medyczna, dokonana na żywym organizmie, głównie dla celów eksperymentalnych, nie zaś terapeutycznych.

Wizja: 1. filoz.: zespół sądów o rzeczywistości oparty na poznaniu intuicyjnym; 2. relig.: niezwykły akt poznania nadprzyrodzonego.

Wizjonerstwo: właściwość poznawania pozanaturalnego.

Władczość: cecha usposobienia i sposób zachowania się człowieka, który pretenduje do decydowania o sprawach innych ludzi.

Władza: pozycja społeczna dająca prawo do starania się o dobro wspólne drogą rozkazywania innym ludziom oraz ewentualnego stosowania przymusu wobec opornych, w aspekcie tego dobra.

Właściwość: stała cecha pewnego bytu, wyróżniająca go od innych bytów; w. pola: wpływ zorganizowanej całości na sposób widzenia czy rozumienia poszczególnych jej części.

Własność: prawo do posiadania i używania rzeczy w ramach pewnych układów społecznych.

Wniosek: 1. wynik logicznego rozumowania na podstawie przesłanek; 2. propozycja o charakterze legalnym w organizacji życia zbiorowego.

Wnioskowanie: operacja myślowa wyprzedzająca pewien sąd z innych sądów przyjętych uprzednio.

Wodzostwo: pozycja społeczna pretendująca i w pewnych układach społecznych uprawniająca do wywierania decydującego wpływu arbitralnego na życie większych środowisk ludzkich.

Wojna: polityczna akcja siły zbrojnej w konflikcie z siłą zbrojną nieprzyjaciela.

Wola: zdolność świadomego dążenia do określonego celu (w. jako akt) oraz możliwość stawiania sobie i osiągania celów w ogóle (w. jako „władza” duchowa). „Wolność woli” jest pojęciem filozoficznym; w teol. mor. mówi się o swobodzie decyzji.

Wolność: możliwość świadomego wyboru między danymi ewentualnościami bytowania lub działania. Wolność twórczości (nauki, sztuki itd.): prawo do zainteresowań i wypowiedzi osobistej w ramach i formach nie naruszających uzasadnionego dobra innych ludzi oraz wartości typu idealnego, uznawanych przez dane społeczeństwo. Wolność opi-

nii: swoboda posiadania i głoszenia własnych przekonań jako wyrazu szerszenia prawdy o charakterze dobra. **Wolność sumienia:** prawo indywidualne do stylu życia zgodnie z własnymi przekonaniami, jak dalece nie koliduje on z uzasadnionym dobrem publicznym. **Wolność wyznania:** prawo obywatela do własnego życia religijnego w ramach odpowiednich struktur społecznych, niezależnie od ideologicznych preferencji oficjalnych czynników życia zbiorowego.

Woluntaryzm: doktryna akcentująca prymat woli w świecie zjawiskowym i osobowym życiu człowieka w wymiarze indywidualnym czy zbiorowym.

Wpływ: czyjaś przewaga moralna oddziałująca na formowanie się postaw i postępowania innego człowieka lub grupy ludzkiej.

Wprawa: wyćwiczona umiejętność sprawnego działania w określonej dziedzinie aktywności.

Wprowadzenie w błąd: świadomy czyn mający na celu fałszywe poinformowanie zainteresowanego człowieka, zwykle dla osiągnięcia własnej korzyści. Jeżeli błędna informacja jest niezawiniona, mamy do czynienia tylko z pomyłką człowieka informującego, mimo że efekt zewnętrzny jest taki sam.

Wrażenie: elementarny proces psychiczny, będący konsekwencją reakcji organicznej na jednokierunkowe działanie bodźca prostego na receptor zmysłowy (np. aparat widzenia, słyszenia itd.).

Wrażliwość: 1. emocjonalna: predyspozycja do reagowania napięciem psychicznym na określone podniety organiczne; 2. moralna: zdolność do samokontroli w zakresie dobra i zła osobowego, społecznego i religijnego.

Wrogość: postawa czynnej niechęci wobec osoby uznawanej za winną postępowania nieprzyjawnego. W. bezprzedmiotowa stanowi formę agresywności ogólnej; podobnie w. wobec idei.

Wróżbiarstwo: usiłowanie przewidywania zdarzeń przyszłych niekoniecznych środkami naturalno-magicznymi,

w pewnych wypadkach również pozanaturalnymi.

Wściekłość: emocjonalna reakcja gwałtownej wrogości wobec przeszkody uniemożliwiającej osiągnięcie celu ważnego życiowo.

Wskazanie: zlecenie w postaci nieobowiązującej, zwykle dla dobra osoby, która je otrzymuje.

Wskaźnik (indeks): znak organicznie związany ze swoim przedmiotem, przekazywany i przeżywany jako taki w określonej sytuacji (np. pukanie do drzwi): oznajmia on pojedyncze zjawiska albo ich przedmioty, lub też poszczególne ich obrazy; w. jest różny od znaku ikonicznego, bo zwraca czyjąś uwagę na istnienie jakiegoś przedmiotu i służy do jego utożsamienia, ale z tym przedmiotem nie musi wykazywać żadnego podobieństwa; jego znaczenie może być całkiem umowne lub przypadkowe.

Wspaniałomyślność: skłonność do czynów doniosłych obiektywnie i trudnych podmiotowo z motywu czystej szlachetności.

Wspaniałość: cecha wielkości w przedmiocie piękna.

Wsparcie: pomoc, zwłaszcza bezinteresowna, najczęściej w zakresie dóbr materialnych.

Wspólnota: 1. w znac. rzeczowym: łączne prawo własności oraz używania rzeczy u wielu osób; 2. w znac. osobowym: grupa o wysokim stopniu zwartości wewnętrznej, oparta na relacjach interpersonalnych; w. jest różna od stowarzyszenia, w którym dominującą rolę odgrywają stosunki rzeczowe (np. wymiana usług).

Współczucie: przeżyciowe branie udziału w cudzym cierpieniu.

Współdziałanie: aktywny udział w cudzym czynie oraz intencji jego sprawcy.

Współodczuwanie: harmonizowanie emocjonalne w stosunku do czyichś przeżyć.

Współodpowiedzialność: ponoszenie łącznie z kimś innym konsekwencji wspólnych czynów.

Współpraca: permanentne branie udziału w czynnościach jakiegoś podmiotu działania (osoby indywidualnej, instytucji), przy założeniu świadomości co do realizowanego przez nią programu.

Współuczestnictwo: branie udziału w czyichś czynnościach, ale w sposób nie pociągający z konieczności wszystkich konsekwencji danego działania (np. okazjonalny przechodzeń w wypadku samochodowym).

Współudział: aktywna obecność w jakimś zdarzeniu, mogąca mieć konsekwencje rozmaite dla różnych osób.

Współzawodnictwo: dążenie różnych osób, pojedynczo albo grupowo, do osiągnięcia przewagi nad innymi osobami w analogicznej sytuacji działaniowej.

Wspomnienie: przywołany obraz przeżyciowy z przeszłości, jako przeżywany obecnie na nowo.

Współzycie: zachowanie się wobec innych ludzi spotykanych w kontaktach interpersonalnych.

Wstawiennictwo: prośba wyrażona na rzecz innej osoby, ale w oparciu o własne kwalifikacje indywidualne.

Wstecznictwo: świadoma postawa oporu wobec tego, co się uważa za wyraz rozwoju kultury; w. jako kwalifikacja społeczna jest obelgą, gdyż nikt nie ma prawa uważać własnych preferencji kulturowych za obowiązujące kogo innego, wbrew jego dobrej woli.

Wstręt: negatywne przeżycie emocjonalne wobec przedmiotu obrazającego wrażliwość estetyczną lub moralną.

Wstrząs: gwałtowne przeżycie psychiczne, na skutek oddziaływania nagłego bodźca zewnętrznego.

Wstyd: zjawisko uwrażliwienia na ochronę godności osobowej w sytuacjach, które mogą tę godność poniżyć.

Wstydlivość: postawa powściągliwości psychiczno-społecznej, zwłaszcza w zakresie spraw seksualnych.

Wstrzemięźliwość: skłonność i zdolność do rozumnego opanowania popędów niższych w imię realizowania wyższych wartości osobowych.

Wszewhładność: tendencja i fakt interweniowania własną powagą we wszelkie sprawy osobiste czy środowiskowe innych ludzi, podporządkowanych danej jednostce z jakiegoś tytułu.

Wtrącanie się: nieuprawnione żadnym tytułem angażowanie się indywidualnie w cudze sprawy osobiste czy interpersonalne.

Wulgarność: sposób wyrażania się przy użyciu słów nasyconych treścią prostacko-zmysłową.

Wybaczenie: darowanie uchybienia w sposób konwencjonalny, a więc społeczno-towarzystki.

Wybieg: działanie w granicach legalności, ale nie zawsze uczciwe etycznie, zwykle dla osiągnięcia pewnych korzyści.

Wybitność: wielkość w określonej dziedzinie życia, w porównaniu z innymi jej reprezentantami, a więc mająca charakter osobowo-społeczny.

Wybór: decyzja podejmująca określoną możliwość egzystencjalną, przy równoczesnym zrezygnowaniu z innej, nie dającej się z nią pogodzić.

Wybryk: wykroczenie typu dyscyplinarnego, wyraziste a nawet rażące w swojej formie, ale mało poważne w swojej treści.

Wybuchowość: silna reakcja emocjonalna, nieproporcjonalna do wywołującego ją bodźca, jako czynnik cechujący daną indywidualność; łączy się ona zwykle z zachowaniem ruchowym o charakterze agresywnym.

Wybujałość: przerost funkcjonalności w jakiejś dziedzinie, dokonujący się w kierunku uprawnionym, ale w formie nadmiernej w stosunku do normy.

Wychowalność: podatność podmiotu na skuteczne oddziaływanie wychowawcze.

Wychowanie: świadome założonych celów, długotrwałe, konsekwentne i systematyczne oddziaływanie interpersonalne i sytuacyjne na jakiegoś człowieka dla jego rozwoju osobowościowego.

Wycieńczenie: daleko posunięte wyczerpanie sił, zwłaszcza witalnych.

Wycucie: intuicyjna zdolność trafnego rozeznania sytuacji oraz aktualnych jej wymogów, zwłaszcza w kontaktach interpersonalnych.

Wyczyn: znaczne osiągnięcie zewnętrzne, często o charakterze spektakularnym.

Wydajność: efekt produkcyjny w stosunku do ilości zużytej energii oraz czasu jej wykorzystywania.

Wydelikacenie: cecha znacznej wrażliwości na bodźce środowiskowe, albo wrodzona w ramach dziedziczności, albo zdobyta przez brak przezwyższania czynników negatywnych.

Wydrwigroszostwo: zdobywanie pieniędzy przez zabiegi niehonorowe, bazujące na cudzej lekkomyślności albo nieopatrnej dobroduszości.

Wydrwiwanie: aktualne ośmieszanie wypowiedziami jakieś osoby fizycznej lub moralnej, ale bez zamiaru jawnej agresywności (jak np. w przewiskach, obelgach itd.); w. opiera się na faktycznych cechach przedmiotu, ale interpretowanych w sposób bezwzględny.

Wygląd: zewnętrzny widok jakiegoś przedmiotu wraz z jego oceną ze strony obserwatora.

Wygoda: przyciowy stan fizycznej satysfakcji osiąganej na skutek pewnych urządzeń środowiskowych, mających na celu zaspokojenie potrzeb zmysłowych, zwłaszcza dotyku.

Wygodnictwo: skłonność do szukania zaspokojenia własnych pragnień zmysłowych przez specyficzne urządzenie swego środowiska.

Wyjaśnienie: wykorzystanie elementów strukturalnych, rozwojowych, sytuacyjnych czy innych dla podania prawdopodobnej racji jakiegoś zachowania się osoby czy przebiegu określonego procesu.

Wykładnia: sposób tłumaczenia normy postępowania, mający charakter jurysdykcyjny lub naukowy.

Wykładnik: wskaźnik zmienności stosunku wielkości współzależnych.

Wykolejenie: proces i stan rozluźnienia związków danej osoby lub grupy z jej środowiskiem społecznym, na skutek meakceptowanego przez to środowisko trybu życia tych jednostek.

Wykonalność: cecha działania pozwalająca na jego realizację ze strony samego przedmiotu.

Wykonanie: zachowanie zewnętrzne będące realizacją powziętego planu.

Wykorzenienie: proces i stan utraty przez jednostkę związków osobowych ze środowiskiem naturalnym lub kulturowo-społecznym w konsekwencji skoncentrowania się jej na sobie.

Wykręt: słowna próba uchylecia się od wyznania prawdy w sytuacji przykryj dla danej jednostki lub jej otoczenia.

Wykroczenie: naruszenie obowiązującego porządku zachowania się; w. moralne: obiektywne zakłócenie porządku moralnego.

Wykrywacz kłamstwa: aparat rejestrujący zmiany funkcjonowania wegetatywnego u człowieka pod wpływem bodźców emocjonalnych; ma to pozwolić na rozróżnienie wypowiedzi prawdziwych i fałszywych.

Wykształcenie: uporządkowane zdobycie wiadomości, dające ogólną kulturę poznawczą, albo podstawę teoretyczną do określonej działalności zawodowej.

Wykwalifikowanie: uformowanie typu zawodowego, uzdolniającego do działań specjalnych.

Wykwintność: cecha zachowania się osobistego, albo sposobu urzędowania własnego środowiska, wyrażająca na zewnątrz wysoką kulturę podmiotową.

Wyłamanie się: akt cechujący się brakiem solidarności wobec innych osób w zakresie życia zbiorowego.

Wymaganie: żądanie pewnych świadczeń uzasadnione określonym tytułem.

Wymiana: 1. ekonom.: ogniwo pośrednie między produkcją i podziałem dóbr a ich konsumpcją; 2. społeczn.: usługa

wzajemna między członkami grupy ludzkiej.

Wymiar: przestrzeń typu relacyjnego w środowisku naturalnym lub kulturalnym.

Wymóg: konieczność płynąca z sytuacji podmiotowej albo z działania środowiskowego.

Wymówka: pretensja słowna opierająca się o przesłankę prawdziwą lub rzekomą, mająca na celu głównie dobro osoby mówiącej.

Wymuskanie: cecha wyglądu, w którym przebija się przesadna w drobiazgowości dbałość o formę zewnętrzną.

Wymuszenie: 1. spowodowanie czyjegoś zachowania się (negatywnego lub pozytywnego) przy użyciu przemocy fizycznej albo jej równoważników psychicznych; 2. cecha zachowania się (np. uśmiechu) o charakterze zahamowanym, a więc ujawniającego działanie motywów przeciwstawnych.

Wynagrodzenie: zapłata za pracę wykonaną zwykle na zlecenie ogólne lub specjalne.

Wynik czynności: końcowy stan działania, będący skutkiem wyróżnionym i zwykle zamierzonym w stosunku do innych skutków, mających charakter rezultatów ubocznych.

Wyniosłość: przesadna pewność siebie i wysokie mniemanie o własnej wartości, wyrażane w kontaktach społecznych.

Wyobcowanie: postawa izolacji od środowiska, jako stan psychiczno-społeczny, spowodowany zwykle przezyciami frustracyjnymi.

Wyobrażenie: obraz zmysłowy przedmiotu zewnętrznego albo reprodukcja spostrzeżeń czy to w formach globalnych, czy też w zespołach elementów przemieszczonych.

Wyobrażenia: zdolność do tworzenia wyobrażeń albo ich odtwarzania, czyli przywoływania z pamięci.

Wypadek: zdarzenie niespodziewane i nieprzyjemne, powodujące zwykle szkody fizyczne lub materialne.

Wyparcie: obronny mechanizm psychiczny, usuwający z pola świadomości określone treści impulsywne lub wspomnieniowe, które wywołują poczucie winy.

Wypoczynek: odprężenie psychofizyczne następujące po fazie celowego wysiłku.

Wyrafinowanie: postać kultury albo pewnego jej sektora, w których forma zdecydowanie góruje nad treścią i staje się właściwym celem dążenia.

Wyrób: produkt technologiczny pracy ludzkiej, mający wartość ekonomiczną.

Wyrobienie: poziom kultury wewnętrznej, osiągnięty własnym wysiłkiem samowychowawczym.

Wyrozumiałość: skłonność do niereagowania na zło spowodowane nieumyślnie.

Wyróżnienie: preferowanie kogoś z jego środowiska ze względu na jego zasługi czy inne cechy oceniane jako pozytywne.

Wyrzeczenie: akt i stan dobrowolnego pozbawienia się pewnych dóbr z uwagi na wyższe motywy.

Wyrzekanie: powtarzająca się skarga na własne trudności, mająca podświadomie na celu ich rozładowanie emocjonalne.

Wyrzut: skarga skierowana osobiście do pewnego człowieka i zarazem przeciw niemu z tej racji, że się go uważa za winnego pewnego stanu rzeczy o charakterze negatywnym.

Wyrzutek: osoba usunięta poza nawias życia grupowego z powodu jakiegось jej zachowania się, które w tej grupie uważane jest za kompromitujące.

Wysiłek: celowe stosowanie energii dla przezwyciężenia pewnego oporu.

Wysmiewanie: sposób atakowania jakiejś osoby indywidualnej czy też instytucji przez złośliwe wypowiedzi, mające na celu osłabienie jej powagi w otoczeniu społecznym przez karykaturalne odtwarzanie jej działania itd.

Wystawność: cecha działania o charakterze społecznym, mająca wzbudzić

podziew otoczenia przez zastosowanie maksymalnych środków materialnych.

Występek: wykroczenie moralne o charakterze społecznym.

Wyszukanie: cecha zachowania się, w którym większą uwagę zwraca się na formę, aniżeli na treść czynu, ale co do tej treści nie ma zasadniczych uchybień.

Wyszydzenie: ubliżenie czyjejs godności osobistej, mające charakter złośliwy i publiczny.

Wytrawność: doskonałość w określonej dziedzinie osiągnięta przez działanie czasu (np. przez doświadczenie).

Wytrwałość: rozumna dążność do upragnionego celu, mimo wszelkich trudów osobistych i przeszkód zewnętrznych, jako cecha usposobienia oraz działania człowieka.

Wytrzymałość: cecha usposobienia odpornego na nacisk ze strony środowiska.

Wytyczna postępowania: wskazanie ogólne o charakterze heteronomicznym i obowiązującym.

Wytwór: rzeczowa realizacja zamierzonego celu działania.

Wytworność: piękno kulturalne w aspektach zachowania się (jak mowa, stroju itd.).

Wywiad: zasięgnięcie informacji konkretnej w sposób świadomy dla obu stron, albo zdobywanie informacji w trybie nieoficjalnym.

Wywłaszczenie: odebranie prawa własności w całości lub części na rzecz dobra publicznego oraz zgodnie z zasadami porządku prawnego.

Wywód: przedstawienie jakiejś sprawy w sposób logicznie powiązany i uzasadniony.

Wywrotowość: tendencja do zmiany istniejącej struktury społecznej, często nie powiązana z projektem nowej rzeczywistości.

Wyznanie: 1. świadectwo o stanie jakiejś rzeczy czy sprawy; 2. forma religijności osobistej w ramach określonej formalnej grupy religijnej (jak Kościół, sekta itd.).

Wyzwisko: nazwa zastępcza użyta złośliwie, mająca na celu uwydatnienie negatywnej cechy człowieka, aby mu przez to dokuczyć lub zaszkodzić.

Wyzysk: niesprawiedliwe przywłaszczenie sobie części cudzej pracy lub majątku w ramach pewnych transakcji ekonomicznych lub zależności społecznych.

Wyżycie się: zachowanie się polegające na tendencji do zaspokajania potrzeb niższych, aż do granic fizycznej możliwości.

Wzajemność: stosunek proporcjonalnej miary w świadczeniach emocjonalnych lub prakseologiczno-społecznych.

Wzburzenie: przeżycie emocjonalne o dużym napięciu i kolorycie afektywności nieprzyjemnej, zwykle połączone z gwałtownymi objawami na zewnątrz, pojawiające się w związku z sytuacją czy zdarzeniem dotyczącymi indywidualnego człowieka czy grupę ludzką w sposób bardzo przykry.

Wzdraganie się: przeżycie wstępu psychiczno-duchowego przed możliwością czy koniecznością określonego czynu, który moralnie jest potępiany.

Wzgarda: uczucie znacznego lekceważenia i poniżania osoby lub zbioru osób przez deprecjację wartości, które one reprezentują.

Wzgląd: osobowy aspekt sprawy brany pod uwagę przy rzeczowym jej załatwianiu. W. ludzki: powodowanie się cudzą opinią z pominięciem własnej oceny etycznej z motywu chęci uniknięcia nieprzyjemności ze strony otoczenia.

Wziętość: akceptacja społeczna na skutek reprezentowania wartości odpowiadających danemu środowisku kulturowemu.

Wzmocnienie: specyficzny bodziec następujący po określonej reakcji, który wzmacnia prawdopodobieństwo, że w podobnej sytuacji pojawi się analogiczna reakcja.

Wzniosłość: wielkość połączona z szlachetnością podmiotu czy przedmiotu.

Wzór: struktura lub funkcja będąca podkładem dla modelowania innej rze-

czywistości na zasadzie analogii. W osobowy: ideał człowieczeństwa w określonym aspekcie; w. zawodowy: człowiek maksymalnie przystosowany do wymagań pełnionej roli.

Wzorcowość: charakter normatywności dla tworzenia przedmiotów analogicznych na zasadzie seryjności.

Wzorowość: cecha idealności w określonym zakresie, mogąca być przedmiotem naśladowania.

Wzorzec: struktura rzeczywistości określonego rodzaju, nie koniecznie idealna w swoim zakresie (por. wzór), według której kształtuje się inną rzeczywistość empiryczną.

Wzruszenie: emocjonalny efekt pobudzenia sfery poznania zmysłowego, zwłaszcza w przedmiocie mającym ładunek przyjemności lub nieprzyjemności.

Z

Zaangażowanie: współdziałanie afektywne i efektywne w jakimś zadaniu, tak że sukces w tej dziedzinie jest uważany za osobiste zwycięstwo, a klęska za własną porażkę.

Zabawa: czynność nieprodukcyjna, mająca cel sama w sobie i wykorzystywana na odprężenie psychiczne uczestników, jako na efekt pożądaną, ale nie automatyczną.

Zabawność: cecha wzbudzająca wesołość w znaczeniu pozytywnym, a więc pozbawioną ironii, kpiny czy innych względów ujemnych.

Zabieg: 1. czynność medyczna o charakterze leczniczym (np. operacja) lub nieleczniczym (np. w eutanazji); 2. doraźna aktywność ukierunkowana na cel konkretny i bliski.

Zabobon: wiara i praktyka o charakterze irracjonalnym oraz przedmiocie niereligijnym, choć mającym formy religijne.

Zabójstwo: odebranie jakiejś osobie życia fizycznego, zwykle w sposób gwałtowny, ale nie koniecznie z towarzyszeniem wmy moralnej i prawnej (np. z tytułu uzasadnionej obrony własnej, wykonywania legalnego wyroku śmierci itd.), przez co z. różni się od morderstwa.

Zaburzenie: chwilowa utrata równowagi organicznej (homeostazy) systemu działań czy określonej funkcji człowieka; z. psychiatryczne: choroba psychiczna, w której występuje poważna zmiana

osobowości, albo jej dezintegracja, co łączy się często z depresją, halucynacjami, urojeniami itd.

Zachcianka: chęć nie uzasadniona uprzednimi procesami świadomymi i pojawiająca się na zasadzie impulsu irracjonalnego.

Zachęta: pobudzenie do pewnego zachowania się, zwykle mające postać słowną, i będące wyrazem zyciwej akceptacji czyjegoś kierunku działania.

Zachłanność: chciwość w postaci bezwzględnej, nie znająca ograniczeń ani ze strony przedmiotowej, ani ze względu społeczno-religijnego, czyli sumienia moralnego.

Zachowanie: zespół reakcji na dane bodźce środowiskowe o znaczeniu pociągającym (z. apetytywne) lub odpychającym (z. awersyjne). Zachowanie się moralne: całość czynów zorganizowanych, a nie przypadkowy czy szeregowy zespół reakcji; z. s. molekularne: część elementów zachowania się, brana w oderwaniu od zespołu celowościowego.

Zachowawczość: postawa i tendencja do podtrzymywania w istnieniu dawnych struktur i funkcji, z pietyzmu dla nich samych, pomimo ich nieadekwatności życiowej.

Zachówek: część majątku przypadająca z mocy samego prawa spadkobiercom, dla zabezpieczenia ich interesów, nawet wbrew woli testatora.

Zachwył: przeżycie emocjonalne na podstawie intelektualnego ujęcia przedmiotu mającego cechę niezwykłego piękna, ale o charakterze bezinteresownym.

Zacięć się: utrwalenie nastawienia w określonym kierunku działania czynnego lub biernego, będącego wyrazem postawy oporu wbrew środowisku, które się mu sprzeciwia.

Zaciekawienie: chęć poznania o charakterze zewnętrznym i zwykle przejściowym.

Zacięćność: cecha usposobienia skłonnego do osiągania swoich celów bez względu na trudności ze strony czynników zewnętrznych.

Zacność: postać uczciwości ujmowanej w sposób zjawiskowy, z lekkim natężeniem starożytności.

Zacofanie: postawa awersji wobec faktu zmienności kulturowej świata, na rzecz podtrzymywania z uporem przestarzałych form życia.

Zaczepność: tendencja agresywna wzbudzająca u innych reakcje obronne.

Zadanie: działalność stanowiąca spełnienie powinności osobistej uwarunkowanej obowiązkami obiektywnymi, w ramach układu relacji między konkretnym człowiekiem a jego środowiskiem, zwłaszcza społecznym.

Zadatek: 1. zainicjowane dobro duchowe; 2. przedmiot materialny o charakterze wartościowym, który przy zawieraniu umowy jedna strona wręcza drugiej jako część zapłaty w formie gwarancji dotrzymania zamówienia. 3. Zadatki wrodzone: podłoże anatomiczno-fizjologiczne zdolności indywidualnych człowieka.

Zadośćuczynienie: akt wynagrodzenia obiektywnej szkody i krzywdy wyrządzonych czymś postępowaniem wobec osoby niewinnej.

Zadowolenie: poczucie satysfakcji typu zmysłowo-emocjonalnego.

Zadrażnienie: napięcie stosunków, zwłaszcza interpersonalnych, na skutek nieopatrzności lub złego czynu jednej ze stron.

Zadęć: stan jakby unicestwienia wewnętrznego w konsekwencji dokuczliwej i długotrwałej akcji prześladowczej w stosunku do jakiejś osoby.

Zadufanie w sobie: przesadne poczucie pewności siebie, nie uzasadnione racjami obiektywnymi, a pochodzące przeważnie z specyficznego temperamentu i braku doświadczenia życiowego.

Zadurzenie się: zakochanie się w postaci irracjonalnej i zazwyczaj przejściowej, pod wpływem zewnętrznych aspektów innej osoby, zwłaszcza typu estetycznego.

Zagadnienie: pytanie ważne teoretycznie lub praktycznie, na które oczekuje się lub szuka zadowalającej odpowiedzi.

Zagarnięcie: sposób nielegalnego zawładnięcia mieniem społecznym (obok kradzieży, przywłaszczenia, wyłudzenia itd.).

Zagmatwanie: niejasność w strukturze, funkcji czy sytuacji, na skutek winy zaangażowanych w niej osób.

Zagorzalność: uparte podtrzymywanie swojego stanowiska, powodujące awersję do harmonizowania ze środowiskiem.

Zagroźnienie: sytuacja bezpośrednio czy pośrednio możliwego naruszenia ważnej wartości ogólnej (np. wolności Ojczyzny) albo osobowej czy interpersonalnej; poczucie z.: emocjonalne przeżywanie niebezpieczeństwa płynącego z przyczyn niezależnych, a możliwego w czasie stosunkowo bliskim.

Zahamowanie (bradypsychia): zespół objawów osłabienia tempa oraz intensywności procesów psychicznych.

Zahukanie: stan obojętności psychicznej, na skutek silnej agresywności otoczenia.

Zainteresowanie: stała skłonność i doząna dążność do poznawania określonego przedmiotu jako wyraz zaangażowania psychicznego w kontakcie z nim, jak również tendencja do poświęcenia uwagi pewnej czynności lub treści i czerpanie z niej zadowolenia.

Zajadłość: stan emocjonalny o cesze

agresywności, długotrwałym napięciu i zdeterminowaniu w osiąganiu celu.

Zajęcie: postać pracy o charakterze obowiązkowym albo mającej cechę rozrywki; z. się: zaangażowanie władz psychiczno-motorycznych w określonym przedmiocie pozasubiektywnym.

Zajście: zdarzenie intersubiektywne o charakterze konfliktowym.

Zakała: czynnik kompromitujący w opinii publicznej.

Zakamieniałość: cecha nieugiętości w złym postępowaniu.

Zakaz: polecenie nieczynienia określonych działań.

Zakłęcie: 1. akt słowny użycia przekleństwa; 2. słowa zabobonne w próbie kontaktu ze światem duchów.

Zaklinanie: akt religijny, w którym przez używanie imion świętych chce się kogoś skłonić do pewnego zachowania się, a więc uczynienia czegoś albo zrezygnowania z jakiegoś czynu.

Zakład: 1. kontrakt zobowiązujący do przekazania innej osobie określonych świadczeń umownych w przypadku zaistnienia pewnych zdarzeń losowych; 2. z. pracy: instytucja ekonomiczno-techniczna o celach produkcyjnych czy usługowych, zatrudniająca zespół osób, pracujących z motywu zarobkowania.

Zakłamanie: styl życia oparty świadomie na rozmijananiu się z prawdą ze względów konunkturalnych.

Zakłócenie: przemieszczenie układu w inny stan poza normalnym jego funkcjonowaniem, i to przez czynnik zewnętrzny.

Zakłopotanie: stan emocjonalno-intelektualny w sytuacji trudnej, a wymagającej czasem podjęcia szybkiej decyzji.

Zakochanie (się): przeżycie typu uczuciowo-wolitywnego, wylaniające tendencję do związania się z osobą innej płci, celem rozwinięcia własnej osobowości w kierunku społecznym; wyższe formy miłości przesuwiają ośrodek zainteresowania ku tej drugiej osobie, a więc tra-

cą cechę egotyizmu, znamionującą jeszcze postać z. się.

Zakon: społeczno-religijny związek osób dojrzałych, zmierzających wspólnie do pełni życia chrześcijańskiego drogą wytyczoną przez założyciela, a zatwierdzoną przez Kościół, będąca zwykle specyficzną interpretacją rad ewangelicznych.

Zakorzenie (się): poczucie i fakt łączności emocjonalnej ze środowiskiem egzystencjalnym.

Zakres: relacyjne pole związków znaczeniowych określonego rodzaju.

Zakłnienie: emocja paraliżująca ekspansywność działania, na skutek uświadomienia sobie niebezpieczeństw z nim związanych.

Zaletą (człowieka): pozytywna cecha usposobienia, przejawiająca się w działaniu dobrym.

Zależność: stosunek podporządkowania różnych elementów środowiska (m. in. osób) z określonego punktu widzenia wobec elementu nadrzędnego.

Zaloty: społeczna forma nawiązywania kontaktów interpersonalnych między osobami różnej płci z perspektywą ewentualnego zawarcia małżeństwa.

Zaludnienie: stosunek ilościowy ludności do zamieszkałego terenu w określonym czasie.

Zalamanie (się): nerwowe zaburzenie równowagi psychicznej, wynikające z nadmiaru bodźców i wyrażające się w obniżeniu aktywności oraz przewadze emocji negatywnych.

Założenie: twierdzenie przyjęte bez dowodu, jakkolwiek nie bez racji, mające być podstawą dla rozumowania, które swoim wynikiem albo potwierdza albo podważa to założenie; z. a priori: oczywiste twierdzenie niepodważalne, które służy do oceny innych twierdzeń.

Zamawianie (chorób): zespół praktyk zabobonnych, mających przez określone czynności (słowa, gesty) magiczne oddalić choroby od ludzi czy zwierząt.

Zamiar: przemyślana chęć określone-

go działania, co do podjęcia którego nie zapadła jeszcze wiążąca decyzja.

Zamierzenie: obiektywne działanie, będące przedmiotem zamiaru osobistego.

Zamieszanie: stan przejściowego zakłócenia równowagi o charakterze funkcjonalnym.

Zamieszka: przejściowe zaburzenie porządku publicznego, wynikające z pobudek impulsywności tłumu.

Zamilezenie: pominięcie w mowie czegoś, co nie powinno być powiedziane; z. jest różne od przemilczenia.

Zamیلowanie: trwała skłonność do pewnych aktów ze względu na płynącą z nich przyjemność duchową.

Zamożność: stan majątkowy wyróżniający się pozytywnie w danych warunkach środowiskowych i pozwalający na wyższy poziom życia, aniżeli zaspokajanie potrzeb witalnych.

Zamroczenie: zespół zaburzeń świadomości aktualnej, wyrażający się w obniżeniu stopnia percepcji, upośledzeniu orientacji w środowisku oraz utrudnieniu kontaktu z otoczeniem.

Zamyśl: projekt działania jeszcze nie wykraczający poza stadium analizy intelektualnej.

Zaniechanie: świadomy akt niepodjęcia określonego działania, które narzucało się jako możliwość albo wymóg chwili.

Zaniedbanie: zawiniony akt niedziałania, kiedy ono było obowiązujące.

Zaniepokojenie: stan zakłócenia równowagi emocjonalnej, na skutek jakiejś niejasności poznawczej.

Zanudzanie: czynność wprowadzania drugiej osoby w stan odrętwienia intelektualnego w wyniku nieatrakcyjności bodźców interpersonalnych, zwłaszcza w rozmowie.

Zaoponowanie: sprzeciw o charakterze dyskusyjnym, zwykle nie konfliktowym.

Zapalczywość: cecha usposobienia skłonnego do działań nagłych i nieprzemyślanych.

Zapamiętałość: cecha działania długo-trwałego o znacznym stopniu emocjonalności, rozwijającego się w dziedzinie przywiązań afektywnych.

Zapał: znaczna chęć do działania, zabarwiona emocjonalnością pozytywną, o napięciu krótkotrwałym (np. „słomiany z.”).

Zaparcie się: wyrzeczenie się dotychczasowych przekonań z motywów nieintelektualnych, albo innych wartości pod wpływem nacisku ze strony środowiska. Z. s. siebie: wyrzeczenie się egoizmu na rzecz wartości obiektywnych.

Zapatrywanie: pogląd szczegółowy o charakterze mało zdecydowanym i zwykle powiązany z innymi sądami współzależnymi, oraz na równi z nimi podlegający rewizji.

Zapęd: irracjonalny w treści i przesadny w formie akt zdobywania tego, co jest uważane za dobro indywidualne.

Zaperzenie się: zdenerwowanie spowodowane poczuciem dotknięcia w godności osobistej.

Zapis (legat): akt spadkodawcy przeznaczający jakąś korzyść majątkową dla zapisobiorcy, ale bez ustanowienia tej osoby prawnym spadkobiercą.

Zaplata: wynagrodzenie za dokonaną przez kogoś pracę przekazane w konkretnej formie (np. piemiędzy, przysługi itd.).

Zapłodnienie: akt i skutek poczęcia nowego życia przez połączenie komórek rozrodczych, męskiej i żeńskiej; sztuczne z.: połączenie komórek rozrodczych dokonane zabiegiem technicznym, nie przez osobowy kontakt organizmów ludzkich.

Zapobieganie: usiłowanie uniknięcia skutków, które dany akt pociąga z natury rzeczy (np. z. ciąży).

Zapobiegawczość: cecha usposobienia zdolnego do przewidywania niepożądanych skutków własnego postępowania oraz unikania ich.

Zapobiegliwość: zdolność uprzedzania przyszłych potrzeb i zabezpieczenia możliwości ich zaspokojenia.

Zapominalstwo: cecha niespełniania obietnic i obowiązków, na skutek nawykowego nieuświadomienia sobie ich aktualnie, bez udziału złej woli.

Zapominanie: stopniowa utrata nabytej wprawy, na skutek jej nieaktywizowania.

Zapomnienie: stan niepamięci o treściach, które istniały już w świadomości.

Zapotrzebowanie: obiektywny brak przedmiotów mogących zaspokoić istniejącą potrzebę, jako uświadamiany sobie przez zainteresowany w tym podmiot.

Zapowiedź: znak (zwłaszcza słowny) oznajmiający zaistnienie w przyszłości określonego zdarzenia czy stanu rzeczy, w oparciu o istniejący ciąg przyczyn i w ramach myślenia prawdopodobnego.

Zapowiedzi: publiczne zawiadomienie o zamiarze wstąpienia w związek małżeński zywionym przez określone osoby, celem wykrycia ewentualnych przeszkód na drodze interwencji społecznej.

Zapoznanie: neusprawiedliwione pominięcie albo niedostrzeżenie faktu, stanu rzeczy albo osoby w przypadku ważnym obiektywnie, który powinien być uznany jako taki.

Zapracowanie: permanentne obciążenie pracą ponad normę obowiązkową, a więc naruszające proporcję pracy i wypoczynku; skutkiem takiego stanu jest przepracowanie.

Zaprawa. wyćwiczenie przygotowawcze, pozwalające na podjęcie szczególnych działań.

Zaprzaństwo 1. akt i stan wyrzeczenia się dotychczasowych przekonań i łączności z odpowiednią grupą ideologiczną, ze względów koniunkturalnych; 2. kwalifikacja społeczna jednostki odchodzącej od dotychczasowej grupy ideologicznej („renegat”), niezależnie od moralnej wartości jej decyzji.

Zaprzeczenie: odmowa zgody na stwierdzenie jakiegoś aktu albo stanu rzeczy, albo nawet wykluczenie wprost takiego stwierdzenia.

Zaprzepaszczenie: zniweczenie możliwości czy faktu istnienia jakiejś pozy-

tywnej rzeczywistości, zazwyczaj na skutek negatywnego aktu osobowego (zaniedbania lub wykroczenia).

Zaradność: umiejętność organizowania działań odpowiadających zaistniałym potrzebom życiowym.

Zasadność: cecha twierdzenia lub decyzji, wynikająca ze stanu rzeczy, który warunkuje ich pojawienie się u człowieka.

Zaręczyny wzajemne przyrzeczenie zawarcia małżeństwa w przyszłości przez określone i zdolne do tego osoby, mające charakter zobowiązania, głównie moralnego, i podjęte zwykle ze współudziałem zainteresowanych osób ze środowiska, zwłaszcza rodzyny.

Zarozumiałość: przesadne ocenianie własnej wartości, zwłaszcza uzewnętrzniane w postaci ponizania drugich.

Zarządzanie: ciąg doraźnych aktów osoby posiadającej określone prerogatywy władzy, który zmierza do zapewnienia normalnego funkcjonowania jakiejś instytucji społecznej.

Zarzut: supozycja pewnego zła, wyrażona w akcie oskarżenia, głównie w trybie prywatnym, przed jego udowodnieniem.

Zasada: egzystencjalny sąd o wartości, wyrażony w formie dyrektywy postępowania.

Zasiedzenie: faktyczne, długotrwałe i nie kwestionowane posiadanie oraz używanie jakiejś rzeczy (dobra majątkowego) bez złej wiary, dające na mocy samego prawa tytuł jej własności.

Zaskoczenie: akcja dokonana w ten sposób, że druga strona tego się nie spodziewa. Z. psychiczne: niezdolność do podążania za zmianami środowiskowymi u jakiegoś człowieka.

Zaślepienie: intelektualna niewrażliwość na zło własnego postępowania, pochodząca z przyczyn pozaumysłowych.

Zaślubiny mistyczne: najwyższy akt łączności duchowej człowieka z Bogiem, będący szczególniejszym darem Bożym i wyrazem całkowitego oddania się człowieka Bogu.

Zasluga. 1. społeczna: tytuł do szczególnego uznania czy nagrody materialnej, na skutek spełnienia czynu ważnego a nie obowiązującego, zwłaszcza jeżeli pociąga on ze sobą większe trudności; 2. religijna: intensyfikacja pozytywnej relacji nadprzyrodzonej między Bogiem a człowiekiem, stanowiąca odpowiedź Bożą na działanie dobrej woli ludzkiej.

Zasługiwanie: ciąg aktów niosących tytuł do nagrody, związanych z okresem życia, w którym ta nagroda nie jest jeszcze osiągalna w całej rozciągłości.

Zasób: ilość pewnych dóbr użytecznych, stojąca aktualnie do dyspozycji.

Zasobność: stan posiadania specyficznych dóbr, mogących służyć do zaspokajania określonych potrzeb.

Zaspokojenie: obiektywne nasycenie żądań i subiektywne poczucie wypełnionej potrzeby

Zastanowienie: akt umysłu polegający na rozstrząsaniu racji pozytywnych i negatywnych w związku z określonym zagadnieniem, w sensie próby szukania na nie jednoznacznej odpowiedzi.

Zastaw: prawo rzeczowe przekazane jako zabezpieczenie wierzytelności, czyli gwarantujące zwrot należności w ustalonych okolicznościach.

Zastój: przejściowy stan immobilności na jakimś odcinku życia, który w normalnych warunkach powinien wykazywać cechy procesu.

Zastosowanie: związanie jednego wycinka rzeczywistości z drugim na zasadzie podporządkowania przedmiotu nowym funkcjom, albo wskazanie relacji między pewnymi prawdami cząstkowymi, występującymi w ramach większej struktury

Zaszczyt. wyróżnienie społeczne o charakterze honorowym.

Zaszkodzenie: doraźne wyrządzenie zła uchwytne, zwykle w sposób odpowiedzialny.

Zatajenie: celowe pominięcie prawdy w warunkach, gdy jej wyjawienie było obowiązkiem.

Zatarg: kłótnia przekraczająca zakres interpersonalny, mająca zwykle za przedmiot dobra materialne.

Zatrudnienie: stałe zajęcie o charakterze obowiązkowym i przeważnie zarobkowym.

Zatwardziałość: uporczywe trwanie w złym, ale będące raczej cechą charakterologiczną, aniżeli moralną.

Zaufanie: akt nadziei w znaczeniu interpersonalnym i przejściowym. Z. w sobie: docenianie, a zwykle przecenianie własnych możliwości działania.

Zausznictwo: poplecznictwo interesowne w stosunku do osoby o większym znaczeniu społecznym, posuwające się aż do granic niemoralności.

Zawadiactwo: zuchwały sposób zachowania się w sytuacjach konfliktowych, w oparciu o przecenianie sił własnych.

Zawiadywanie: zarządzanie w trybie nieurzędowym, a więc bardziej w sensie prakseologicznym, aniżeli administracyjnym.

Zawiedzenie: psychiczne przeżycie i poczucie frustracji w stosunku do uzasadnionych nadziei.

Zawilość: stan i cecha nieprzejrzystości w jakiejś strukturze, zwłaszcza intelektualnej.

Zawisłość: niechęć do współzawodnika w tej samej dziedzinie o podobnych szansach społecznych, z powodu osiągniętych przez niego sukcesów, połączona z gotowością do przeciwstawiania się i szkodenia mu w miarę nadarzających się sposobności.

Zawłaszczenie: objęcie w posiadanie efektywne rzeczy niczyjej.

Zawód. 1. stała działalność będąca głównym źródłem prestżu społecznego i zdobywania środków do życia; 2. psychiczne przeżycie frustracji w warunkach pozwalających uprzednio na oczekiwanie wyniku pozytywnego.

Zawody: zbiorowa emulacja działań unormowanych przepisami, dla osiągnięcia zwycięstwa jednej ze stron uczestniczących.

Zawstydzenie: akt i przeżycie poniżenia o charakterze osobowym, czasem również z wydzwinięciem społecznym.

Zawziętość: nastawienie psychiczne nieustępliwości, zwłaszcza w sprawie złej.

Zazdrość: uczucie niechęci do innej osoby z powodu prawdziwego czy rzekomego zagrożenia z jej strony dóbr osobistych, zwłaszcza emocjonalno-społecznych. (Por. zawiść).

Zbawienie: pozytywne osiągnięcie celu ostatecznego, połączone z wyzwoleniem od zła w życiu i przewycięzeniem śmierci.

Zbeczesczenie: niewłaściwe potraktowanie rzeczy świętej, przez co traci ona z prawa kościelnego charakter sakralny, albo wielkiej wartości społecznej jako takiej.

Zbiegowisko: przypadkowy zbiór ludzi powstały w związku z jakimś zdarzeniem zewnętrznym, które wzbudziło ich przelotne zainteresowanie.

Zbieranina: wielość bytów niehomogeniczna co do jakości i nieuporządkowana co do układu.

Zbiór: pewna ilość bytów wyłączona od innych na mocy pewnego kryterium zewnętrznego.

Zbiorowisko: przypadkowy zbiór ludzi określony jednym miejscem i czasem.

Zbiorowość: zbiór ludzi o charakterze całości wyłączonej ze środowiska pod pewnym względem.

Zbir: człowiek uzbrojony i stojący w sposób odpłatny na usługach nielegalnego czynnika przemocy w stosunku do jakiejś grupy społecznej (np. hajduk dawnego magnata).

Zblazowanie: psychiczno-duchowy stan przesytu jednostki o wysokim stopniu cywilizacji, spowodowany długotrwałym stylem konsumpcyjnym życia bezideowego, w stosunkowo dobrych warunkach ekonomiczno-społecznych.

Zbliżenie (między ludźmi) fakt i uczucie zacieśnienia relacji interpersonalnej, ujawniające i konkretyzujące się

zwłaszcza na płaszczyźnie wspólnoty przeżyć i dążeń.

Zbłądzenie (mor.): fałszywy kierunek postępowania człowieka, obrany lub podtrzymywany bez złej jego woli.

Zboczenie: dynamika działania realizowanego w niewłaściwym kierunku lub nie odpowiedniej formie. Z. seksualne: forma patologicznego przeżywania i realizowania potrzeby płciowej.

Zbójca: człowiek uprawiający proceder zdobywania środków utrzymania lub wzbogacania się przez obrabowywanie innych ludzi przy użyciu przemocy, aż do zadawania śmierci wyłącznie.

Zbożność: religijna postawa egzystencjalna wyrażająca się w postępowaniu zgodnym z wolą Bożą.

Zbrodnia: wykroczenie społeczno-moralne przeciw podstawowym dobrom osobowym bezpośrednim (np. życie) lub pośrednim (np. dzieła kultury).

Zbrodniczość: cecha czynu podważającego świadomie i dobrowolnie fundamentalne dobra ludzkie.

Zbyteczność: właściwość przedmiotów niezaspokajających konieczną potrzebę człowieka.

Zbytek: przedmiotowy styl życia (np. zespół rzeczy, pewnych sposobów bycia) nastawiony na zaspokajanie potrzeb kultury wyższej, często nawet wyrafinowanej.

Zbytkowość: cecha przedmiotów przekraczających zapotrzebowanie na konieczne dobra ludzkie i związanych z potrzebami wyszukanyimi kulturowo.

Zdarzenie: zjawisko o charakterze procesu zewnętrznego, który ukonkretnił się w fakcie jako jego wytworze.

Zdecydowanie: zdolność i cecha zmierzająca do celu bez wahań.

Zdeklarowanie: postawa oficjalnej oraz faktycznej przynależności do pewnej grupy ideologicznej na podstawie decyzji podjętej w sposób świadomy i dobrowolny.

Zdemoralizowanie: rozkład moralności indywidualnej lub społecznej w kon-

sekwencji zaistniałych uprzednio procesów życia osobowego i zbiorowego.

Zdeterminowanie: nastawienie działania w określonym kierunku bez względu na towarzyszące mu zjawiska środowiskowe (np. aprobaty lub dezaprobaty).

Zdolność: uwarunkowana psychosomatycznie możliwość wyuczenia się czegoś albo dokonania jakiegoś czynu.

Zdrada: akt porzucenia dotychczasowej postawy ideologicznej albo członkostwa grupy społecznej na rzecz przeciwniej, a nawet wrogiej z motywów egotycznych (np. lęku, interesu), łącznie z działaniem odpowiednim do nowej sytuacji.

Zdradliwość: cecha usposobienia skłaniająca do zmiany postaw i zachowania się w sprawach ideologicznych i społecznych, zależnie od doraźnej komunikatory sytuacjino-osobistej.

Zdradzieckość: skłonność do porzucenia każdorazowo dotychczasowych przekonań czy sprzymierzeńców, ilekroć łączy się to z możliwością osiągnięcia korzyści osobistych.

Zdrowie: stan względnej równowagi (homeostazy) funkcjonowania psychosomatyki człowieka. Z. moralne: zrównoważone osobowościowo dążenie do spełnienia sensu własnego życia i osiągnięcia ostatecznego celu działań ludzkich. Z. psychiczne: negatywnie — brak choroby psychicznej; pozytywnie — energia życiowa wyrażająca się w dobrym samopoczuciu, elastycznym przystosowaniu do środowiska i nastawieniu twórczym.

Zdrożność: akt i stan w znacznym stopniu odbiegające od norm moralności społecznej.

Zdumienie: rodzaj szoku umysłowego w stosunku do rzeczy lub sytuacji przekraczających dotychczasowe doświadczenia w pojmowaniu rzeczywistości.

Zdyscyplinowanie: cecha charakteru i styl życia, wyrażające się w ścisłym przestrzeganiu obowiązków pozytywnych, czyli nałożonych przez siebie lub drugich.

Zdziałanie: dokonanie czegoś z efektem zamierzonym.

Zdziczenie: rozpad form współżycia społecznego w konsekwencji zaniku norm moralnych lub nieskuteczności norm prawnych.

Zdziecinnienie: wtórny proces regresji do poziomu przeżywania i reagowania, jakie są właściwe dla okresu niedojrzałości osobowej.

Zdzierstwo: chciwość wykazywana w stosunku do osób zależnych, i to zwykle przy okazji czynności uprawnionych.

Zdziwienie: przeżycie zaskoczenia umysłowego w stosunku do faktu nie będącego logicznym przypadkiem ciągu zdarzeń czy rzeczywistości sytuacyjnej, ale mającego inną proveniencję na linii dotąd nie zauważanej.

Zegar biologiczny: system fizjologiczny („wielki” i „mały”), regulujący przebieg procesów witalnych w mikrowymiarze (np. cykl dobowy) lub makrowymiarze (od dzieciństwa do starości) życia jednostkowego.

Zejsście: śmierć indywidualna w znaczeniu cywilno-prawnym.

Zelotyzm: pierwotna gorliwość nowych członków grupy ideologicznej.

Zelżywość: pozbawienie czci przez hańbiące społecznie daną osobę postępowanie ze strony otoczenia, działającego wobec niej agresywnie.

Zemsta: samowolny lub nielegalny (np. zwyczajowy jak wendeta) odwet za doznaną krzywdę.

Zenit (pułap): w znac. prakseol. najwyższy stopień możliwy do osiągnięcia w określonych warunkach, czyli realne maximum efektywności działania.

Zepsucie: rozkład struktury lub funkcji od wewnątrz albo ich zniweczenie od zewnątrz.

Zerwanie: gwałtowne zniszczenie dotychczasowej łączności.

Zespół (socj.) układ struktur połączonych wspólnym funkcjonowaniem.

Zespół (syndrom): charakterystyczny zbiór cech lub procesów właściwych dla

określonego schorzenia (np. z. amen-tywny).

Zestrój: 1. ontyczny: harmonijny związek bytów w większej całości świata rzeczywistego; 2. psychiczny: bezkolidyżne współdziałanie różnych funkcji psychicznych.

Zewnętrzność: zatrzymanie się na zjawiskowej stronie rzeczywistości, bez docierania do jej treści istotowej.

Zezwierzęcenie: daleko posunięty rozpad osobowości, w trakcie którego ujawniają się w człowieku usamodzielnione struktury niższego rzędu (zwłaszcza popędowo-zmysłowe).

Zezwolenie: akt zgody czynnika kompetentnego na pewne zachowanie się jakiejś osoby.

Zgnębienie: akt zewnętrznej agresji i jego odpowiednik psychiczny w zakresie uszczuplenia czyjejs godności osobowej, albo społecznego znaczenia jakiegoś człowieka.

Zgnilizna (obyczajowo-mor.): zaawansowany stan rozpadu norm moralnych w kategoriach społecznych, połączony z brakiem zahamowań osobowych w zakresie działania popędowego u wielkiej liczby członków danej społeczności.

Zgoda: akt i stan interpersonalnej jedności psychicznej, zwłaszcza w dziedzinie wspólnych działań.

Zgodliwość: skłonność do zgodności w życiu zbiorowym.

Zgodność: tendencja dostosowywania swoich roszczeń do wymogów życia, zwłaszcza w kontaktach z innymi ludźmi.

Zgorszenie: świadome wywoływanie zła duchowego u innej osoby w akcji bezpośredniej albo pośredniej.

Zgrabność: cecha fizyczna lub prakseologiczna, wyrażająca się w trafnym uniknięciu przesady w określonym zakresie.

Zgromadzenie: zbiór ludzi mający na celu dokonanie jakiegoś aktu wspólnotowego.

Zgroza: przeżycie niezwykłego lęku, na skutek nagłego spotkania z czymś, co może być niebezpieczne dla podsta-

wowych dóbr człowieka (np. życia, wartości kulturowych itd.).

Zgrywanie się: forma niepoważnego zachowania się w celu zainteresowania własną osobą innych ludzi z otoczenia.

Zgryźliwość: skłonność do negatywnych nastawień lub aktów w kontaktach z innymi ludźmi, na skutek wewnętrznych stanów frustracji, które w ten sposób zostają rozładowywane.

Zgryzota: troska długotrwała o charakterze dokuczliwym, często również mająca cechę beznadziejności.

Zgrybialsłość: starczość psychofizyczna w stopniu daleko zaawansowanym.

Zguba: 1. sytuacja zagrażająca znieważeniem jakiegoś przedmiotu; 2. sam ten przedmiot utracony.

Zgubność: cecha sytuacji powodującej możliwość zniszczenia czegoś aktualnie istniejącego.

Zgwałcenie: naruszenie przemocą fizyczną czyjegoś podstawowego dobra osobowego.

Zjadliwość: cecha czyjegoś aktu, zwłaszcza w formie wypowiedzi, powodująca dotkliwie zranienie psychiczne innej osoby, na skutek trafnego ale w sposób ośmieszający przedstawienia dotyczącej jej prawdy.

Zjawisko: byt albo proces o charakterze empirycznym.

Zjednoczenie: akt i skutek połączenia struktur albo funkcji w ramach większej całości działaniowej.

Zlecenie: przekazanie komuś innemu do zrealizowania pewnej funkcji, łącznie z jej przedmiotem.

Złitowanie się: akt współczucia o charakterze zewnętrznym i przejściowym, w kontakcie z doraźną potrzebą innej osoby, albo jej winą i grożącą karą.

Zła wiara: świadomość nieposiadania jakiegoś prawa przy równoczesnym działaniu na jego zasadzie.

Zło: brak dobra, które być powinno. Z. moralne: brak należnego dobra, zawiniony przez osobę działającą świadomie. Z. religijne utożsamia się z grzechem w ścisłym znaczeniu.

Złoczyńca: człowiek dopuszczający się zła uchwytnego w kategoriach społeczno-prawnych.

Złodziejstwo: uprawianie kradzieży w trybie stałym lub nawykowym, zwłaszcza jako sposobu zdobywania środków utrzymania.

Złorzeczenie: świadome życzenie komuś nieszczęścia osobistego z motywu niechęci lub zemsty.

Złość: brak dobrot w sensie emocjonalno-zachowaniowym, zwłaszcza gdy jest on wyraźny i dokuczliwy dla otoczenia.

Złośliwość: złość wobec innych ludzi w postaci względnie stałej, o ile płynie z motywu rozdrażnienia wewnętrznego, a nie jest powodowana przez winę środowiska.

Złozczenie się: akt ujawniania złości w formie rozładowywania napięć wewnętrznych.

Złudzenie: spostrzeżenie nie odpowiadające rzeczywistości poznawczej, spowodowane przez wpływ czynników psychicznych, chociaż w oparciu o pewne bodźce zewnętrzne.

Zmanierowanie: sztuczność w zachowaniu się, zwłaszcza interpersonalnym, wpływająca z zahamowań typu psychiczno-kulturowego.

Zmartwienie: znaczna i przykra troska związana z zachowaniem się cudzym, szczególnie osób bliskich.

Zmaterializowanie: stan przesylenia dążeń ludzkich oraz duchowej atmosfery środowiska kulturowego elementami typu empiryczno-hedonistycznego lub ekonomiczno-technicznego.

Zmaza (grzechowa): stan frustracji w doskonałości duchowej, przewidzianej dla człowieka w pierwotnych planach Bożych (z. grzechu pierwotnego) lub uzyczonej mu darem łaski w związku z dziełem Odkupienia (z. grzechu osobistego). Używanie tego wyrażenia jest niewskazane, gdyż jest ono obecnie dezinformujące, bo niewłaściwie łączy grzech z pojęciem nasienia męskiego (np. „z. nocna”).

Zmechanizowanie: udoskonalenie techniczne w konkretnym procesie życiowym (np. z. modlitwy), zwłaszcza w dziedzinie produkcji, przez maksymalne stosowanie maszyn.

Zmęczenie: poczucie niewydolności psychosomatycznej oraz obniżenie wydajności pracy, na skutek długiej czy wielkiej intensywności wysiłków.

Zmiana: przegrupowanie struktury albo modyfikacja funkcji w jakimś bycie prostym albo złożonym zespole bytów.

Zmienność: cecha wszelkiego bytu będącego w rozwoju, uwarunkowanego faktem jego niedoskonałości.

Zmiłowanie (się): doraźny akt miłosierdzia, nie konieczne związany z stałą relacją międzyosobową.

Zmowa: zgoda różnych osób na osiągnięcie wspólnego celu, ale w perspektywie korzyści indywidualnych.

Zmuszanie: skłanianie przemocą kogoś do czynu, który osobiście mu nie odpowiada.

Zmyślanie: nie mówienie prawdy w kategoriach psychicznych (np. fantazjowanie, konfabulacja), ale nie sięgające do wypowiedzi w sensie prawnym (np. fałszywe świadectwo) czy moralnym (kłamstwo).

Zmyślność: spryt życiowy traktowany jako dyspozycja wrodzona, ujawniana w działaniach praktycznych.

Zmysł: organiczna zdolność percepcji określonych bodźców fizycznych, z. moralny: wycucie jakby instynktowne w zakresie dobra i zła w sumieniu, oparte na zinternalizowaniu norm postępowania oraz ich działaniu na zasadzie wyższego automatyzmu.

Zmysłowość: 1. kondycja bytów organicznych, dla których bodźce fizyczne są konieczne do życia; 2. preponderancja czynników organicznych w człowieku, ujawniająca się w podporządkowaniu im zainteresowań i dążeń wyższych.

Znaczenie (oznaczenie): 1. denotacyjne: obiektywne wskazanie na rzecz, do której się odnosi; jest to oznaczenie w

ściśłym sensie; 2. konotacyjne (współznaczenie): treść emocjonalna związana z danym słowem lub symbolem i przekraczająca jego znaczenie w sensie branym intersubiektywnie.

Znak: zjawisko przedstawiające albo nie przedstawiające (jak przedmiot, czyn itd.), mające naturalną albo umowną łączność z czymś innym i wskazujące swoim samym istnieniem na ten sam byt.

Znakomitość: cecha wybitności w określonym rodzaju, o ile zostaje dostrzegana przez osoby zainteresowane.

Znamię: cecha wyróżniająca o charakterze przypadłościowym.

Znieczulenie: akt i stan niewrażliwości na bodźce w ogóle, albo określonego gatunku.

Zniechęcenie: emocjonalny stan wyczerpania napięć psychoenergetycznych, zwykle na skutek braku pozytywnych wyników działania.

Znieczulica: stan zubożenia na bodźce ze strony określonych sfer wartości (np. społecznych, moralnych). (Por. anestezja moralna).

Zniedołężnienie: osłabienie sił witalnych w wyniku niszczących procesów życiowych (np. starzenia się), połączone z odpowiadającym mu zmniejszeniem zdolności psychicznych.

Zniesławienie: rozgłoszenie nieprawdziwego zarzutu albo sprawy mającej charakter tajemnicy prywatnej, co do cech albo postępowania osoby fizycznej lub moralnej, mogących ją poniżyć w opinii publicznej i narazić na utratę dobrej sławy; intencja złośliwa powiększa odpowiedzialność sprawcy

Zniewaga: naruszenie czci lub honoru w sposób czynny i bezpośredni.

Znieważenie: akt pozbawienia kogoś niesłusznie godności osobistej, albo naruszenia jakiegoś przedmiotu w jego wartości reprezentacyjnej, lub innej formie znaczącej.

Zniewieścianość: miękki styl życia psychofizycznego i sposób zachowania się mężczyzny w formach właściwych dla

kobiet, powstały na skutek niewłaściwego wychowania i rozpieszczającego wpływu środowiska.

Zniszczenie: unicestwienie przedmiotu w jego strukturze lub funkcjonalności.

Znudzenie: obniżenie aktywności psychicznej, na skutek braku zainteresowania wynikającego z monotoności bodźców.

Znużenie: osłabienie typu psychiczno-duchowego, połączone z wyczerpaniem sił organicznych, wynikające z pracy długotrwałej, zwłaszcza o trybie jednostajnym.

Zubożnienie: całkowite albo częściowe upośledzenie przeżyć emocjonalnych w jakimś zakresie przedmiotowym ze względu na to, że jego treść nie zaspokaja oczekiwań podmiotowych.

Zobowiązanie: czynne lub biernie nałożenie obowiązku, czyli obiektywnej konieczności działania w trybie osobowym.

Zohydzenie: niesprawiedliwe pozbawienie kogoś lub czegoś indywidualnej wartości w opinii społecznej.

Zoilstwo: skłonność do krytyki złośliwej w stosunku do dzieł obiektywnie wielkich.

Zoofilia: skierowanie ludzkiego instynktu seksualnego na kontakty ze zwierzęciem, stanowiące rodzaj zбочenia.

Zoolatria: religijny kult zwierząt.

Zręczność: sprawność funkcjonalna typu motoryczno-działaniowego, albo umiejętność postępowania w trudnych sytuacjach, zwłaszcza międzyludzkich.

Zręczenie: stałe i dokuczliwe, ale mało agresywne, wyrażenie swego niezadowolenia, płynące raczej z nieprzy stosowania wewnętrznego, aniżeli z obiektywnego zła zauważanego w środowisku, które ma być powodem takiej reakcji słownej.

Zrezygnowanie: porzucenie wszelkich działań inwencyjno-twórczych albo obronnych pod wpływem sytuacji, w której trudności subiektywnie wydają się nie do przezwyciężenia.

Zrównoważenie: stan względnie harmonijnej aktywności przeciwstawnych tendencji psychiczno-fizycznych pod jednoczącym wpływem czynnika osobowościowego.

Zrozpaczenie: porzucenie wszelkiej nadziei, nawet w postaci złudnej, na pomyslnie wyjście z trudnej sytuacji.

Zrozumiałość: cecha przedmiotów tak adaptowanych do odbiorcy, że mogą być przez niego łatwo przyswojone intelektualnie.

Zrozumienie: akt ujęcia przez umysł treści przedmiotu w jej istotnych relacjach, zwykle za pośrednictwem danych pochodzących z aktywności zmysłowej.

Zrujnowanie: 1. zniszczenie w sposób gwałtowny jakiejś struktury; 2. akt i stan utraty podstawowych warunków i środków do życia.

Zrutynizowanie: wysoka sprawność techniczna pozbawiona udziału czynnika osobowego.

Zrzeszenie: grupa społeczna o luźnych związkach interpersonalnych i pewnej strukturze formalnej, w której decydującą rolę odgrywa osiąganie celów całościowych, a jej członkowie posiadają w nich tylko jakiś proporcjonalny udział indywidualny, zależnie od wkładu osobistego w dobro zbiorowe.

Zuchowatość: trwały albo czasowy, przerost pewności siebie, ujawniany w ostentacyjnym zachowaniu się śmiało wobec przeszkód czy trudności.

Zuchwalstwo: postawa nierozumnej śmiałości w sytuacji zagrażającej człowiekowi utratą ważnych dóbr, podejmowana bez wystarczającego uzasadnienia.

Zuchwałość: cecha charakteru albo działania zbyt śmiałego w stosunku do sytuacji i możliwości danego człowieka.

Zwada: poróżnienie się o charakterze przejściowym i jakby nawykowym, a więc angażujące bardziej emocjonalnie, aniżeli wolitywne.

Zwaśnienie: poróżnienie zwykle długotrwałe i mające wymiar społeczny, a więc formujące życie większej grupy ludzi (np. rodów).

Zwątpienie: emocjonalne przecięcie sądu intelektualnego o nieosiągalności celu wybranego przez wolę.

Związek: jedność strukturalna o charakterze moralnym, albo fizyczna łączność funkcjonalna elementów istotowo różnych.

Zwielokrotnienie osobowości: stan psychopatyczny, zwany również rozszczepieniem jaźni, w którym człowiek przejawia dwie (albo więcej) osobowości, przy czym jedna z nich jest podstawowa, a inne są przyjmowane w szczególnych przypadkach.

Zwierzchnictwo: społeczna funkcja wykonywania władzy i odpowiadający jej status honorowy.

Zwierzchność: organ reprezentowania i sprawowania władzy społecznej.

Zwierzęcość: podobieństwo do struktury czy funkcji zwierzęcia w znaczeniu psychosomatycznym, albo na skutek rozpadu duchowego charakteru człowieczeństwa.

Zwierzenie (się): poufne przekazanie wiadomości osobistych, zobowiązujące do przestrzegania sekretu naturalnego.

Zwięzłość: maksymalna oszczędność słów w stosunku do komunikatu nie uszczuplonego treściowo.

Zwlekanie: nie spełnienie obowiązku w należytych czasie, ale bez chęci jego zaniedbania.

Zwłoka: przesunięcie na dalszą przyszłość terminu dopełnienia jakiejś należności.

Zwłoki (ludzkie): ciało po śmierci człowieka w znaczeniu biologicznym.

Zwrot: 1. zmiana dotychczasowego kierunku; 2. sposób wyrażania się przyjęty zwyczajem językowym.

Zwyczaj: forma społeczna zachowania się w pewnych sytuacjach, przekazywana drogą tradycji grupowej.

Zwyczajność: niewyróżnianie się niczym szczególnym w stosunku do zjawisk stereotypowych.

Zwyczajowość: cecha społecznego zaakceptowania i periorycznego powraca-

nia określonych sposobów zachowania się w życiu pewnej grupy ludzkiej.

Zwyrodnialość: stan psychiczny i cecha postępowania wykazujące niezaadaptowanie, często w postaci narastającej, do norm obyczajowych i to płynące z motywów ujemnych moralnie.

Zwyrodnienie: zjawisko społeczne rozpadu obyczajowości na rzecz zachowania się w postaci stadno-popędowej.

Zysk: dodatnia różnica między wkładem a efektem, zwłaszcza w działaniu produkcyjnym lub handlowym.

Zyskowność: cecha operacji przynoszącej zysk przedsiębiorcy, ujmowana w kategoriach ekonomicznych, a nie moralnych. Stąd nie właściwe byłoby stosowanie kryterium z. np. przy odpustach, czy w dziedzinie zasługiwania nadprzyrodzonego.

Ż

Żądza: silne i nieopanowane pragnienie z zakresu impulsów instynktowych.

Żal: przykre przeżycie świadomości zła, które zaistniało, mające swoją specyfikację zależnie od podmiotu i przedmiotu.

Żaloba. wewnętrzne przeżycie żalu i forma obyczajowa zachowana się, związane z bolesnym zdarzeniem w zakresie interpersonalnym lub społecznym.

Żalność: dojmujący smutek zwykle przejściowy, spowodowany stratą o charakterze osobistym.

Żargon: sposób mówienia specyficzny dla pewnej grupy jednorodnej, odbiegający od języka kulturalnego, jaki stosuje społeczność nadrzędna.

Żarliwość: wysoki stopień gorliwości, zwłaszcza w zakresie praktyk religijnych (np. modlitwa).

Żarłoczność: przesadna chęć jedzenia, przejawiająca się w niekulturalnej jego formie.

Żart: zazwyczaj słowna forma wzbudzenia wesołości towarzyskiej, na ogół kosztem cudzym (ż. z kogoś lub czegoś).

Żartobliwość: skłonność do żartów o charakterze niedokuczliwym; gdy czyjeś żarty są złośliwe, mówimy o nim jako żartownisiu, a nie jako o człowieku żartobliwym.

Żebractwo: sposób zarobkowania na życie przez nieodpłatne zwracanie się o pomoc do innych ludzi, apelujące zwykle do ich miłosierdzia.

Żegnanie się: 1. forma rozstania się w sensie osobowym, będąca wyrazem

współzycia społecznego; 2. znaczenie się krzyżem świętym, jako akt kultu religijnego.

Żenowanie się: powściągnięcie psychiczne o uwarunkowaniach i wydzwiku społecznym, przeżywanie wobec przedmiotu atrakcyjnego, ale i niosącego pewne ryzyko osobowe.

Życie: stan i proces funkcjonowania struktury organicznej albo rzeczywistości duchowej, oraz fenomen ogólny obejmujący wszystkie tego rodzaju zjawiska szczegółowe. Ż. duchowe: dominacja rozumu i woli w rozwoju osobowości oraz kultury człowieka, zwłaszcza w perspektywie religijno-transcendentnej. Ż. wewnętrzne: świadome samostereowanie działalnością istoty rozumnej, szczególnie w ramach osiągnięcia doskonałości osobistej.

Życiowość: cecha odpowiadania zjawiskom i potrzebom życia, a więc specyficzna relacja pozytywna dóbr przedmiotowych oraz czynności do procesu życia podmiotowego.

Życzliwość: postawa altruizmu w formie najogólniejszej, wyrażająca się w pragnieniu dóbr dla innych ludzi oraz przyczynianiu się do powszechnego szczęścia w miarę własnych możliwości.

Żywość: sposób reagowania na wewnątrz i zachowania się zewnętrznego, które znamionuje duża dynamika psychiczna i znaczna motoryczność działania.

Żywotność: wrodzona dynamika procesów vitalnych.